

ЛЕМКІВСЬКИЙ РІЧНИК 2012

ЛЕМКІВСЬКИЙ РІЧНИК 2012

**ВІДАННЯ ПОСВЯЧЕНЕ
ІСТОРІЇ І КУЛЬТУРІ ЛЕМКІВ**

**СТОВАРИШЫНЯ ЛЕМКІВ
КРЕНИЦЯ – ЛІГНИЦЯ
2012**

© Copyright by Stowarzyszenie Łemków 2012

Загальна редакція
і компютеровий склад:
Петро Трохановскій

Знімка на окладинках:
Петро Басальга

Коректа
АТ-АТ

Łemkowski Rocznik 2012
ukazał się dzięki dotacji
Ministra Administracji i Cyfryzacji

ISBN 978-83-927395-8-6

Під знаком давних і недавних, але „середньо важних” подій

Тогорічний наш альманах не вміщат в собі материялів о історичных подіях так важных для нашего дальшого і сучасного істнування, яком была одзначена бодай в попереднім його виданню 100. річниця явління ся першого нашего часопису „Лемко”), але преці каждая подія внесла до нашего минулого свою окрему долю. І не все їх важніст мож вымірні оцінити, і зато в наголовку убезпечыл ем ся цитувальником.

Адже, даїме на то, припадаюча в 2012. році 65. річниця нашего выгнаня – ци мож ій приписати маловажніст, менче-важніст? Каждая, аж і нияк не округла річниця Акції „Вісла” каже нам вертати до темы, але преці не таком міром, як то было в 1997 році, коли то на округле пілстолітя ставили сме про-памятны таблиці, кресты, монументы.

Быват і наopak. Того рока припадат барз округла – 600. річниця *Заставу Спишского*, дописом о яким зачынаме даний наш Річник. Річниця барз округла, хоц для нас не аж так важна. Бо дана подія не влияла на нашу бытніст в якисий особливий спосіб, а ей достережыня было лем імпульсом до представліня деяких історичных, культуровых підметів (ту реляций медже Руснаками Сандеччыны і Спиша), о яких коли-то выпадало, а бодай вартало повісти. Значыт ся, в публицистычній практыці выявила ся така річниця бодай придатном.

Осіню того рока сполнят ся 20. років од організуваня в Бардівських Купелях I Сьвітового Конгресу Русиньского Языка. Як прібувати вызначыти важніст тамтой події? Адже дахто бы повіл – для нас, Лемків, не был він особливом інспірацийом до діяня на ниві одроджыня бесіды вітців, поставліня ей на рівен кодифікуваного языка, преці уж скорє Стовариня Лемків по-кликало Комісію Народного Просвічыня, в час реченого Конгресу в двох школах Лемковины уж офіційні одбывала ся наука лемківского языка; то радше мы – як першы в русиньском сьвіті обуджены – были єдныма з важнійших інспіраторів для скликаня Конгресу. А ци він бы ся одбыл, або ні – мы бы і так

робили своє. Та языковы конгресы організуют так народы в пен-ленках, як і тоты велькы, розвинены. Бо язык є живий, заедно ся розвиват, змінят. І языковы конгресы потрібны сут, і наш, наші (бо одбыли ся наступны) потрібны сут.

Так і найдеме в Річнику, в розділі *Події* допис о Спишы, котрий окрашений є літературныма творами, два дописы о Акції „Вісла” (тіж з літературно-музычном окрасом) і о I Сьвітовым Конгресі Русиньского Языка (два тексти). Пропозиції змісту были дакус інчы, але часто так быват, особливі в нас – де кадры сут, якы сут – же реалізация не цілком покрыват ся з плянами. Был м.ін. плян помістити допис на 100-літя Місії Священномученика Максима. Не вышло, хоц...

Тота тема, уж в розділі *Люде*, дост богато зарысувана є в барз цінным і обшырным дописі Богдана Горбалья о о. Михайлі Юрчакевичу, на спомин 60. річниці смерти, понеже о. Михайл жыл і активні діял в даным часі, аж і был явным прихильником Місії. Очевидні, текст не был писаний *під* тоту тему, а явил ся через історичны обставины першой чвертки XX столітя, то є в найатывнійшым періоді жытя о. Юрчакевича. Тіж в даным роділи континууеме, розпочатий минулого рока, підрозділ *Річницї гу одсьвіжыню памяти*.

Но і розділ *Ювіляре*. Не будеме Іх ту приближати поіменні, кукнете ку кінцьови Річника, а будете видіти і, ...евентуальні, чытати, подібні як зміст цілого Річника. Тот вельокрапок є поставлений для побуджыня совісти днешнього „пересічного” Лемка, котрий, ідучы з прудом сучасности, рідко ся хватат чытання. Аж і свойого, а може передовшыткым свойого. Може зато, же оно є... Вшытко єдно, не пригноблений –

Редактор

ПЕТРО ТРОХАНОВСКИЙ

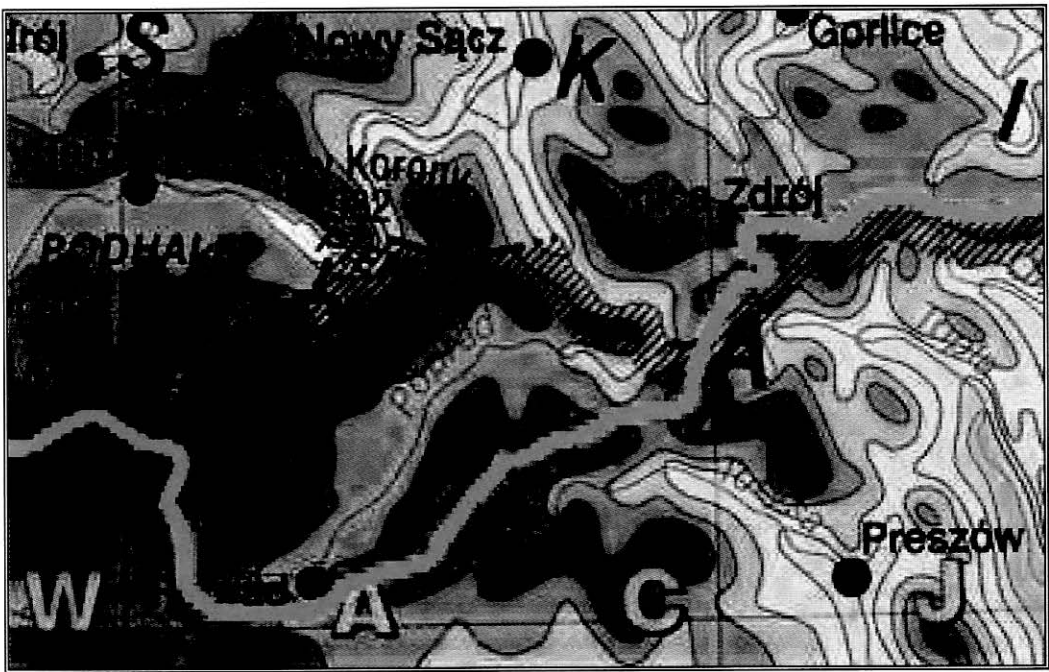
Спиш – сусід Сандеччыны

(з причыны 600-літя *Заставу спишского*)

Сес допис о Спишы в інчых обставинах, в інчым нашым выданю міг ся явити колинебуд (і мал бы ся явити уж давно), понеже головна тема вміщала ся буде під наголовком – згідні з його функциом. Сусіда не мож ігнорувати, о сусіді wypadат дашто знати. Та – зас, понеже – „Лемківскій Річник” дост твердо тримат ся річницьовой концепції, жебы ся о дашто зачипити, треба ю было, таку річницю, найти. І она – барз округла – вміщат ся в піднаголовку. Барз округла, хоц для нас, Руснаків дост мало важна. Зато найдеме ю, пояснимо дакус дале серед тексту, а зачнеме подля важности нашої.

Зачнеме од географічного пізриня, адже сусід мусит ся деси вміщати, з лівой ци правой страны, з горы ци з доли, од сходу, заходу, полудня ци пілноты. Тот сусід – Спиш – положений є взглядом Сандеччыны на полудни. Оперет ся о ню плечо в плечо, хырбет в хырбет. Хоц з оным хырбетом, якім асоціюємо сой слушні з гірским хырбетом, быват ріжні. Ту, в даным припадку, границя Сандеччыны і Спиша пробігат то хырбетом, то зас є ньом ньом ріка – Попрад, а іщы в інчым місци лем узка долина, на якій трудно пошлідити якунебуд меджу (тот найбарже східній краік долины Попраду влучено дакус ненатуральні до комітату Шариш). Генеральні пілнічний Спиш* лежыт в порічу Попраду, котрий, як знаме, втікат пак до Дунайця, з ним до Вісли, а уж братньо з ньом до Балтийского Моря. І є то тот в хырбеті Карпат припадок, де створены історийом (чытай: чловеком) політычны границі не пробігают головным европейским вододілом (пілніч/полудне). І є то причынок, за

* Полудньовий Спиш, як част дакус „здеформуваной” адміністративныма поділами (комітат) історичной країны, лежыт в порічу Горнаду.

Підгаля, Сандеччыня, Спиш і Шариш. Зеленом лєнійом зазначено границю головного карпатского (і європейского) вододілу, выбігаючу за сучасну державну границу (нанюс ю Андрий Трохановскій – дякую).

яким Спиш і Сандеччыня, напротив діяням історії, політыкы являють ся ближшыма сусідами нич бы ся то могло нам здавати. І є то причынок, за яким тіж зносины, ци по днешньому – реляції медже жыючыма на Спишы і на Сандеччыні Руснаками были ближшы як деінде. Ту не лем качкы плюскаючы ся в Попрадї не знали віками ниякой границі.

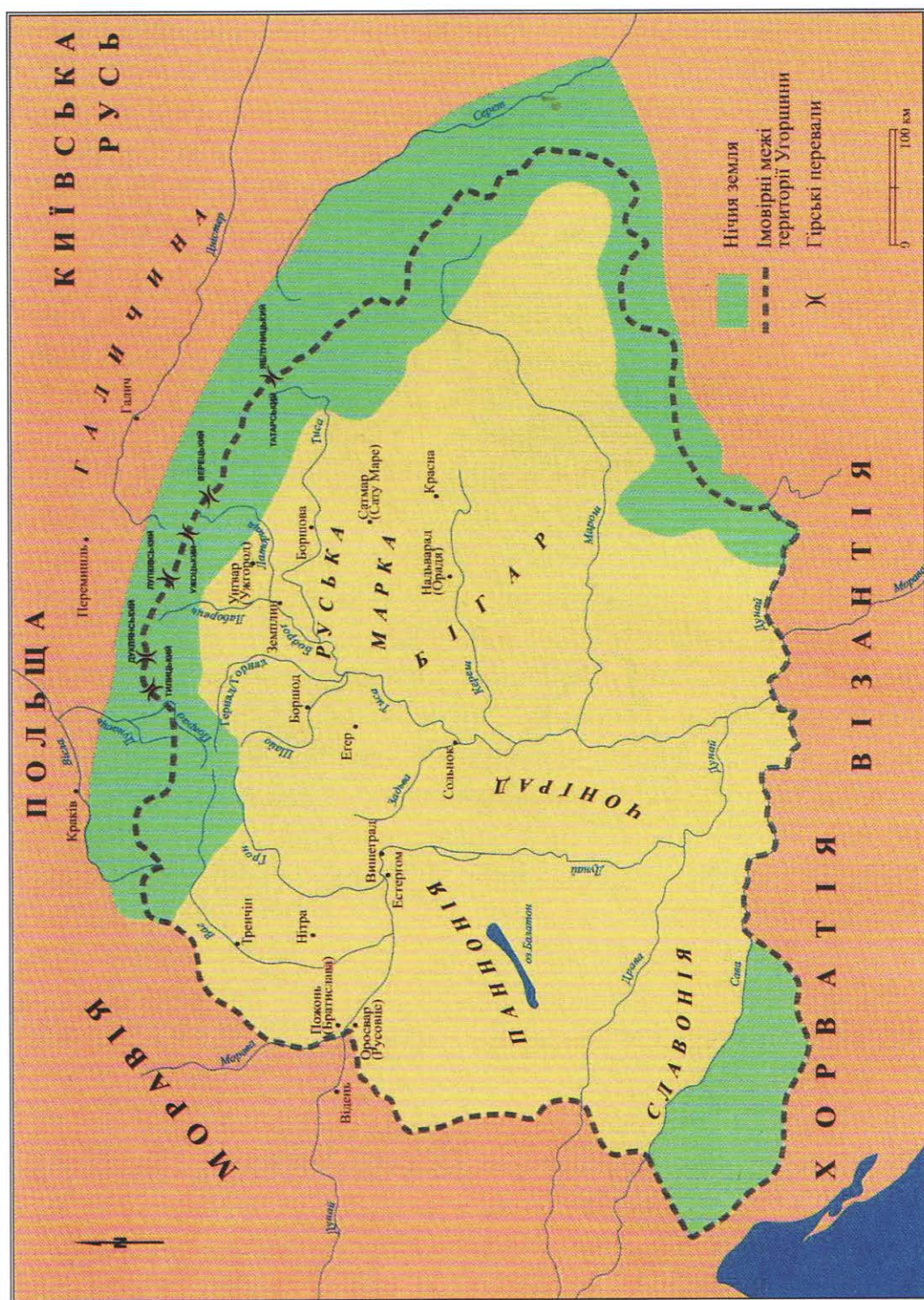
І кой сме спомнули о віках, зайдме од історії, може даяком жменьком і од праісторії.

Найстаршы шліды бытности чловека на Спишы походять з палеоліту. В Ганівцях при Попрадї найдено травертиновий одлив черепа неандертальского чловека (травертин – осадова скала, мертвиця вапняна). Шліды од далышых (нам ближшых) археологічных аж до історичных епох найдено в вельох місцях.

В IX століттю Спиш был очевидні частю Великоморавской Державы. Шліды єй культуры найдено ту особливі густо. З того періоду походять осады в околицях Левочы і місцевости Немешаны, Смижаны, Біла Спишска, Спишска Нова Вес і Гель-

ниця. На Спишы - як пише др Михал Попович (см. джерела) утримала ся традиция, же Горазд ту пережыл послідні роки свого жытя а ту ай скінчыл свою пут (припомнийме - Горазд был учеником Св. Мефодия і ним был намащений на свого наступника). І жебы пак не вертати до темы кірило-мефодиянства, спомнийме о тым, же по такой 200-літній (X і XI столітя), часами отвертій борбі східнього і західнього обрядів на Уграх, ішчы в XIII столітю утримувала ся на Спишы тота стихія. Мам на мысли зорганізувану церковну адміністрацію, в джерелах споминат ся спишскій епископ візантійского обряду, знаний аж і з імена - Яков. В 1274 році пізнійша латиньска капітула Св. Мартина в Спишском Підградю (полудньовий Спиш) носит ішчы грецкы знамена. Пак выштыко ограничат ся лем до зацілілых Руснаків на пілнічным краіку Спиша, руснацкы парафії якого будут пізнійше належати до... перемышльской епархії, а од XVIII столітя до мукаківской і выділеной з ней в XIX столітю пряшівской епархії.

Остаючы при політычній історії, яка потрібна нам до квестії *Спишского заставу*, речена земля была частю так званных *земель ничыйих*. Король Штефан I, перший коронуваний владітель Угрів заял векшыну днешньої Словації аж під конаец свого пануваня, в роках 1025-1038, але пілнічны окраіны (і полудньовы гейбы польской страны) ішчы ціле такой XI столітя оставали земльом ничыйом. Правда, в польскоязычных публикациях найдеме тверджыня того тыпу, як: (...) *W skład zastawu weszły tereny należące wcześniej (od X wieku do połowy XIII wieku) do Polski* (см. Wikipedia, *Zastaw spiski*), але оне, бодай період односячий ся до X-XI столітя, мож вложыти медже байкы. Польскій Мешко I не держал ішчы ани Кракова, зробил тото аж Болеслав Хоробрий. Тот остатній выправил ся, правда, в 1001 році за Карпаты (і Судеты), але втримал словацкы (державні мадярскы) ци чesкы землі - як де - то парунадцет років, то парунадцет місяци (інтересуюче, же Вацлав Фельчак в своїм труді „*Historia Węgier*” /см. джерела/ о тым епізоді ани не споминат, гейбы в мысль пізнійшого: *Polak – Węgier, dwa bratanki*). Што до XII столітя, в *Великопольскій Хроніці* споминат ся під роком 1136. гейбы польска каштелянія *Spis*, але в 1209 році Спиш, тіж і наша Мушына, сут

Угри в XI столітті. Зеленим кольором зазначено землі нічій.
Джерело: „Енциклопедія історії та культури карпатських русинів”.
Автор мапи Павел Р. Магочій.

Провінція спишських міст заставлених Сигізмундом Люксембургським Владислави Ягайло (зелений кольор, з виділіньом Любовнянського староства.

спомнені в документі угорського короля Андрія II. Інчий од того приведеного вище вікіпедійний текст /*Spisz*/ (сут они зрештом, уж зо заложня, дискусійны) повідат: (...) *Okolo połowy XIV w. Polska utraciła okolice Podolińca i Starej Lubowli, należące wcześniej do ziemi sądeckiej*.

Вшыткы тоты, в ріжних версиях „посіданя” видят ся натіганы, в мысль нашої приповідкы *кажда рука гу собі крива*. Бо чом – кед речена земля належала бы до Польщы на просторі штырьох (!) віків – не старал ся о ню дорогим дыпльоматычным ци мілітарном бодай Казимір Великій, якій так радо займав чужы землі. Самы зас обставины *Заставу* 1412 рока дають вельо до думаня. І, акуратні, teraz ввойдме до темы піднаголовка.

В час войны о Ордене Крестоносців (*Krzyżaków*) угорскій король Сигізмунд (*Zygmunt*) Люксембургскій оповів ся по стороні Крестоносців. 21 червця 1410 р. wypowied він войну Польщы і концентрувал свої войска при ей полудньовых границях. Кед Крестоносці програли вельку битву під Грунвальдом, старал ся вынегоціювати хосенний для Ордену мирний трактат. Мир зо самым Сигізмундом заключено на зъїзді в Любовни 15 марця 1412 рока. Там тіж установлено основы пожычкы для угорського (од 1410 р. тіж німецького) короля Сигізмунда, значучой сумы што походила з одшкодуваня выплаченого Польщы через Крестоносців. Таким способом 8 листопада 1412 рока Сигізмунд Люксембургскій оддал Владиславови Ягайло, в застав за пожычену суму 37 тисячи кіп пражских гроши, 16 спишским міст (оне число міст в ріжних публикациях явит ся інакше). Діяло ся тото на замку Дунаєц (пак Недеца, Недзіця), на днешнім польским Спишы, котрий товды, і должыньо іщы, бо до часу одродженой, II Річпосполитой, належал до Угрів.

Прочытал ем текст *Заставу* (в тлумачыню, з латини очевидні, на польскій язык історика Владислава Семковіча). Є він дост обшырний, але, на диво (для мя), неє в ним бодай найменшой споминкы, жебы землі тоты належали колинебуд передтым до Польщы. І – з другой страны – ци была бы даяка логіка в тым, жебы выплачати величезны грошы за тото што цілком недавно было мое? Ци не міг Ягайло (а радше його двір, бо він сам тых справ, як Литвин, не тямил) в позиції домінатора

по Грунвальді, чого проявом было і саме одшкодування виплачене через Крестоносців, доходити тепер дыпльоматычным до-рогом мнимых прав до той землі? А додайме – заставлены были лем острівці, а ціла решта оставала в угорским владаню.

Спишскій застав не был николи выкуплений через угорску сторону. Оны острівці остали в польских руках до падіння Польщы в 1772 р (самы „спишскы міста” заяла Австрия уж в 1769 році, а Сандеччыну в 1770.).

В періоді польского владаня для нас в даяким сенсі важний был лем тот найвекший остров, на самій пілночы, на яком організувано Спишске ци Любовняньске староство, што держал го найперше славний Завіша Чорний (в роках 1422 – 1428), пак його брат Фарурей, а наостаток через долги десятьолітя рід Любомірских.

Хоц товды границі нигде не были барз герметычны (мыто поберане было не зо взглядів адміністрацийных самых зо себе, а гандльовых, зарібковых і то не лем на границях держав), все же таке сусідство, находжыня ся практычні в тій самій державі мало шувне влияня на зносины сандецкых і спишских Руснаків. Думам, же было оно хосенне в часі пародесятолітніх повстань братчыків в XV столітю, в яком брали участ Руснакы (даякій час провід повстаня был на замку в Плавчы, недалеко Любовні); під всяким позором мож ся было переміщати „легаліні”. Зас час пануваня Любомірских істнувала в Подолинци колегія, в якій вчыли ся і нашы, сандецкы Руснакы, векшыном шолтысовиче. А пак надышла бабуся Австрия, за котрой мож было іти вчыти ся аж до Відня, котру як заправды власну бабусю памятаме і за выятком Талергофу мило-премило споминаме.

Спиш замешкувало вельо народности, была то заправды рідко стрічана мозаїка. Першобытні, очывидні по великих вандрівках народів, мало не до кінце першого тысячолітя, газдами были ту Славяне (не будеме ся уж шырити, роздрібнювати їх на Словаків, Руснаків, Поляків; товды іщы они як такы не функціонували і не вельо ріжнили ся медже собом). По заятю тых земель через Угры, од XII столітя з рідка зачали ту кукати Мадяре. В XIII ст., по монгольскій навалі, в час велькой руїны

той землі явили ся німецкы осадники, і завдякы ім земля тотя буйно роквитла (ремесло, гірництво). В XIV/XV століттю надтягнули ту... Волохы... Вельюкрапую, бо знате мя, мое станови-ско в тій справі. Але за текстом вычитаным в Вікіпедії (*Spisz*), інформацію тоту на цілій шырокоці оправдую, бо: *Ludność wołoska była w znacznym stopniu zeslawizowana już w czasach tej kolonizacji, zaś w ciągu następnych stuleci przemieszała się ze wschodniosłowiańską grupę etniczną Łemków*. Кед ся „*przemieszała*”, то значыт – ту – і подля Поляків мы уж были на тій землі.

Подля списів веденых м.ін. в 1869 і 1910 роках было в Сиш-ским комітаті однісні 50,4% / 58% Словаків, 35% / 25% Німців, 13,8% / 8% Руснаків і 0,7% / 6% Мадярів. Чудне, же не одноту-вано Поляків. Знімчыли, а передовшыткым золсовакізували ся. Зменчало ся драстычні і Руснаків (ту треба зауважыти, же меш-кали они лем на півночі і на східніх краіках комітату і на тых теренах становили значучий процент).

Днес Руснаків маючых ся за Руснаків є ішчы менче, але на простори віків Руснакы-Спишаки велью внесли до скарбниці нашої культуры, літературы.

Як сусідове, міцно пережыли наше выгнання (слухал єм роз-повіді м.ін. п. Гавриіла Бескіда з Легнавы; є то окрема тема).

Як конклюдзію днешнього допису, мож высловити твер-джыня, же медже Сандеччыном а Спишом од правіків аж до 1918 рока николи не было ниякой границі... Нее ей уж і днес. Лем днес нас, сандецкых Лемків, там неє...

Джерела (м.ін.):

- ПгДр.Михал Попович, *Архієпіскоп Горазд і нашы предкы*, „Русин”, 5-6/2002.
- Петро Трохановскій, *Тисач років під Поляками* [в:] „Лемківскій Календар 1999”, Крениця-Лігниця 1999.
- Waław Felczak, *Historia Węgier*, Ossolineum 1983.
- Marek Sobczyński, *Kształtowanie się karpaccich granic Polski (w X - XX w.)*, Łódź 1986.
- Wikipedia. Wolna encyklopedia, *Spisz*.
- Wikipedia. Wolna encyklopedia. *Zastaw spiski*.

На наступных странах поміщаме выбране з творчости дав-нійшых і днешніх Руснаків зо Спиша, ай жменьку нашого – о Сишы. ⇒

ЮЛИЙ СТАВРОВСКИЙ-ПОПРАДОВ (1850-1899)

(Вродил ся в Сулині над Попрадом. Священник, абсолювент семінарії в Будапешті і Будапештанського Університету. Служыл долги роки в с. Чертіжне, де є похований. Писал поезію, але тіж зберал фольклор (м.ін.байкы), описувал народны звычаї, жытя Руснаків. Писал по російскы, такім был час.)

Спиш

І зас єм виділ Спиш, де сніжно-білы верхы
Могучых, надприродных, пречудесных Татр,
Як стражы, в ден і ніч, свитаньом і о змерку
До вышніх небес гордо зрят.

Гігантів наших стран во сні єм чудным виділ,
І радіст незбагнену шугай-вітер нюс:
Же твердий ґраніт їх од хімер злых західніх
Стереже вірно нашу Русь.

О ту, де рідний край, од Татар недалеко,
Зас перебувал єм і кормил серце-дух,
В раменах моїх гір споминал – як маленькым
Сны-мрії єм голубил ту.

З высоты виділ єм селечко малюване,
Потічок черкітливий і вітцівскій дім,
Лелиі при ним цвіт, різблений при ним ґанок,
Яблони в саді мила тін.

На сьвіт єм пришол ту, ту роки молодости
Невинной прожыл єм і перший рускій звук
Ту вышол з моїх уст, ту в серце мі загостил
Народу мого вірний дух.

Ту мій доєден кут богатий споминами
Сріблисто-пелехатых одшумілых літ.
Ту моя душа жде радости давных знамен,
І серце жде... та їх уж ніт.

Вернувши до Отчизны

Подорожував я недавно
І в чужых краях схопил ем,
Што жыют там народы славны,
Достойны самых похвал лем.
Я виділ там прекрасны діла,
Плоды розуму, наук, муз,
Намістя людны, тыркотливы,
Замкы, костелы – в блеску цілы,
Твориня змысных людских тужб.

Та што-ж? – Ту повім простодушно:
Чудні мі было гын як-раз,
Чул ем ся смутно, аж незручно,
І з трудом тровил вшыток шпас.
Адже холодны тоты башты
Што ся кепешат гордо там,
Не то – што хыжы рускы, нашы,
Полны любви не ледащой,
Не то – што наш священний храм!

В чужыні слухал ем бесіды
Великих мовців, славных лиц,
В соймі, на вічах, ци деінде
Подивляя ем їх слова міц.
Слухал ем тіж і вченых споры,
Трафил ся не раз театр, баль,
Сьпівакы славны, велькы хоры,
Легіцькы крочки Терпсихоры,
Резонанс концертовых саль.

Та што-ж? – По звуках, єдных, других
Огником блудным счезнул шлід,
Не розогнали они тугы,
Радости не принесли – ніт!
Мі слово руске, своє, рідне
Дорожше од высотных фраз,

Сьпів дівчат простий, та погідний,
Як вітер – танец іх свободний
Милійшы од оперных крас.

В чужині виді я природу
Блеском чудесну – як во сні;
Винниці, сады, загороди,
Лучкы, травничкы – еден цвіт;
Я виді верхы – высочыны,
Што блищал на них вічний сьніг,
Бродил в зеленых гущавинах,
На райскы смотрил єм долины,
Потоків срібных шлідил біг.

Та што-ж? – Природы той містичной
Краса не дітхла мя, ни кус;
За крайом рідным цло ся вічно,
Наруча полне смутку-м нюс.
Не бродит моя фантазия
По ледах ґранітовых шпиль,
Лем ту, в Бескіді моім жыє,
Потоком ярнім все бырміє,
Дарує серцю сладкій біль

Моя Отчызна ту, в Карпатах,
Серед лісистых синіх гір,
Де в хыжках малых зо загатом,
Жыє з правіка нарід мій.
Ту єм ся вродил, і до страсти
Влюбил і одяг очий вділ;
Я їй, хоц бідній, без омасты,
Але в простоті – так прекрасній
Понесу свій завітній сьпів.

Злемківщыл Петро Мурынка

Wspomnienia znad Popradu

Popradzie, synu Tatr uroczy,
Dziecię lodami skrzących skał,
Jak oszalały fale toczysz,
To w cichość wtapiasz wodny zwał.
Ja często we wspomnieniach wracam
Do ciebie, druhu tamtych dni
I bliskość twoja mi się śni,
I serce bicia rytm zetraca.

Przecie u brzegów twoich stromych
Matczyna kołysała pieśń
I w wodach twych, jak w Bożym domu
Uświęcający wziąłem chrzest.
Wyrosłem tam, tam się uczyłem
Od serca kochać ojców ród
I tam, w bliskości twoich wód
Swoją szlak Rusina wyznaczyłem.

Gawęd przedziwnych tam słuchałem
O tym, jak wieków wstawał brzask,
O zamkach, grodach pełnych chwały;
Jak zgiełk bitewny w znoju gasł...
Wszystkiemu kres! Lecz ty zostałeś
I dalej swój przedłużasz bieg,
I z sobą najmodrzejszą z wstęg
Karpatoruski ród związałeś.

I ja zbratałem się też z tobą,
Dzieciństwa pokochałem łą.
Przejrzystą głębią lazuruwą
Zdołałeś mnie w niewolę wziąć...

Przełożył Petro Murianka

До Карпаторусів*

Карпатска Русь, чом кыснеш ты, як паралітык,
Як жертва, што їй присуджено ден-два жыти?
Застыват в тобі кров, пламінчык духа згас,
На лици бліда тін, як в передсмертний час.
Сынове твої уж глыбокым сном заснули
І в багні ліни безконечной потонули.
О, ты, нещесна Рус! Повідам просто в твар:
Як годно жыти так – жывом блудных мар?
Великій тупий біль верещыт, душу жре,
Бо то і стыд і гріх – от така смерт, не смерт.
Кохати язык свій, любити власний рід
Не заборонят меч – законів таких ніт.
А жадат того Він, Вселенной Вседержытель,
Народів вшыткых безприкладний голубитель.
Народе рускій мій! Велика твоя вина.
І за ню заплатити треба на колінах.
Твій низкій, тупий лет, самопідданчий дух
Підорвут твою чест; ворогы на то ждут.
Ты зрадил себе сам, ты сам свій кырвопийця,
Ты сам продавчык свій, і свій самоубийця.
Ах, што за брыдкій стыд, вір мі, Карпаторусе!
Не медвід ты, не лев! Заяцьом быти мусиш?
Червеній же – так, так! І пробуд ся, а скоро!
З лінивства багна пний ся сьміло вгору.
До свого, до руского най ти горит любов,
Бесіды рідной цвіт ты плекай, де допч уж!
Бо язык вітців – сруб, то підвалина з дуба,
І йому словом, щырым пером вірно служ.
Пропаде товды цма, науки ясної сьвіт
В Карпатах рідных шырцьом ся розпросторонит.
І Бескід сивий наш, што серед смутных літ
Оплакал тебе уж – радости слезу зронит.
І будеш, вера, зас – за нарід, не згнилизну,
Корысний, чесний ґазда землі той – Отчизны.
Товды і неба Цар одпустит тяжкій гріх,
З сусідских счезне лиц понижающий сьміх.

І брыдке, чорне пятно ганьбы вкрые слава
Народных передпринять, вельких, досконалых.
Бесіды твоей чест ожые, стане зас,
Народом будеш ты, як жадал прадід наш!
Так, дост уж того сну, карпатскій небіжчыку!
Послухай, кличут тя болячым, жывым криком
Збуджены верхы гір, потоки розчерчаны:
Батурій, з мертвых стан, народе невыспаний!
Батурій, двигай уж до труда свої руки,
Най оре серця плут, най квітне край науком.
Де сонця ясный блеск – в надії двигай зір
І найдеш щестя ту: серед Карпатских гір.

Злемківцыл Петро Муранка

* Верш написаний передовшыткым під товдышню інтелігенцію, яка в часах молодости поеты, особливі в 70-80-ых рока XIX столітя за діяньом епископа – мадярона Штефана Паньковича піддала ся мадяризації.

Спишскій град.

(Наш Ваньо Гунянка, направду, Димитрий Вислоцкій. Його біографію вшыткы знате, гей? Серед вельох творчых образів намалювал він і постать Петра Павлика, легендарного спишского дротаря.)

Петро Павлик

(выімкы з драмы)

Там на Спишы, під Татрами, де біда велика,
Породила мама мене, шестого Павлика...
Мама моя была бідна, при мі повдовіла –
Моц робила, мало спала, а найменше іла...
Пят діточок ій охабил мій няничко Грицко,
Стару хыжку і кус дроту – было тото вшыцко...
І в тій хыжи під Татрами, по смерти старого,
Уродил ся і я, Петро, на сьвіта дорогу...
Уродил ся, окрестили, пану заплатили,
А пак маму од нечыстой силы выводили...
Ане нихто не подумал о нас, нашій доли –
Ци одіти, і ци сыты, ци дашто не болит...
Жыла мама, – ба, не жыла, лем так жывотіла,
І на свої, на голодны діточки смотріла.
А діточки посовіли, почали гмерати;
„То на вшытко воля Божа!” – плаче бідна мати.
Не долго і моя мати по сьвіту ходила,
Кашель, колька ей мучыла, аж ей домучыла.
На третій ден мене рыхтар з хжы гет выгонил,
Бо хыжу взял превелебний пан за похороны.
А для мене ся остали лем: стара гунянка,
Палиця, дзюрава торба і дроту вязанка.
Тілко того мі остало во спадку по няню,
Бо і няньо мій тыж ходил в сьвіт по дротуваню...
Пустил я ся, яко дротар, до сьвіта, за очы,
„Дайте горчкы дротовац!” – кричал што лем мочы.
Але планий был заробок, ніт хліба, лем вода;
Іщы на бляшаны горці пришла потім мода...

І купил я собі нютів, почал нютувати –
Научыл ся помаленькы і кітлы латати...
Ходил, кричал, гет по сьвіту, по містах і селах,
А хліба все мало было, нич ся мі не вело.
Ту злы люде мя ганьбили, там псами гуцкали,
„Дайте горчкы дротовац!” – злы діти кричали...

Ішли літа за літамі, зимы за зимами –
А у мене тота гунька, што ей і ту маме.
Тота гунька і кошеля, до дехтю змочена,
Тай торбина полатана – были мойом женом.
А виділ я в сьвіті люди – богатых і сытых,
Виділ в шолках, златі, перлах, розкішно одітых.
Повідали превелебний, же то Божа воля,
Што для єдних лем богатство, для других недоля.
(...)

І на старіст я ся завзял, взял і панів лишыл;
Повідали превелебний, же я барз зогрішыл.
Та по смерти єм ту пришол, ду – до пекла просто.
Та, што хцете, зо мною робте, душу мою возте,
Лем мя на сьвіт уж не женте, бідного Павлика,
Бо на сьвіті нем злы люде і біда велика.

Ансамбль „Барвінок” зо Спиша (Камюнка).

(Доктор педагогічних наук, але передовшыткым писменник, майстер короткой формы; його байкы, осаджены в ріжних епоках і культурах были не раз публикуваны в наших выданнях. Єднако найбарже залюбуваний є в рідным Спишы, рідній Камюнци – селі дротарів. Тій таматыці посвятив найшырше своє перо, написал, вершом і прозом, дві книги посвячены камюньскым дротарям. Лавреат „русиньского Оскара“, літературной Нагороды ім. Александра Духновича)

Жмені рідной землі

„Же праві ся мусят дябли женити, кед на мене пришла з ничого-нич горячка і гу тому єм такой двадцет кильометрів од газды, в котрого перебувам. Іщы щестя, же єм зо сыном, бо кєбы сам, та не знам, што в тій сьніговій каламіті бы-м почал, – роздумє камюньскій дротар Петро Караш. – Гей, днес єм примушений хворотом перестати майструвати. Най газдыня зве оправити, латати ци дротувати! Ні, пребачте, заран гей, але моментом єм не способний. Горячка ня палит, пот з мене капкат, ногы мі зослабли. Ледва крошню несу. А гу тому зимний вітор дує, сьнігом до мене пере а тяжкы чорны хмары іщы веде ся на землю спускают. Та мушу признати, же такій час має на то своє право, бо є марец і він вывиват танец ту, в Сербії, і в нас, в Замагюрю.

Тугше позапинам серзак і гуньку, бо холод ня прешыват, під скору ся загрызат. Но, уж ситуация ліпша, бо вхожду до села, ближу ся помалы гу церкви, де мена ачий уж сын чекат. Так сме ся рано догоди.

— Няню, чом мешкате?

— Є мі, сыну...

— Чом ідете так нескоро? Ци сте не збачыли, же хмары... Што є вам? Ледва на ногах стоїте. — Такой взял Миколай вітця під пазуху. — Є вам планно?

— Барз планно, сынку. І так нечekanі ня то взяло.

— Як такы дійдеме гу газдови? Тад то двадцет...

— Та уж лем даяк, сынку, ся довлечеме.

І плетут ся польовом дорогом дві постаті биты вітром, понураючы ся до нескоровечерньої тмы. Часто ся затримуют, о стромы, о телеграфічны столпы ся операют.

— Мороз, сыну, ня перешыват, зима трясє...

— Уж ся приближуєме, няню, лем вытримте.

І зас короткы крокы, зас підперат хворого, невладного сынова рука, зас чути збыхы, скреготаня зубів... Влечут ся дві споєны фігуры через село, сперли ся перед будинком, в котрым нашли стріху над головою, перешли двір і гвошили до свойой дільні. Лампаш ся розсвітил, старий дротар люг на лавку, молодий го поприкрывал, запалил в пецу, поставил на чай.

— Дам вам, няню, хліба і ковбасы.

— Ні, не хцу, — ледва чути одповід.

— Липовий чай з румом вам поможе.

— Міцно ня стрясла зубата. Вельо сил єм стратил.

— О два-три дни зубату выженеме. Зас будете як паробок...

— Ой, кебы єс мал правду. А з мене фурт тече.

— Може то є добрі – вытече з вас проклята хворота. Дам вам чысту кошелю. Переоблечте ся.

Долго не доказал з дротаря выгнати хвороту ани міцний чай, ани порошкы з аптыкы, ани мокры обклады. Дротаря Петра хворота змінила на непознання: схуднул, на ногах не встоял, памят ся му загмливала і діравила. Та настал ден, кед як чаровным прутиком махне: вшыткых познал, мал чысту і добру мысль, дротарів-камаратів ся вывідувал, як іде ремесло, што пишит з дому, які зарібкы... І газдови дякувал за прихыліня в домі. Каждый од Петра одходил пересьвідчений, же о ден-два істо двигне крошню зо серсаном і повандрує по своїм районі. А гвечер, – кед одвидины ся розышли і остал лем сам зо сыном – нараз змінил і тему, і оптымистычність мысли.

— Сынку мій, добрі собі запамятай, што ти повім, бо веце тото не повторю.

— Слухам вас, няню.

— Кед гмру, сынку, ты мусиш быти мамі опором, ты мусиш плуг певно в борозді тримати, луку косити, з ліса дровна...

— Чом о таких смутных... Тад найгірше мате за собов, здравя ся вам навертат.

— Знам, Миколайку, чом ти...

— Мылите ся, уж сте перемогли зубату.

— А свойого молодшого брата вчый вшыткым роботам: і косити, і косу клепати, і горці латати...

— Няню, же вы собі з мене...

— Свою малу сестру нигда нікому не дозвољ уражати, осьмішувати!

— Вы мене не слухати і лем своє.

— При купуваню корунку на долони трираз зобертай.

— Няню, уж дост. Не жартуйте.

— Іщы ти приказую...

— Што ся з вами робит?

— Свою крошню о три-штыри роки даш братови. А дома го зашколь, най в дротарстві набуде істоту. Мою крошню ты здідиш.

— Брата вы зашколите.

— Не скач мі до речи. Іщы едно ти наряджую... Чуджа земля, сынку, є немилосердна. Є барз тяжка. Ани дыхати не даст. Зато...

— О чым то вы?...

— Зато ти наряджую і тя прошу, сынку мій любий, принес мі з нашого хотаря три-штыри жмені рідной землі і посып мій гріб. О тото істе попрос дротарів – моїх камаратів з Камюнкы, Странян, Орябины, Литмановой, Липника, котры в тым районі майструют... Слухаш ня сыну?

— Слухам, лем тому не розумлю, бо вы заран двигнете крошню і...

— Запамятаł єс собі, што-м ти тепер наказал?

— Барз добрі. Уіщую вас. Уж спокійніо лежте, одпочывайте і ся не трапте.

— Под гу мі, най тя поцілую і од цілой родини ся одо беру.

І поцілувал сивий дротар трираз сына зо слызами в очах.

— Няньку, што ся з вами чынит? Уж ся не трапте...

— Уж істо, сынку, ся не буду долго трапил.

І обернул ся майстер на другій бік. І в тым моменті ся поминула його ясна мысль. Обновила ся горячка, блудно

выкрикувал, душыў ся зимниця ним трясла. Кед ся перабераў, быў цалком забатуреный. О минуту цілий сьвіт ся з ним круціў, в голіві му гучала, при серцы остро штыхала. Не помагали чаі, не одогнали брыдоту ані порожкі, ані обклады не ульжылі болести, а рано... Рано наш майстер лежаў спакойна. Быў вылічэный. Ніч го ўж не трапіла.

Сын мозолистом рукам запер няньові очы на вікы вічны. Выстроілі хрысціянскай погріб. На цмынтері в чужыні прыбыў сьвіжый гріб з дравяным крестам.

Люде ся розышлі, при гробі остали лем дротаре.

— Не забуду, няньку, — шепче Миколай і втерат слезы. — Дякую вам, майстраве, і прыздраджу вам няньову послидню просьбу.

І порозправляў і папросіў.

На другіў ден несла почта в копертках смутну новину до Камюнкы, Орябіны... Теклі вдовицы слезы болю, плакалі сироты, дзвонілі пагребны дзвоны, в церквы служылі задушну літургію.

— Што без тебе, Петре, почну? — боженкала вдова. — Хто дрібным діточкам поможе? То в гробі мам сама лежати?...

Та ані болести, ане слезы не сперлі біг тыжні, місяці. Яр одквітла, зерно з роль звезене. Осін намішала жоўты, баршановы і чэрвенны фарбы і першым морозіком помалювала травы, лісьця.

В тій добі рока і дротаре — як пералетны птахы — рыхтуют ся до сьвіта на зарібкы. Миколай ся добесідуваў з тыма дротарыямі, котры з ним майструвалі в єдным раёні, хто коли двігне крошню на хырбет, та голівні, коли ся зыйдуць при гробі. Зроділа ся догода: будзе то перша листопадава неділя пред полуднём.

Подля старых обычаіў Миколай розлучыў ся з мамом, сестром а молодшый брат му прыпамянуў:

— Од студні!

І повандруваў Миколай першый раз без вітця. Ідуць майструваў, галерік гу галерікови прыкладаў, путоваў выхаджэнымі стежкамі на полудне, дротуваў — цифруваў, латаў і гу корункам далшы філерыкі одкладаў. Так

ся ближыл ґу селу Древіца, де жыл ґазда і котрий ачий уж на нього чекат.

При звитаню з ґаздом і з його фамелийом, господар го заскочыл.

— А де маш, майстре, брата?

— О, він мусит ішчы підроснути. Має лем деват років. Най ішчы до школы походит.

Перший ден по приході Миколай побрал ся з мотыков і грабличками на цмынтір. Поклонил ся няньови, клякнул ґу кресту.

— Ту єм, няньку милий. А дома вшытко в порядку: мама вас поздравляют, брат і сестра вас цілуют. Вроды сут під стріхов. ґаздуваня іде подля порядку. Лем вы нам барз хыбуєте.

Потім ся помолил, оправил ґріб, выскубал траву, упевнил крест. Звязану жменю живых квітков положыл ґу кресту.

— Прийдеме, няньку, — розлучыл ся Миколай.

Потім молодий дротар такой два тыжні майструвал по районі, обышол осады і села.

Ближыла ся перша листопадова неділя. Миколай ся на ню тішыл, же сполнит, што обіцял, но і зато, же вшыткы дротаре му істотні... Але мал чомси і страх: подарит ся то? Дотримют слово? Буде то достойно?

Ішчы гвечер зашол ґу гробу, пооправлял го, живы квітки зложыл. Вернул ся до дільні, оголил ся, повмывал, одіня вычыстил, вшытко на заран порыхтувал. В неділю рано побрал ся до церкви, але долго там не вытримал, не дало му то. Вернул ся на ґаздівскій двір, взял вшытко потрібне і выкročнул ґу цмынтерьови.

Ден стоял ясный. Было тихо. На цмынтери — никого. Над няньовым гробом — ани то не хтіл — си усьвідомил, як час скоро жене: пред роком няньо ішчы были полны силы, плянували што дома примуруют, же коровку прикупят... а так нараз іх не звалило, але підтяло. А кебы хоц лем дома, але...

— Слава Ісусу Христу, — перебрал го чыйси голос з роздумуваня. Опамятал ся. При гробі стоял Штефо Зима-Фециян.

— Слава і во вікы.

Не стигли собі порядні рукуы стиснути, уж ся горнули на цмынтір Чеканяк і Кузмяк зо Странян, Каня і Деревяник з Орябины, Глинка з Литмановой, Дзубряк, Шквара, Юрашко, Мартяк і Колят з Камюнкы. На Миколайове превкапіня обявил ся при гробі і газда.

Приявны дораз обколесили гріб і хтоси зачал *Отче наш*. Вшыткы хлопскы голосы зяли ся до єдного. Гнет перешли на *Богородице Діво*. По молитвах запанувало тихо. Миколай не чекал, вытягнул мішечок з кышені гунькы, розв'язал го і набрал до жмені глины.

— Няньку любий, подля вашого желаня принюс ем вам рідну землю, жебы ся вам легко спало. Першу землю вам посылают мама зо двора, спід грушкы, другу, од студні, ваш сын Андрий, третю дівка Марка зо загорідкы, де сте садили ружы, а четверту я вам даю. Є з полянкы з Хотарного, де сте мі клепали косу до першого покосу.

— Я ти, Петре, набрал на Стражці, де сме враз орали нашу скалисту землю — шепче Сивулька.

— Я з Лысиной од студенкы...

— Я з Дубного, де сме коровы пасли...

— Я спід Высокой, одкы сме красоты хотаря обдивлявали і де сме поляновы сьпіванкы нотили.

Прибрали ся і дротаре зо сусідніх сел. Цілий гріб был посыпаний рідном земльом, на котрій ся народил, котра познала його першы крокы, котру не раз перешол своїма ногами, котрой материньске слово і сьпівы кружыли в його кырви, котру ціле жытя скраплял своїм потом і котру носил в своїм серци по сьвіті. Як же бы му могла хыбити ту, де спит свій вічний сон?

Хлопи кым ся розышли, ішчы засьпівали *Вічную пам'ят, блаженний покой*. Лем сын Миколай остал клячати при гробі. Схылил ся низко гу кресу.

— Няньку любий, уж є вам легше? Уж є вам ліпше?

(Жыє в Камюнци. Жыє жытьом достойным, богатым духом. Жакує в церкви, помагат пеленчыти „Барвінок”, якій такой што рока приїзджат на нашу Ватру в Михалові, творит вельо доброго для свого села. І о Лемках, што жыли даколи з *тамої страны* не забыват, пише.)

При граници

Пасеме з дідом коровы
Высоко в горах, на поляні,
Дідо позерат замыслений,
Смутно ку польскій страні.

– Ой, діду,
 чом же вы смутний,
Чом мі уж дашто

 не гварите?
Чом вы так барз
 замыслений,
Чом вы без слова сідите?

– Ах ты мій внучку
 миленькій,
Видиш там стопкы
 на граници,
Видиш там стару хыжочку,
Што при ній роснут ядлівці?

Даколи там,
 з другой страны
Діточкы при хыжці іграли,
Там лука была покошена,
Кіпочкы сіна стояли.

Дым густий
 з хыжки выходил,
Нюс ся догоры з комина,
Там полуденок ся варил,
На поді была солонина.

Газда зо свойом газдыньом
Сіно враз клали до воза,
При возі псик собі лежал,
Кус дале пасла ся коза.

А гнеска? Стріха дірава...
Як то ся вшытко минуло.
Без края некошены травы,
Небо над нима посмутніло.

Уж ніт там
 тых добрых люди,
Далеко одталь іх забрали
І лем копчыкы

 з мурянками,
Яркы, студенкы остали.

Нашы то люде тіж были,
Лемкы, як мы,
 з другой страны.
Тераз ту стоїт граница,
Преходы плугом поораны.

І летят рокы, скоро прейдут,
Ты зостарієш, будеш дідом,
Уж старой хыжки
 там не буде,
Припомний ей ты
 своім сыном.

Не было ту давно ораня,
Ни стопків жадных,
 границі,

По странах обідвох дружні,
Спокійні жыли Руснаци.

– Добрі, мій діду старенькій,
Будте вы собі без старости*,
Розповім я своїм дітьом
О вашій красній молодости.

І одраз смуток дідовий
На радіст ся перемінив,
Бо єм выкресал із него
Втрачену іскорку надії.

Його споминка остане –
Якы даколи часы были,
О Лемках, што пред роками
По другій страні жыли.

Опущене лемківське село

Позарастиали стежки
Выходжены Лемками,
По яких ходили
Хлопці за дівчатами.

Хлопці за дівчатами
Од села до села,
Вшыткы стежки буря,
Ой буря Вісла змела.

Не дзвонят дзвоны в церквѣ,
Неє Божой Службы,
Не чути весіля,
Не затанцує дружба.

Тихонько, без сьпіву
На лемківській поляні,
Щарочки порожні,
Пусто в кожій стайні.

Старий пес не забреше,
Газда го не спустит,
Ретязка заарджавена,
Цілий двір ту смутит.

Смутний погляд, Боже,
На опущене село...
Яка ту была радіст,
Як ту было весело.

Лемківскій гріб

Трава росне, вітер дує
По лемківськым гробі.
Вічным сном ту спячий,
Лемку,
Хто приде ку тобі?

Хто ся буде за тя молил?
Хто засьвітит сьвічку?
Із чатины вінец зложыт,
Зелену яличку?

Твої діти гет, далеко
Одыйти мусіли,
Вічным сном отуленого
Тебе ту лишыли.

Тебе ся не тыкал розказ
Оставити землю.
Гнеска ся не тішыш дітям,
Ты тішыш ся терню.

На землици своїй рідній
Ты вырастал з терньом
І терньовом тіш ся ружом.
Ты Дома. То лем сон...

* без старости – без старунку

ЯРОСЛАВ ТРОХАНОВСКИЙ

Акція «Вісла». - То уж 65 років!

Здає мі ся, же то было лем вчера, як оного червцьового ран-ка 1947 рока до нашого красного, спокійного села пришло Польске Войско. Під вікнами нашої хыжы стало двох вояків з багнетами на карабинах, а до хыжы гвошол офіцер з ліворвером в руці, вымахуючы ним на ліво і право... За столом взрил няня, што акурат ілі сьнідання бо мали іти на поле до работы.

— A ty coś za jeden, pewnie bandyta?! Ręce do góry!

— Ні, пане, я господар того дому.

— A dlaczego jesteś w mundurze?

— Бо-м недавно вернул з фронту і не мам іщы цивільного убраня.

— Ale ten twój mundur nie polski – tylko jakiś inny, ruski!

— Так, бо я в рускым войску служыл, а тепер; як пане офіцере хыбаль знате, медже Поляками а Рускыма полна дружба!

— To się rozumie, ale dokumenty jakieś masz? Wylegitymuj się!

— Не можу пане, бо сте мі розказали тримати руку в горі а документи мам в лівій кышени мундуру.

— To opuść ręce i pokaż dokumenty!

— Воліл бы-м жебы то вы пане сами вытягли си тоты доку-менты, бо лем пару дни тому вашы колеги при подібній ситу-ації застрѣлили в Бортным мешканця того села під претек-стом, же сігал по оружя, а він хтіл ся лем вылегітимувати. Застрѣлили го, хоц был в польскым мундурі в ранзі старшого сержанта і тыж не-давно вернул з війны.

— A to już tu dotarło?

— Так пане; злы вісти прудко ся розходят!

— Rzeczywiście, ale jak chcesz dłużej pożyć, to radziłbym ci nie paplać o tym na lewo i prawo. Pokaż te dokumenty i gadaj ludzką mową, bo chyba rozumiesz po polsku!?

– Так пане, не лем по польскы, але осьмілям ся звернути увагу, же то вы до мене пришли «в госьці» а не я до вас, і кус негарді мі розказувати в мої хыжы як мам бесідувати!

– Stul pysk i nie bądź taki hardy, bo jak chcesz to ci zaraz pokażę gdzie twoje miejsce! Zresztą, to już nie jest twój dom i nie jesteś tu gospodarz! Za dwie godziny masz być spakowany i czekać na drodze! Wolno ci zabrać tyle, ile dasz rady spakować na jeden wóz! — повіл тото і забираючи єдного вояка пішол далє. Другого вояка лишыл на подвірци, жебы нас пильнувал...

Так меньше-більше выглядала бесіда медже няньом а офіцером і няньо заміст піти з мамом на загороду окопувати компери, ради-неради зачали збивати з дощок скриню, жебы поскладати до ней дрібнійшы річы і вшытко што потрібне в дорозі. Та кілко мож забрати на єден деревяний віз што го мали тягнути дві гірскы коровкы? – Тілко што нич.

А до того пришла іщы наша сусіда Афія што в 1940-вым році выїхала з мужем до ССРР,¹ але як виділа яка там доброта, то чым скорше втікала назад. Повело ся їй вернути домою през зелену границу завдякы тому, же Німці напали на Совітскій Союз.

Та сусіда Афія зо своїм мужем Титом і два і пілрічним товды сыночком, што го звали Ванцьо, были барз бідном роудином, бо єдину коровку яку мали, забрала ім зимом 46 рока польска банда зо сусіднього села. А потім тот сам льос поділила і коза наших сусідів, бо мешкали близко при лісі та вигідні єй было злодіям пірвати. То тыж поза горстком лахів, кус зеренця, компериків, пару курок і інчой дрібниці не мали нич. Але і тото на плечы ся не дало взяти. Та нашы сусідове просили на змилування Боске моїх родичив, жебы взяли на віз і їх добыток...

Штож было робити? – Треба было своє лишыти а сусідів в біді ратувати. Наладували на віз кілко ся лем дало, але очевидні векшіст свойого майна мусіли сме лишыти, з чого вельо было похова-не по ріжних крыївках пред бандытами. Но

¹ В рамках порозумліня медже Сталіном а Гітлером, вельо лемківскых родин в 1940 р. выїхало добровільно до ССРР. По напасти Німців на Совітскій Союз, декотрым родинам повело ся вернути назат на Лемковину.

Автор допису
з родичами –
Тевдорьом
і Александром
Трохановскыма.
Білцарева – Воєнне,
1946 рік.
Фото:
Іван Горощак.

бо як ся лем війна зачала, то през долги роки не было праві ночы, жебы село не одвіділи нашы «сусідове»; а то з Пташковы, а то з Концльовы і інчых поблизкых сел, а навет з дост одлеглой (што уж в горлицкым повіті) Ропы. І все ся ім трафило штоси вышабрувати. Єдному взяли корову, другому быкы, інчому паця з кучы, та і хыжа все была перетрясена до іменту і што ціннійшы річы зникали в пропастных мішках бандзьорів. В часі таких нападів неедна наша людина стратила здоровя або і жытя в обороні свойого маєтку і близких.

Примірно, в Білцареві котрисой зимовой ночы бандыты збили до непритомности палицями і кольбами карабінів мого двоюрідного стрыка Лукача Трохановского лем за того, же просил бандытів – што му забрали вшытко – жебы му хоц

лишыли остатні черевікы якы мал на ногах. Ходил тот человек потім о двох палицях і не выздоровів до кінця жытя.

Во Фльоринці – як писал мій знаємий Семан Мадзелян – о свитаню над раном газдыня вышла за стодолу за своєюм потребом і взрила як понад ей обыстя добрі ій знаємий газда зо сусіднього польского села провадит пару быків і яливку што іх в ночы зра-бувал деси в лемківскым селі (подібно в Ставишы). Та назад до хыжы тота газдыня уж не вернула, бо такой там на місци тот шабровник-бандыта забил ей кольбом карабина, жебы не была сьвідком його переступства...

Тоты вшыткы гріхы своїх родимых банд „людовы“, комуністичны власти потім – по загадковій смерти К. Сьверчевского, што послужыла за претекст нашої депортації в акції «Вісла» – спрытно обернули протів «бандам» українськым, котрых на правду в нашым селі ніхто, ніколи не виділ. Бывало тыж перед выселіньом, же вояків переберано в лахманы і ішли они в ночы на шабер до села удаючы бандзорів, прібуючы при тым бесідувати по українськы, што першому кус розгорненому Лемкови не трудно было розшыфрувати, же є то провокация. Та такой нераз тоты самы люде, лем уж в мундурах ВП. Приходили в ден глядати тых бандзорів. Такого акуратні провокатора в мундурі поручника розпо-знали мої уйко – што хтіл іх застрылити, як му о тім повіли.

Вертаючы до выселіня: Трудно ся нам было виробити в двох годинах, бо як єм спомнул, част добытку (зерно) мали сме поховане а розказ о выселіню пришол нагло. На щестя пилнуючий нас вояк (што походил деси аж з Келецького) барз нас не понаглял і казал спокійні ся нам пакувати. Але як сме уж были готовы, то коровкы нашы што были запряжены до ярма, якбы вычули, же штоси ся діє недоброго, бо фучали, бочыли ся, а навет прібували бости рогами (чого ніколи не робили) і нияк не хтіли з подвірця рушыти.

Як зме уж од хыжы кавальчык одіхали, то мамі што были в осмым місяци тяжы, припомло ся же в хыжы остало лікарство котре мали зо собом взяти і казали мі ся по него вернути. Та я, што-м мал уж сім років і по вакациях мал іти до школы, вернул ся, взял лікарство і як єм взрил одлежыны на стінах де перше

были ікони, а хыжу такую самітну і смутну, то ем ся розплакал і в спазмах того плачу цілувал сціны, стискал углы і прирікал: ...Не плач моя хыжко, не смут ся і чекай на мене, я верну даколи, напевно до Тя верну! – Але, на жаль, ніколи ся мі не повело сполнити того приречыня, хоц ем прібувал, але до моіх, коханых гір ем вернул, то ясне..!

По війні дороги на Лемковині были страшні знищены – не лем трактовы, але і тоты сельскы, та польовы. Нашу фуру переладувану до границ можливости, нияк коровы не могли потягнути. То жебы быдліятам ульжыти, дорослы особы пішли пхати віз а мі казали опікувати ся малым Ванцьом. Але Ванцьо нияк мя не хтіл слухати, лем плакал і рвал ся за мамом. Та вояк што нас ескортувал змилосердил ся над Ванцьом (і надо-мною) і взяв го на руки. Был то добрый чловец і знал як з дітми поступувати, бо за хвилю хлопец ся утишыл і притулил до него. Так сме ся довлекли до трактовой дороги.

Погода была крас! Сьвітило сонце, а зерна, што уж ся колосили, фалювали на легкым вітрику, якбы ся з нами пращали.

На тракті, што вюл понад село до фльориньской дороги званою «цисарком» і пак до Грибова, было уж дуже фурманок а рыхло іщы зьїзджали з гір і середины села. Одтамаль могли сме обсервувати як «прибышы» зо сусідніх сел выхынули з лісів (од-кале обсервували цілу акцію) і такой еден наперед другого впадали до сьвіжо лишених газівок што были на окраїнах села, вытігали што ся дало і такой ся там окладали палицями, бо каждый хтіл захарупити як найвеце для себе. А же Лемкы все ховали барз дуже худобы, то і было ся на чым попасти. Опуценыма газдівками посеред села «заопікували ся» тым-часово польскы осадники што прибыли ту в 1945р.² як бл. 60%

² В 1945 р. в рамках порозумліня медже урядами польскым і совітскым, бл. 70% жытелів Лемковины выїхало до ССРР. Выїзд тот был нибы добровільний і початково Лемкы небарз ся на него записували, але польскы, комуністычны власти робили вшытко жебы жытя Лемків на свої рідній землі достаточні збрыдло: Нпр. накладано на лемківскых газдів великы податкы, звекшано до неможливых границ обовязковы доставки живця, зерна і іншых продуктів. Та як і того не помагало, то застрашано люди і в кінци публичні оголошано (што было цілком протів

мешканців села депортувано до Світського Союзу. Нашу високу тютюну ялівку, що ся заказувала на крас корову, випровадил зо стайні «господаж» з Пташковы. – Познали го няньо, бо пару дни перед тым задал ся до нас нибы за купном коровы. Та родиче, зо слезами в очах, мусіли ялівку лишыти, бо не знала іщы ходити в ярмі і заміст ней взяли стару «Лысаву»...

Як уж долучыли інчы фурманкы зо села, то сме рушыли долгом кавалькадом до Грибова, але о хвилю появил ся на дорозі офіцер на кони, што іхал од стороны Фльоринкы і призерал ся кождій фурманці. Як взрил нашого вояка што нюс Ванця, то аж ним скрутило. Зачал вызывати вояка ріжnymi прокляттями і заверещал:

– Ты s....nu, będziesz ten banderowski pomiot niósł, rzuć to zaraz!!! A jak nie, to cię zastrzelę...!”

І фактычні, коли вояк не реагувал, зачал вынимати ліворвер. Але кін ся порушыл а вояк скоро ся зрелектувал; поставил хлопця на землю і заладувал скоро карабин, котрий вымірял в офіцера зо словами:

– Spróbuj, to zobaczymy kto będzie szybszy?! Bo ja cię nie tylko zastrzelę, ale jeszcze przebiję bagnetem, którym straszę tych biednych ludzi!”

Інцидент тот зачал громадити газдів з фурманок што были за нами (бо тоты возы што были з переду не сподіваючы ся

порозумліню) апелі до нашої людности, же до такого і такого дня має ся вынести з тых теренів, бо будут накладаны ріжны санкції. То тыж результат той «добровільной» депортації был такій а не інчий. Посувано ся навет до того, же повертаючых з війны лемківських добровольців што служыли в Красний Армії і вызваляли м.ін. і Польшу, вылапувано і депортувано в шлід за родином в глубину Росії. То тыж тоты бывшы красноармійці што не хтіли поділити льосу своїх родин депортуваных до ССРР, мусіли ховати ся по лісах перед польскыма властями і міліціейом, аж до часу депортації решты Лемків акціейом «Вісла». На теренах східной Лемковины против тых варварських акцій боролася, як єдина, Українська Повстанча Армія, што діяла м.ін. в тамтым терені. Але на жаль была то замала сила жебы міряти ся з вельком державом і сильном арміейом, што повстали в часі і по гітлерівській окупації завдякы – оплюваной днес при кождий нагоді през польскы медіі – Росії а товдышнього Світського Союзу.

такого поїхали далше і хыбаль уж того замішання не чули). Єден газда з бичом, другий з палищом, інчий зас з добрым кыйом, котрм поганял быдлята... Та офіцер ся зорьєнтувал, же в разі чого не мал бы шанс. То тыж заклѣл сірчысто, погрозил во-якови і рушыл з ко-пыта дальше.

Не знаме кілко тот вояк заризикувал ставляючы ся до офіцера, бо сме го потім уж не стрітили, але мимо іщы молодого віку видно было, же то был досвідчений фронтовец, то може си і даяк порадил? Тот добрий вояк і чесний чловек нюс уж Ванця до самого Грибова. Часом лем кус спочывал, бо то єднак з Білцаревы 10 км., а Ванцьо был тяжкій і вояк мал тыж свій еквіпунок. Провадили сме товды оба з вояком Ванця за ручки (з чого был навет задоволе-ний), та часом брала го на руки мама...

А в Грибові – «Содома і Гомора». Фурманок без лику, од рынку аж по стацию колейову (бл. 2 км.), та без перервы зьїзджают іщы сьвіжы з гір. На стациі не годен ани перейти жебы на дакого не надопнути, бо декотры на спекоті чекают уж третій ден і сідят просто на земли. Спрагненны, змучены, ледво притомны. Рык, писк, квик, гармідер не до описаня, бо вшытко прагне воды, котрой неє на місци і декотры газдове носят єй відрами аж з рікы Білої што плыне през Грибів.

Мої Родиче заіхали фурманком поближе стациі і прищупнули деси з боку, бо дальше не годно ся было уж рушыти і стоячы смотрили ся безрадны на тот хаос. Выявило ся, же і нам пришло уж на тым місци вегетувати пару дни. Бо самому треба си было полагодити вагон, котрий приділяли єден на дві родины, што мали їхати в ним разом з добытком і живом худобом. Та щесливий был тот, кому ся повело здобыти быдлярчий, крытий вагон, бо в векшости были то звычайны (без задашыня) угляркы. І така акуратні углярка достала ся нам, хоц Родиче обоє просили (з огляду на Мамин стан) о вагон крытий, але не помогло нич! Заряджаючы тым транспортом не лем не помогли, але іщы насъмівали ся і докаряли бідным Родичам!

През тото тыж пригодила ся нам велика шкода і нещестя, што о мало не скінчыло ся для нас трагедийом. – Та было так, же на тым пляцику де сме стали, як зме приїхали зо села,

остали сме сами, бо сусіді Афії з родином трафило ся забрати з кымси і то в крытым вагоні, то сме ей не затримували як нам красні дякувала за підвезіння. Натоміст мы мали їхати в вагоні з нашом тетом Александром (няньовом сестром) і ей родином што тыж деси вегетували на пляцу при стациі. То Родиче пішли глядати вагона, а мі строго наказали жебым пильнувал добытку і нигде ся не рушал... «Але біда завсе блиско – Откальси взялся волчыско!..» – як писал І. Русенко. – Пришол до мя обчий человек. Штоси до мя бесідувал, вказувал руками в сторону вагонів, але я го з початку не барз міг зрозуміти бо ем польской мовы недуже до той поры чул. В кінци ем покапувал, же там де сут вагони, чекают на мя мої родиче і няньо мі казали натихміст там прити, а він (тот человек) нашого добытку..., припильнує! Та я – хоц неуфні – повірил його словом (чул ем тыж респект перед Няньом, котрому боял ем ся спротивити) і пішол там де мі тот вказал руком. Находил ем ся, наглядал, але Родичів очывидні ем не нашол. В додатку в тій гурмі люди і фурманок ем ся стратил і не міг трафити на «наш» пляц одкале-м пришол. Змартвлений і змордуваний сіл ем си на торы і там ем долго плакал, аж пірвал мя сперед паровоза (Руснакы называли паровіз «печ паровий») колеяр што спинал вагони. І тот власні колеяр по долшым гляданю припровадил мя до нашой фурманкы де были уж змартвлєны Родиче. Няньо рвали си волося з головы, бо вшытко зерно вкрали злодіє! Остал нам лем 40-кільо-вий мішечок вівса, што го певно злодіє уж не встигли пірвати...!

В кінци по трьох днях дістали сме вагон (углярку), де сме ся разом з тетом Александром і ей родином заладували. З єдної стороны угляркы быдлята, а з другой мы (7 осіб) з добытком, котрого мої Родиче властиві уж не мали і я ся чул за тото винуватий.

Хоц з Лемковины в околиці вроцлавского і зеленогірского несполна 500 км., то везено нас там 2 тыжні і в часі той подорожы перешли сме правдиву каторгу – геєнну: В Кракові-Плашові, наші оправці брали вшыткых газдів (в деякых припадках і газдыні а навет діти) на переслухання і хто ся ім не сподабал хоцбы лем з вигляду, то брали го до польского (сьві-

жого по Німцях) концентраційного лягру в Явожні, одкале декотры уж нияк не долучыли до своїх родин, а декотры долучыли доперва на выгнанню по розвязанню лягру – в вельо прыпадках лем по то, жебы такой вмерти. Везено нас як переступців, хоц нарід был цілковито невинний. Не было простой, підставовой опікы медычнай, жадной опікы соцыяльнай; да-якой кухні польовой, де бы хоц раз денно подано обычну гарбату. Голодували спрагнены люде, голодували быдліята і нікого тото не обходило. Як был ден з гардом погодом, то было ішчы яко-так – хоц в ночы было зимно. Але як ляло, то в одкрытых вагонах вшытко плавало. Быдліята слизгали ся на власных одходах а з нима і люде.

Панувал ішчы брыдкій (злосливий!) звычай, же на постоях машыніста нагло рушал до переду і до заду, або як дочыплял вагон або «пец» то так, же вшыткы пачкы летіли людам на голову а быдліята падали на коліна. При такым, єдным „ubi-janiu Rusinów”, мой мамі в тяжы впала тяжка, деревяна пачка на голову, так нещесливо – же през парунадцет минут были непритомны. В ін-чым зас прыпадку на постую в полудньовій порі, тета Александра доіли корову. Та нагло машыніста паровоза вдарил до складу так, же корова ся послизнула, впала на тету і зламала ім ногу, котра зачала пухнути, а ту ани дохтора, ани фельчера, ани хоцбы звывкой медсестры. Няньо роззера-ли ся чым бы обложыти ногу заміст гіпсу. Але ніого не нашли, то одкрутили дверці од кременса і выняли одтамаль тонькы до-щечкы, котрыма обложыли ногу, овили якымси полотном і так тета доіхали до кінця подорожы. Памятам, же мы діти (я і тетины дівкы) были товды барз голодны, бо вшытко молоко ся розляло і треба было чекати цілу добу до на-ступного доіня. А доіло ся лем раз денно, бо коровы голодны не хтіли давати мо-лока.

Выладувано нас і ішчы парунадцет родин Білцаривян в не-велькым понімецкым місточку Kaczanów (по німецкы: Katze-nau), в повіті любіньскым. Решта складу з Білцаривянами, по части тыж Фльоринчанами і деякыма родинами з інчых сел поіхала дальше на Шпротаву і Жагань. Бо як відомо, товдышні власти в цілі рыхлого нашого вынародовліня, выдали заря-

джыня жебы не осідляти в єдний місцевости веце як дві, трі родини. То тыж тота рештка нашых люди што їх в 1945 році не депорувано до Совітского Союза, остала розпорошена по вшыткых понімецкых землях в воевідствах західной і пільной Польщы.

Нашу колюмну складаючу ся тепер лем з даякых двадцетых фурманок скєрувано до одлеглого сім кїльометрів великого понімецкого села Пархоцін, де на крижівці половину фурманок скєрувано далыше до одлеглого десят кїльометрів Шронова (днес Собін), а нас з рештком заквартирувано в Пархоціні в великом палацу. Был то крас – величній, триповерховий будинок з пародесятьома комнатами, котры были выложены паркетом, а в декотрых были ішчы вставлены до стін великы (на цілого человека) дзеркала. Двери праві вшыткы двокрыловы, а вікна выжшы як двери. Сьмію повісти, же декотры нашы селяне такого в своїм жытю ани не виділи – а не то жебы мешкали?! Попри палацу великій парк з ріжnymi деревами і ставом, а в поближу крас стайні і величезны столы. То тыж декотры газдове ся уж тішыли же будут мешкати як панове, лем ся непокоїли, ци власти дадут ім даке поле? Але ся завели, бо онедолга зъявил ся урядник в товаристві міліціанта і поін-формував, же каждая родина має си найти одповідне господарство в Пархоціні або околичных селах – Погожеліска, Нова Весь, Яблоново і інчых, та до тыжня часу перевезти ся і замельдувати в Уряді Гміны.

То пішли нашы газдове глядати си тых господарств. – Было їх дост. Єдно гардыше од другого. Всяди солідны, муруваны дома мешкальны і попри них красота будинкы господарчы з куплетом машин рільничых в подвірцях, а в загородах крас коні, коровы і інча живина. Та як ся дахто з нашых одважыл гвойти дохыж, то виділ же і в середині ничого не бракувало, влучні з умеблюваньом, бо Німці видно втікали на гальоп і вшытко майно лишыли... Але, на жаль, вшыткы тоты перекрасны господарства, были уж замешкалы през польскых осадників што їх два роки скорше переселено з України і называно Забужанами або Забужаками. Та Лемкы знали же німецка господарка рольна стояла на барз высоком рівни, бо декотры пред

війном (в тым двараз і мої Няньо) в Німеччыні были на роботах і працювали в «баворів», як называли німецкых рільників. То тыж знали, же Забужакы того богатства зо собом не привезли. Бо там на Україні (што знаме хоцбы з фільму «Самі свої») вельо з них ходило обвязаных повереслом і било ся на меджы о заорану скыбу землі. Та тепер они были панамы і як нашы газдове іхали фурманками тягненыма през коровы або быкы, то осадники тоты выходили пред свої понімецкы обыстя, вказували пальцями, робили прикры, брыдкы жесты і сьміяли ся з нас, а часом грозили пястуками.

Та неє ся што чудувати, бо пред нашым прыбытьом, «людовы власти» пустили фаму медже тых люди, жебы уважали бо при-ходят «найвекшы бандыты під сонцьом» і будут іх сусідами. То тыж Забужакы неохочо отверали двери і інформували як ся дахто з наших хтіл зьвідати, де сут даякы пусты господарства. Бо незанятых господарств было уж невелио, а як ся даяке трафіло, то было розшабруване, zdeвастуване, змасакруване до остатніх границ. Властиві то были переважні лем самы муры, нарушены часто през зуб часу і діяня воєнны.

Такы то в векшости «муруваны палацы» отримали Лемкы в замін за свій вельовіковий доробок лишений в горах. Та іщы в гіршій ситуації нашли ся тоты што іх ульокувано в єдным місци по пару родин, часто вельодітных, по ріжных (пізнійшых) ПеГееР-овскых бараках, де мусіли тяжко працювати за голодовы пенсийкы, а за своє майно лишене в горах нич не отримали – як то было з моїма будучыма тестями. Часто тыж локувано по дві, а навет три родини в єдній хыжы, де мусіли жыти в кісноті і невыгоді през вельо років, нич ся даяк не устabilізували. – Такій льос стрігил мого уйка Владиміря – вдівця зо шестерыма дітми, як тыж двоюрідного брата Гаврила, тыж з вельодітном родином, што го ульокувано іщы з двома родинами. Та на щестя (в нещестю), там де трафіл Гаврил – в шпротавскым повіті, над ріком Бубр – были добры землі і Гаврил внет стал ся єдным з найліпшых газдів в зеленогірскым воєвідстві. Достал навет диплом за занятя (о кілко добрі памятам) І-го місця в воєвідскым конкурсі рільничым, і то вельократно. Не было то для него заскочыньом, бо то был газда

освічений (дуже читав) і в горах, в Білцареві त्यж был єдним з найліпших господарів.

Початково, місцями Забужакы, барз Лемкам докучали і были хоц-якы випадкы: Примірно мого (выжше спомненого) уйка Владиміря в селі Собін, обступили на дорозі під склепом паронадцетлітні виросткы і на очах своїх родичив докучали, поштурхували, докаряли і оплювали...! В кінци зорвали шапку з головы того, поважного, понад 60-літнього чловека, котру подоптали і копнули до фосы. Міліціант, што недалеко стоял з боку, не реагувал лем त्यж ся сьміял. Аж як му уйко повіли, же дадут знати до повіту, то казал галастрі ся успокоїти. Тота сама галастра і пару іщы старшых, міцных осилків, котрисого разу обступила найстаршого уйкового сына Митра, як пас худобу на пасвиску здаля од села. Там то зачали ся з ним – початково нибы з жарту, але при-шли в окресленій ціли – гандрычыти. А же был то хлоп гірскій, уж дорослий 24-літний, гардий і сильний паробок, то барз ся не боял коли ся зачали з ним силувати. Шмарил єдним, шмарил другим і третім, але іх было дуже а він сам... То го присіли вшыткы нараз і зламали хрящ. І там го уйко нашли непритомного.

Памятам як ся тот мій двоюрідний, коханий брат мордувал, бо ходил в гіпсі пару місяци, але хрящ был ушкоджений в кілках місцях, та не хтіл ся гоїти. Трудно त्यж было о доброго дохтора і о пару місяци Митро вмер! Та кары за тото ништо, николи не понюс жадной! Была то для уйка велика трагедия, бо іщы єден смуток не притих як перед самым выгнаньом вмерла іх дорога, кохана жена – матір шестерых діти!

В інчым зас припадку трагічне выдариня медже Забужаками а Лемками зашло уж пару років по выгнаню на стациі колейовій в місточку Рудна в повіті любіньскым, де нашли ся нашы хлопці як вертали зо забавы в Лігници і бесідували медже собом по лемківскы. Там іх опала польска молодіж, до котрой прилучыли ся іщы колеяре і розограла ся велика биятыка. Та были правдоподібно офіры смертельны, так з єдною як і другою стороны. Але того описувал не буду, бо докладні не знам...

Та і я 8-літній хлопец в Пархоціні, рік по выгнаню, о мало не пострадал жытя, як мя «сусід» хтіл «почестувати» косом ко-

ли єм си взяв з його – понімецького саду (крас саду!) пару грушок. – А был єм барз голодний, бо як єм спомнул выжше, на початку дороги по выгнаню зо села, нас в Ґрибові ганебні окрадено і штонайменьше през рік часу цілом родином сме направду голодували!

Нам і теті Александрі з родином достали ся забудуваня штоправда осібны, в недалеком сусідстві, але то были так страшны рудеры, же страх было до них гвойти. Няньо в «нашій» хыжы поставленій на пляні вінкля (без стодолы), дорахували ся в даху 170 дір і на тым попрестали. З єдной стороны той рудеры, што колиси была будинком, была част мешкальна а з другой невелика стайня і якыса куча. В цілым будинку не было кватер вікенных і двери. В єднім поміщыню вярвано іх навет з футринами. Позрывано вшиткы підлогы. Пецы были порозвалены і не было де навет заварити воды, бо пец кухенний тыж был до половины розвалений. Не было зрештом і воды, бо студна што была в подвірци, была занечыщена і завалена ріжnym сьмітьом. То найперше мусіли сме єй вычыстити. На щестя вода выявила ся барз добра. – Та стара, руска приповідка повідат, же; «як єст хліб і вода, то ніт голода». То воду уж сме мали, але на хліб долго нам треба было іщы чекати...

Там на подвірци коло той студні вегетували сме близко пільтора місяця, нич Няньо кус не порыхтували наразі лем два поміщыня. На щестя літо было тепле і не барз мокре.

Тетина хыжа на позір была кус ліпша. Але была то стара будова з тзв. муру пруского, певно іщы деси з XVIII столітя. Остали ся там навет вікна і підлога нерозшабруваны, але певно лем зато, же было то само порохно. Та так направду, як бы ся міцний хлоп до той хыжы плечами приставил, то бы єй завалил. Хыжа была в міру ціла, але стайня і стодола розвалены до половины.

Для мене і моіх двоюрідных сестер Ольгы і Насті, было лем добре тото, же мали сме барз близко (бо лем даяке 150 метрів) до школы. Але інчы нашы, бідны діти што мешкали по інчых селах, ходили піше і по 6 кильометрів. В першій клясі вчыла нас барз добра і мила учителька п. Бася, што была вдовом по

офіцери В.П. і мала гарду дівочку – мою ровесницю – Малгосю. Але керівничком школи была вредна націоналістка п. Дрозд што ся мстила на наших дітьох і не лем – бо до школы ходили тыж діти з одлеглой о 5 кільометрів. Новой Всі, де мешкали сами мішаны польско-українськы родини переселены зо сходу. Мстила ся лем за тото, же нашы, лемківскы як і тамты (українськы) діти не знали добрі бесідуваты по польскы. Та нам, Лемкам, і так тота польска бесіда приходила кус легше – певно зато, же в лемківській бесіді, так як і в польській, акцент припадат на передостатнім складі. Натоміст в українській (як відомо) акцент є рухомий і зато українськы діти мали трудности в правильній польській вимові. В додатку през долги роки в селі, в котрым передше мешкали, не чуло ся інчой мовы як українська, хоц то были родини мішаны.

Єдного разу пришол до школы п. вйіт Вітчак – садиста – што ходил все з тугом палицьом. Коли му керівничка – тыж садистка – здала реляцію, то казал вшыткым нашым хлопцям спустити порткы до половины і перехылити ся – рівнож дівчатам – през передні лавкы і так ішол од єдного до другого і бил палицьом по голых пупах. Коли скінчыл, то заповіл; же як приде з наступном візытом і не будеме знати добрі бесідувати по польскы то «лекция» ся по-вторит. – Так выглядала моя перша едукация польского языка...

Але вйітови не барз ся тото оплатило, бо коли деси єдного разу пришол на наш подворец, то Няньо – што не належали до люди барз боязливых, бо в своїм жытю перешли неволю німецку і як жолнір брали уділ в боях під Оломунцьом, Моравском Остра-вом, Прагом – звідали ся гречні п. вйіта; чом бье нашы, нич му невинны діти? Та вйіт заміст одповіді, зачал верещати і вызывати Няня од бандытів, бандеровців і інчых, та замахнул ся палицьом. Але Няньо (тыж нервус!) были спрытнійшы і вырвали му ей з рук, та сягнули по солідну цеглу, што їх на подвірци не бракувало. Вйіт видячы же то не пек, дал знати ногам і тота цегла сягла го лем по пятах. А же то было кус з гіркы то ся сперевертал і катурлял долину та верещал на ціле гарло: „Ratunkuuu.., bandyci, mordują, bandyci...! Не оплатило ся тото і Няньові, бо перешли потім купу біды на

УБ і коли бы не місцевий комендант міліції Денес, котрий виявил ся барз добрым чловеком (чого не мож было повісти о його підвладных) і тыж не любил війта, то Няньо правдоподібно през долги роки з вязницї бы не вышли...

Дорабляли ся Лемкы на выгнаню од приповідковой лыжкы, хоц початково «сїдили на валізках» і чекали на рыхлий поворот «домю», як называли рідны стороны, бо ім в часі депортації представники власти ошуканчо вмавляли, же выселіня єст лем тымчасове.

Правда, част Лемків – може 10% тих найбарже здетермінованих на переломі років 50-х і 60-х вернула в рідны стороны, одкупуючы часто свої власны газдівкы од осадників і уживаючы преріжных способів жебы ся повело вернути. Але не все тото было можливе, бо нп. «спрытны» новосандецкы власти выдали шпеци-яльне заряджыня заказуюче мельдуваня на підлеглым ім терені Лемків і Циганів. То тыж оны власти (не лем сандецкы але і інчы) вертали і по трираз декотры родини назат на Захід, уж з кінцьовой стациі призначыня. Прикладом ту можут быти маляр Никыфор Дровняк з Крениці, што го власти трираз депортували назад до Щеціна, ци п. Мамрош з Ріпок в пов. горлицкым (єдиний зо села выселяний трираз, але і так вернул), або декотры газдове з Мокрого і Команчы в пов. сяноцкым. Та векшист Лемків мусіла ся погодити з льосом, хоц вельократно писали ріжны просьбы, петиції до власти центральных... Одповід все была тота сама – «брак подстав»! А авторы і редакторы писм были інвігілюованы і перешлідуваны.

Тымчасом на Лемковині розчисляно ся в ганебний спосіб з нашом історийом і девастувано вшытко што русиньске: Вельо церкви замінено на костелы. Часовні (церкви побудованы в роках 20-тых і 30-тых ХХ столітя, коли народ вертал до Православія) праві вшыткы побурено. Декотры церкви заміняно на стайні або магазини. Інчы зас, не пильнуваны попадали в руїну. Найперше єднак тоты вшыткы церкви обрабувано з майна як євангелії, начыня і шаты літургічны, коругви і ціннішы кресты. Розкрадено ікони, дзвоны а в деяких припадках навет царскы двери. Нищено капличкы і памятны кресты придорожні, як і на цмонтерях. Декотры памятникы што были барз

міцны, нпр. желізны кресты, выкручано ломамі. В Білцареві през частину цмонтеря вызначено і побудувано дорогу публічну – не перенимаючы ся тым, же там лежат людзе – яка перебігат тамади до днес.

Жебы вырвати вшытко з коренямі і жебы по нас Руснаках не остал жаден шлід на тій землі, змяняно історичны, вельовіковы назвы нашых сел: В першым етапі (зараз по выселіню) змінено вшыткы назвы сел што мали прикметник «рускій», н.пр. Королева Руска на „Królowa Górna”, Устя Руске на „Uście Gorlickie”, Ропиця Руска на „Ropica Górna” і.т.д. Натоміст в другым етапі, деси в роках 70-тых на тапету пішли вшыткы назвы што мали в своїм звучаню хоцбы лем тін рускости. Декотры зміны были так абсурдальны, же не до принятия. Нпр. назву старого лемківського села Шквіртне змінено на назву „Skwierzyna”. Єднак тот другій етап змін історичных назв нашых сел был для польских влад неуданий, бо запротестували польскы інтелектуалісты во главе з проф. Ярославом Івашкевічом і під їх напором власти – мимо понесеных значных коштів – мусіли ся выцофати і деси по річным ци піл-торарічным тріумфі „dobra nad złem” – як бесідували – мушено повернути до старых назв. На жаль, не привернено назв лемківських сел што были позміняны в першым етапі і фігурують до днес, припоминаючы нам коли то заховувано ся так, як бы на тоты землі по нас не пришли християне, лем якысы погане просто з бушу! Та думам си – яку треба было мати ненавіст до свого ближнього (ци костел їх так вчыл?), жебы лем з самой зависти (бо Лемкы были самовыстарчальны, радили собі і не были нич ни-кому винни), так ся на вшыткым мстити...?!

Минят уж 65 років нашої геєнны на выгнаню, де Руснакы встигли уж свої рудеры допровадити до стану ужывальности, а декотры – особливо тоты што были на кус ліпшых землях – навет збогатіли і здає ся ім уж, же зімали самого «Пана Бога» за ногы, та не хцут вертати до своей Отчизны. Бо в борбі о быт і запевніня своїм родинам зносных варунків до жытя, ани ся спостерегли як ся вынародовили і змінили свою віру – в векшости там, де были самітном роудином серед обчых. Хоц не всяди. Бо тот, хто был твердий, впертий, тримал ся (не стыдал)

свого, своїх обычаїв і ві-ри, ішов до церкви – хоц до ней нераз мал 20 раз далыше як до костела, тот ся утримал – а за ним і його потомкы – до днес. Было (єст) таких припадків вельо. Та хоц векшист тамтого покоління Рус-наків уж не жыє, то часто їх діти і внуки памятают ішчы о своїх коренях і о Отчизні, з котрой нас – цілковито невинных – насиль-но выгнано.

І як ся на тото призрити з перспектывы часу, то нашы ріжной масти каты – перешлідувателе што од віків, а особливо од початку ХХ-го століття старали ся стерти нас Руснаків з лиця землі (попрез провокації, террор на Лемковині в часі І-ой війны, концентра-ційний лягер в Талергофі, повоєнний голод і перешлідування в ча-сі межджевоєнным, банды рабунковы, по лягер концентраційний в Явожні), строго ся завели, бо думали, же як нас розженут по різних сторонах сьвіта, то по кілках роках ся засимілюєме і буде нам конец! – Тымчасом минуло уж 65 років од закінчєня депортацій, а мы ішчы жыєме – хоц чуєме, же акция «Вісла» ішчы ся не скінчыла!

Жыєме, але што то за жытя (?):

Зараз по ІІ війні сьвітовій, в котрій тисячы наших Руснаків бороло ся з гітлерівським окупантом на фронтах сьвіта в різних формаціях Войска Польского, рядах Червеной Армії, Словацкым Корпусі ген. Свободы (80% Русинів), війсках американських і різних одділах партизантських, мали сме велику надію на поліпшыня нашої долі. Тымчасом в «нагороду» нам Лемкам в Польщы зафундувано депортацию до Совітского Союза і акцию «Вісла». По геєнні комуністычній, де сме в розсыпці были на каждым кроку інвігілюваны і перешлідуваны, мали сме зас велику надію в часі трансформації на поліпшыня нашої ситуації, бо сме думали, же новоустройовы власти зрозуміют наше трагічне положыня, што нам го зготовили їх попередники, і направят хоц по части выряджену нам велику кривду, яком было безправне выселіня нашого народу з його автохтонных земель, безпардонове заграблєня його материяльных дібр і знищєня культуры духовой.

В своїх писмах і петициях не домагали сме ся вшыткого што нам забрано, бо в заїстнілій ситуації розуміли сме, же трудно єст направляти зло злом і выселяти тепер з лемківской

хыжы осадника, котрий в додатку ся ішчы побудував (та де го подіти..?). Домагали зме ся лем звороту того што было в мочы (скарбі) державы. То є звороту лісів і тых ґрунтів што не были роздиспонува-ны. А в 1989 р. было ішчы в повітах; горліцкым, ясельскым, коросняньскым, саноцкым барз дуже не лем по-единчых господарств (очывидні уж без забудувань), але і вельо цілых опустілых сел. Але екіпы што рядили державом по 1989 році обіцювали нам («грушкы на вербі»), красьні ся до нас усьміхали – і... передумували; як бы нас Руснаків зас вывести в поле? – Та в кінци выдумали, і вшыткы нашы (ішчы вільны – фігуруючы в книгах вічыстых) землі што были в гестії державы, переказали Агенції Рольній, котра то фрымарчыла нима на ліво і право (według własnego „widzi mi się”), та продавала тоты землі за безцін (початково навет по 80 зл. за 1 га.) своїм знайомкам і колесям в неограниченій кількості по 100 га і більше. Не ушанувано навет права первокупу, о чым переконала ся близка особа пишучого тоты рядкы, котрой родове місце поспішно продано – мимо ей рощынь до него – кому інчому. З такой тьж причыны старший уж газда Руснак, што старал ся о свою вітцьовину в селі Чертіжне, достал інфаркту серця і вмер, коли ся довідал же його родове місце разом зо сто пародесятьома гектарами поля (і лемківскым цмонтерйом) купил уж якысий новобогацкій пан з Варшавы. Та нич ся Руснакы на выгнанню спостерегли – выпродано їх землю на цілий Лемковині «рольникам» з Маршалковской і околиц Варшавы, Шлеска та інчых сторін, і тых осіб што были добрі знаємы урядникам «Агенції». Днес тоты «з дзяда-панове» сут не лем обшарниками але і милионерами, бо од тамтого часу ціны землі на Лемковині взросли кількасот раз...

Такым то способом цільово поставлено нас Руснаків пред фактом доконаным, бо днес хоц бы дахто хтіл вернути в рідны стороны, то не верне бо не ма де! Вказало ся, же держава в котрій жыєме має нас деси і остало нам домагати ся справедливости лем уж на форум медженародовым. А же акция «Вісла» ся ішчы не скінчыла, то маме на тото ясный довід; бо не барз давно тому в місцевости Яблінкы (Jabłonki) во східніх Бескідах місцевы („wybitni działacze”) під памятником К. Сьверчевского

«Вальтера» (што стоїт і має ся добрі, хоц нібы в 1989 р. вшыткы памятнику Сьверчевского были розобраны), з помпом обходили 65. річницю його смерти. – Знам з телевиджыня, же на тоту подію Уряд Маршалковскій з Жешова дал «легком ручком» 10 000 зл., а в обходах участничыл посол (SLD) Т. Каміньскі. Та – як на іронію – обходы організувано під гослом: „Polsko-Ukraińskie Pojednanie”, лем же організаторы не запросили (видочні забыли - sic!) ани єдного Українця.

Припоминам си початок років 80-тых, коли то рух «Солідарніст» (до котрого масово вступували і Лемкы) остро борол ся з комуном. Газеты; „Solidarność”, „Wyborcza” і інчы, випишували статі о Лемках на цілы «плахты»; яка то Лемкам стала ся кривда, як ім безправно забрано лісы, поля і інше майно, якы то они бідны і нещесливы ітд. ітп. По роках вказало ся, же была то лем чча гаданина (писанина) і «крокодылі слезы», бо пізнійше як треба было, то ніхто не обстал за нима, не поміг! Но але в 80-тых роках каждый ся придавал – навет такі, малий, бідний Лемко, Руснак (ци як го там звали), як треба было даяку латку комуні припняти. Та днес вшыткому винен Сталін і комуна! Решта то сами невиннятка, Божы баранкы што од вшыткого вмывають руки як ся трафіт даякій, труднійший темат і проблем, котрий бы выпадало розвязати і направити.

Власти ПРЛь-скы – мимо же зараз по війні край был в руїні – было стати вывезти нас насильно в ріжны стороны сьвіта... Днешні власти, хоц РП є уж богата і засобна (мимо штоденных нарикань на бюджет), за 23 рокы – окрема парох дрібных, льокальних справ – не стати было направити хоц частинно выряджену нам величезну кривду та вернути народ там, де то іщы было можливе і одадати того, што ся му слущні належыт! Натоміст оддає ся або рекомпенсує вшыткым інчым групам; нпр. давным властителам земским і інчым, а навет Забужанам, протів котрым Лемкы акурат нич не маю, але памят о часах зараз по выселіню выкликує в них іщы векше почутя кривды!

По рабунку культуры материяльной, пришол час на рабунку культуры духовой. Бо остатніма часами краде ся нагмінні лемківскы пісні – не лем народны, але і деякы авторскы. І слово «краде» є ту цілком адекватне, бо если колектив – хоцбы «сю-

пай-тупай» а трфляют ся і знаны колективы – бере до свого репертуару пісню обчого походжыня і нич о ній не бесідує, то значыт, же пісня є крадена. Такій льос поділили пісні: «Корчмарочка», «Пилам паліночку», «Не пий Янку воду» („Bratanki”) і вельо, вельо інчых. Недавно, бо лем в марці т.р., з нагоды отвертя якысой зимовой спартакіады, в Бельску Бялей одбывал ся концерт, котрий в цілости складад ся з лемківскых пісень. Але ани выконавці, ани конферансиєры, організаторы словечком не рачыли спомнути які (чыі) то сут пісні, трактуячы іх як свою власніст. Діє ся тото часто (хыбаль цільово) за акцептациейом і пропагуваньом телевиджыньовых і радийовых медіів... Та пісня є по то, жебы ей сыпівал хто хце, як ей любит. Але в такій ситуациі, повім коротко – є то безчельніст!

А іщы спомну, же при котрисий візиті Йоана Павла ІІ в Польщы, Підгаляньчыкы хотячы ся му приподабати створили з двох лемківскых народных (історычных уж) пісень вязанку з власныма словама, котра ся Папі барз подабала, лем же Він николи ся правды не довідал, же то є лемківска (зроблена з двох) пісня, бо – як ся вказало в котрисым інтервю телевиджыньовым – нашла ся до ней і «композыторка»...

То тыж найвыжший уж час, жебы ся хтоси таким ситуациям протиставил. Бо згода наша на публичне выконання лемківской пісні може быти лем товды, коли буде ясно і выразно повіджене (написане), яка (чыя) то є пісня і автор обробкы – в припадку пісень народных, як тыж автор слів і композитор, аранжер – в припадку пісень авторскых; так, як тото робят нашы лемківскы ко-лективы (нп. ансамбль «Лемковина»³) коли берут до репертуару польскы і іншы пісні. – Бо

³ «Лемковина» - ансамбль пісні і танця заложений в жолтни 1969 р. през Ярослава Трохановского. Актуальні з причжн льосовых завішений од 2009 р. на час неокреслений. В часі свойой діяльности ансамбль числил переважно 50 членів і складад ся зо 4-голосового хору мішаного, кільканадцет-особовой оркестры і группы театральнo-хореографічної. Ансамбль діял – з перервами – близько 40 років і дал кількасот концертів на терені краю і за границьом. В його репертуарі за час діяня нашло ся ок. 300 творів; народной музыкы лемківской, українской, польской і інчой, пісні авторскы ріжных поетів і композиторів, вельо творів музыкы

хоц народ наш в перетягу своей дол-гой історії (рівнож на вигнаню) створил тых пісень тисячы, то не значыт же може си їх брати хто хце, нікому о тім не бесідуячы. Бо то є – єдно з остатніх – наше добро народове яке нам іщы остало і не можеме дати си го зрабувати!

В тым вшыткым сами Лемкы в вельох припадках сут собі винуваты. Бо заміст тримати ся в єдности і діяти разом, бодай в так животных справах як оддання (або рекомпенсата) наших дібр материяльных, охорона культуры духовой і того, чого доконали нашы предкы – волят ся ділити, грызти медже собом, фільозофувати каждый з осібно, улігати не своїм лем чужым ідеям, креувати ся на «Мойсеїв», забываючы при тым, же єст

церковной як тыж музыкы клясычной; Танец мадярскій нр. 5 Й. Брамса, чардаш Монтього і інчы. Ансамбль выконал тыж парунадцет лемківських народных танців і єден авторскій сценічно-танцювальнo-музычний образок «Косяре». Брал тыж ансамбль учас в вельох фестівалях крайовых, медженародовых і заграничных. Уж в понад пілтора рока од заложыня ансамбль «Лемковина» здобыл на IV Фестівали УСКТ в Варшаві (1971р.) головну нагороду уфундувану през Міністерство Культуры. Од тамтого часу ансамбль – хоц діял в пекельно трудных варунках (не маючы льокалю ани средств на діяльність) – здобыл вельо нагород і вырижнінь. Єст м.ін. ансамбль «Лемковина» лавреатом медженародового фєсівалю «Громада» во Львові (1990р.), де отримал медаль та крышталеву шаблю і булаву. Ансамбль участничыл в вельох переказах радійовых і телевізійных. В 1982р. TVP награла пілгодинний фільм зо стрічы ансамблю «Лемковина» з поетом Є. Гарасимовичом в Білянці, емітуваний на цілий край в порі велькой оглядальности. Ансамбль награл 4 płyты в тім 2 CD і 5 касет – в тім 1 выдана в Америці. В серпни 1983 р. на поли біваковым в Чарній гм. Устя Руске, ансамбль з выбраним комітетом zorganizувал Ішы Варштаты Пленеровы «Лемківска Ватра», што вкоротці переродили ся в масове, медженародове сьвато культуры лемківской, котрому патронувал през 7 порядовых років. В 1987 р. на запрошыня американского імпресарія польского походжыня Г. Міхальского ансамбль «Лемковина» одбыл велике, місячне турне концертове по Соединеных Штатах Америки і Канаді, де был приниманий з великим ентузіазмом. В періоді 4 декад діяня през «Лемковину» перевинуло ся понад 300 осіб лемківской молодежи, што днес переживат в вельох краях сьвіта. З «Лемковины» выводят ся тыж колективы: «Кычера», што повстала в 1992 з західньої группы ансамблю, «Серенча» і знана сьпівачка Улиянна Дошна.

нас уж так мала горстка, же грозит нам цілковита загибля! А з того буде ся тішыл лем тот третій... Та не хтіл бым быти злым пророком, але як не наступит опам'ятаня ся, то буде трудно перетрвати Лемкам наступне 65 років.

А преця так красні ся зачынало, коли то в повоєнній, нашій ситуації розпорошыня, м.ін. завдякы ансамблеви «Лемковина» наступило одроджыня лемківской культуры. Тихій, застрашений шепт пересічного Лемка перемінив ся в голосну бесіду а навет в крик вільности якій з давен, давна в Лемках дримал. Спомнути хоцбы лем тоты переполнены салі підчас концертів «Лемковины», коли то народ домагал ся бісів і при овацях на стоячо сьпівал ансамблеви «Многая і благає літа». Бо «Лемковина» была тым ансамблем, што потрафил свою спільноту поставити на ноги, зворушыти і перемовити до серця, душы і розуму, жебы народ не тратил надії. Знає о тім штоси кус українсько-лемківска Дяспора в Америці,⁴ што нас

⁴ В місяцях; вересни і жолтни т.р. мине 25 років од памятного місячного турне ансамблю «Лемковина» по Соєдиненых Штатах Америки і Канаді. Од Монтреалю по Бостон през найвекшы міста і осередкы культуральны як: Торонто, Сиракюзы, Воррен, Чикаго, Парма, Піттсбург, Вашінгтон, Едісон, Філадельфія, Нью Йорк, Йонкерс, Гартфорд і вельо інчых, ансамбль «Лемковина» дал 25 полноспектакльовых концертів. Переїхал американскыма автострадами понад 10 000 км і всяди был витаний з великым ентузіазмом. В місті Торонто на даху театру од фронтової стороны выконано навет шпецияльно великій – видочний з далека – неон витаючий «Лемковину» в языку англійскым, што было для нас правдивым заскочыньом. Великы салі (на 1000 і бівше місц) были заповнены а публика по перзшых звуках гимну ансамблю «Горы нашы» витала нас на стоячо. В тракті концертів публика заховувала ся змінно: Раз то был правдивий плач, нпр. при пісні «Тяжко жыти на чужыні», то знов втіха і велика радіст – при пісні «Іхав козак за Дунай», та зас щырий, правдивий сьміх при пісні «Повіджете мі куме Гнате». Домагано ся бісів, то тыж концерт перетігал ся нераз годину і бівше. На конец наступувала переважно овація на стоячо, гимны, подякування од організаторів і вельо вязанок і кошив квітів. Была то для членів ансамблю найвекша нагорода, бо коли ся подумало в яких тяжкых, карыгідных варунках мы ту в Польщы приготавливали ся до тых концертів, то слезы сами пхали ся до очи. По концертах на притеатральных пляцах насупувала стрича з мешканцями місцевої українсько-лемківской діаспори, памятковы упомин-

там так красно витала, коли ансамбль выступувал – і то в велькым стилю – яко перший в історії Лемків на континенті американским. Та несамовито тыж єднала люди «Лемківска Ватра»⁵ што єй заложыл, спілорганізувал і патрунувал в роках 1983 – 1990 ансамбль «Лемковина».

Бо вшыткого можна доконати коли в народі панує віра, любов і єдність! – Зато той єдності ся тримайме! Бо мы Лемкы-Руснакы не маме чого ся стыдати, коли сме прийняли християнство (іщы як Біло-Хорваты) на сто років скорше як Русь, 78 років скорше як Польща, чым можеме ся лем гордити. І най

кы і переважно урочыста вечєря. Вельо раз місцевы мешканці брали членів ансамблю до своїх домів де при нагоді совито нагороджали і рано на окреслену годину привозили до автокару. Навязано вельо новых приязни. Было то найгартше, незабытне турне в історії ансамблю «Лемковина». В пляні ансамблю было наступне турне о пару років, як тыж турне по Австралії, але тото на жаль уж не вышло.

⁵ «Лемківска Ватра» - Варштаты Пленеровы Ансамблю «Лемковина». Помыслодавцями імпрезы были: Володислав Грабан і Петро Трохановскій – товдышні члены керивництва ансамблю. «Лемківска Ватра» в своїм залолжню мала на цілю шторічне підсумуваня доробку лемківской культуры, вынайдуваня талантів до ансамблю а в будучности мала быти м. ін. заплечом економічно-бытовым для ансамблю «Лемковина», яко же ансамбль не доставал жадных дотаций і утримував ся лем з концертів і скромных датків своїх любителів. Імпреза переросла нйсьмільшы очекуваня організаторів, бо з рока на рік прибивало штораза вєце люди і вкортці стала ся імпрезом масовом – сьватом культуры Лемків в Польщы і во сьвіті. Але трафили ся «поправячы сьвіта», ідеологи і політыкеры што ся барз обавляли жебы – недай Боже – Лемкы ся не обьєднали і не загрозили даякій великій державі – дайме на то нпр. Україні! То тыж робили вшытко, жебы до такого не дошло і постарали ся жебы імпреза зостала «Лемковині» забрана (чытай вкрадена). Та попри тым скорыстали дрібны цванячкове што при «Лемковині» і Ватрі звітрили добрий інтерес і можливіст дармовым коштом достати ся на афішы. То тыж під позором помочы гвошли в структуры ансамблю і імпрезы та робили там свою брудну, кретю, розбияцку роботу. Але най ім Господ Бог того не памятає, як і того, же своїм поступуваньом зробили величезну кривду людям што посьватили ціле своє жытя для лемківской культуры і тому жебы ульжыти свойому народови в його трудний доли. Зробылы кривду передовшыткым – кед іх тото дакус обходит – свойому народови, а навет собі, хоц си з того не здають справы!

нам ніхто не вмавлять, же не маме своїой історії і не творит (на замовліня) штучных теорій (Раінфусс і інчы) нашого походжыня! Бо през понад тісяч років жыючы в єдній енклаві на свої автохтонній – Богом нам даній – землі, потрафіли сме ся устеречы, оборонити пред неєдном дійовом навалом, аж нас в ХХ столітю на очах нібы цивілізуваной Европы і сьвіта, выкінчено голодом, вынішено, а потім розогнано на вшыткы стороны сьвіта! –

Та до днес Лемків-Руснаків ніхто не перепросил: Австро-Мадяре – за перешлідуваня релігійны, провокації, терор на Лемковині і концентраційний лягер Талергоф, Польща – за голод і терор на Лемковині по І війні сьвітовій а пізнійше за званя «брудного бандыты», депортації і Явожно. Єдині Польскій Сенат уж в часі трансформації зміг ся (в тишы медіів) на перепрошыня нас за акцію «Вісла». Та красно дякуєме, але то кус за мало, бо Сойм РП уж на перепрошыня стати не было, што є доводом, же до днес невинны ходиме в тім краю зо знаменом бандыты на собі! – Але ся не заламуєме, лем майме в собі гордіст, гонор і чест! – Як писал наш народний учитель і великій поета што іщы за жытя гвопшол під лемківскы стріхы, од котрого м. ін. зачала ся лемківска, сучасна, літературна мова – Іван Русенко:

«Мы бідны уж з діда, прадіда,
То духом хоц будме богаты!
І чести не даїме здоптати,
А віры не зломит нам біда!»

Лемковина – Білянка, май 2012 р.

Акція "Вісла"

Слова і музика: Ярослав Трохановскій

Maestoso ♩ = 84

Soprano *mf* Як нас під ба гне том *f*зкра ю ви га ня ли,

Alto *mf* Як нас під ба гне том *f*зкра ю ви га ня ли,

Tenor *mf* Як нас під ба гне том *f*зкра ю ви га ня ли,

Bass *mf* Як нас під ба гне том *f*зкра ю ви га ня ли,_____

5 **rall.**

S. *tr* то ся нам зе рен ця ни зень ко кла ня ли там!

A. *tr* то ся нам зе рен ця ни зень ко кла ня ли там!

T. *tr* то ся нам зе рен ця ни зень ко кла ня ли там!

B. *tr* то ся нам зе рен ця ни зень ко кла ня ли там!

9 **A tempo** ♩ = 84

S. *f* Сонеч ко сьвіти ло і вітрикпо ду вал, *tr* не бо я сне бы ло, жайвороноксьпівал.

A. *f* Сонеч ко сьвіти ло і вітрикпо ду вал, *tr* не бо я сне бы ло, жайвороноксьпівал.

T. *f* Сонеч ко сьвіти ло і вітрикпо ду вал, *tr* не бо я сне бы ло, жайвороноксьпівал.

B. *f* Сонеч ко сьвіти ло і вітрикпо ду вал, *tr* не бо я сне бы ло, жайвороноксьпівал.

1.2.3.

f Пращай те нам го-ры, пращай Лем-ко ви-но, бо нас вы-га-ня ют, та не зна-ме де?

f Пращай те нам го-ры, пращай Лем-ко ви-но, бо нас вы-га-ня ют, та не зна-ме де?

f Пращай те нам го-ры, пращай Лем-ко ви-но, бо нас вы-га-ня ют, та не зна-ме де?

f Пращай те нам го-ры, пращай Лем-ко ви-но, бо нас вы-га-ня ют, та не зна-ме де?

CODA

4. rit.

і за на ми же. Бо то на ша ма ти, рид на Лем ко ви на,

і за на ми же. Бо то на ша ма ти, рид на Лем ко ви на,

і за на ми же. Бо то на ша ма ти, рид на Лем ко ви на,

і за на ми же. Бо то на ша ма ти, рид на Лем ко ви на,

вчу жых пу тах сту че і за на ми же!

вчу жых пу тах сту че і за на ми же!

вчу жых пу тах сту че і за на ми же!

вчу жых пу тах сту че, за на ми же!

Акція «Вісла»

Як нас під багнетом, з краю вигняли,
То ся нам зеренця низенько кланяли – там!
Сонечко світило і вітрик подувал,
Небо ясне було, жайворонок співал.

Пращайте нам горы, пращай Лемковино,
Бо нас виганяють, та не знаме де?

Як сме уж в Плашові на стації були,
То нас позганяли і шлідство робили – там!
Вітців і матери в лягры замыкали,
А мы малы діти за нима плакали!

Пращайте нянюсю, пращайте мамичко,
Ци мы вас даколи іщы взрime зас?

Як уж там в Явожні, вітців нам замкнули,
То нас дальше везли, в чужыну далеку – гет!
По рудерах ріжных нас порозселяли,
Та мы за горами горенько рыдали!

Горы нашы, горы, Лемковино наша,
Ци мы Тя даколи іщы взрime раз?

І так уж до гнеска в чужыні жыеме,
Єден од другога, далеко од себе – гет!
Та як ся часами до купкы зыйдеме,
То за Лемковином вшыткы бануеме!

Бо то наша мати, рідна Лемковина,
В чужых путах стуче і за нами жде! (2)

На наступных странах: партитура для оркестры ⇒

Акція "Вісла"

Maestoso ♩ = 84

Слова і музика: Ярослав Трохановскій

Soprano Recorder

Clarinet in B $\flat$

Trumpet in B $\flat$

Percussion

Cimbalom

Choir

Piano

Maestoso ♩ = 84

Violin 1

Violin 2

Violin I

Violin II

Viola

Violoncello

Contrabass

S. Rec. *tr*

Cl.

Tpt.

Perc.

Cim.

Choir *mf* Як нас

Pno. *mf*

Vln. I

Vln. 2

Vln. I

Vln. II

Vla.

Vc.

Cb.

S. Rec.
 Cl.
 Tpt.
 Perc.
 Cim.
 Choir
 Pno.
 Vln. 1
 Vln. 2
 Vln. I
 Vln. II
 Vla.
 Vc.
 Cb.

під ба гне том зкра ю ви га ня ли,

S. Rec. *mp* *rall.*

Cl. *mp*

Tpt. *mp*

Perc. *mp*

Cim. *mp*

Choir *mp* то ся нам зе рен_ ця ни зень ко кла ня ли

Pno. *mp*

Vln. 1 *mp* *rall.*

Vln. 2 *mp*

Vln. I *mp*

Vln. II *mp*

Vla. *mp*

Vc. *mp*

Cb. *mp*

12 **A tempo** ♩ = 84 5

Rec. *f*

Cl. *f*

Tpt. *f*

Perc. *f*

Cim. *f*

Choir
там! *f* Со неч ко съвѣ ти ло і ві трик по ду вал,

Pno. *f*

A tempo ♩ = 84

Vln. 1 *f*

Vln. 2 *f*

Vln. I *f*

Vln. II *f*

Vla. *f*

Vc. *f*

Cb. *f*

S. Rec. *mp* *f* *tr*

Cl. *mp* *f*

Tpt. *mp* *f*

Perc. *mp* *f*

Cim. *mp* *f*

Choir *mp* не бо я сне бы ло, жай во ро нок сыі вал. *f* Пра щай те нам го ры

Pno. *mp* *f*

Vln. I *mp* *f*

Vln. 2 *mp* *f*

Vln. I *mp* *f*

Vln. II *mp* *f*

Vla. *mp* *f*

Vc. *mp* *f*

Cb. *mp* *f*

1. 2. 3. *trium* 7

Rec.

Cl.

Tpt.

Perc.

Cim.

Choir

пра шай Лем ко ви но, бо нас вы га ня ют, та не зна ме де?

Pno.

1. 2. 3.

Vn. 1

Vn. 2

Vln. I

Vln. II

Vla.

Vc.

Cb.

The musical score is for page 18 of a piece. It features a choir and a variety of instruments. The key signature has three flats (B-flat, E-flat, A-flat), and the time signature is 3/4. The score is divided into measures by vertical bar lines. The choir part includes Russian lyrics: "пра шай Лем ко ви но, бо нас вы га ня ют, та не зна ме де?". Above the first measure of the choir, there is a bracketed section labeled "1. 2. 3. triumph" with a fermata. Above the last measure of the choir, there is a bracketed section labeled "1. 2. 3." with a fermata. The instruments include Recorder (Rec.), Clarinet (Cl.), Trumpet (Tpt.), Percussion (Perc.), Cymbal (Cim.), Piano (Pno.), Violin 1 (Vn. 1), Violin 2 (Vn. 2), Violin I (Vln. I), Violin II (Vln. II), Viola (Vla.), Violoncello (Vc.), and Contrabass (Cb.).

triumph

rit.

8

21 4. CODA rit.

S. Rec.

Cl.

Tpt.

Perc.

Cim.

Choir

Pno.

CODA rit.

Vln. I

Vln. 2

Vln. I

Vln. II

Vla.

Vc.

Cb.

і за на ми же. Бо то на ша ма ти, рид на Лем ко ви на,

Rec.
Cl.
Tpt.
Perc.
Cim.
Choir
Pno.
Vln. 1
Vln. 2
Vln. I
Vln. II
Vla.
Vc.
Cb.

вчу жых пу тах сту че і за на ми жде!
за на ми жде!

Дакус рефлексий на 65-ту річницю Акції «Вісла»

Як тот час скоро летит. 28 квітня 2012 рока минула 65 років, коли Група Операційна «Вісла», яком комендерувал ген. Стефан Моссор, понад 20 тисячи войска і міліції, вспераных діями Польской Робітничой Партії і урядниками зачало примусове выселаня найперше Українців з Засаня і Холмщыны а потімім фаля переселінь переходила на другу сторону Сану, де жыли Лемкы. І так было праві до кінця липця 1947 рока. Хто не выїхал «добровільні» в другій половині 1945 рока і в першій 1946 рока на схід, то є на радянську Україну, то уж на весну 1947 рока мусіл під гверами выїхати на західні землі Польщы.

Во вшыткых тых операциях такой 100 тисячи Лемків остало розогнанных од Гожова до Харкова а може іщы дальше, бо преця неє вірогодных даных о їх розселеню на сході. Лем мала част люди, котра на свої очі переконала ся же на Україні плоты не сут еднанк «горожены кобасами», так як обіщювали агітаторы, зачала вертати ся домів (так як родина мойого Няня, котра аж спід Харкова вернула ся до Львова, але дальше уж не могла, бо нова границя радянсько-польска была уж заперта і зато оселила ся коло Калуша, де жыли переселенці з їх родинных сторін, часто з того самого села, як Святківка ци сусідня Святкова).

Мої баба і мама мали вецє щестя і... спрыту і по році часу жытя в «добробыті» вернули ся назад домів на Лемковину, як ...Польки, бо в польского ксендза римокатолицкого выробили собі фальшывы метриky крещыня і як «тамтейшы» выїхали останім польскым транспортом з тамтых сторін. Разом з нима выїхала тіж родина Колтків з Мацины.

Коли приїхали до Перемышля, то ани не ждали на потяг до Горлиц лем піше вертали ся домів лісами, бо ся бояли, жебы їх зас не вывезено до «країны добробыту». Перезимували в Ма-

щині а потім зас, в червци 1947 рока выбрали ся в дорогу. Тепер уж під гверами і перез... КЛ Осьвенцім, котрий Німці збудували а котрий в 47-мым Полякы іщы выкорыстали.

А коли уж моя баба і мама приіхали до Хобьєні недалеко Сыцінавы, з такыма газдами як Ш. Барна, М. Присліпскій, О. Присліпскій ци М. Чан і інчима, уж меншыма, то ся вказало, же лем для них неє ниякого кута, бо в першым шорі заселяно велькы родини, а дві молоды бабы (баба мали втовды 41 років а мама 20 років) могли жыти на разі і під голым небом, бо преця зачало ся літо. Але в єдній хыжи жыли іщы дві Німкы. А же польскы власти о переселенців дбали, то Німкы з іх хыжы выгналі і бідным ей дали. А што ся з Німками стало? Одраз до Німецкы высланы остали і напевно того не жалували, хыбаль, же то была пізнійша НДР, то є Німецка Демократычна Република.

І так моя баба і мама, котры до того часу бідували, тепер газдынями ся стали, але мусілі пилнувати того што застали, бо ім польскы сусіде забрати думали. Зас вельо Лемків, котры в горах были газдами на чужыні оставали... дзядами. Головні тоты, котрых оселено на понімецкых фармах, а котры стали ся тепер пегеерами. Такы то были дивны часы.

Як иде о мойого няня, Ваня, то він тіж перешол цікаву дорогу. На заході новой Польщы нашол ся уж в... 1945 році (што цікаве, мій тесть Теодор Дроздяк – так само).

А было то так: в марци сорок пятого рока мої няньо достали возваня... до Красной Армії. Як ся там выбрали, то мої дідо, тіж Андрий, як і я (то была така традиция, же найстарший сын мал ВСЕ імено свойого діда, аж я ей гломил, чого жалую) раїл му вшытко робити, жебы го взяли до польского войска, бо оно верне ся лем до Польщы, а з Червеном Армієм може піти навет на Японців. Але коли мої няньо повілі, же они хотят воювати в Польскым Войску, то старшына поклепат го лем по рамени і повіл, же то нияка ріжниця, бо тепер Росияне і Полякы сут союзниками і разом будут бити Германця.

І так мої няньо пішли в совітску армію. Найперше школили їх през два тыжні, хыбаль в Рабці, а потім погналі на фронт. Мали тото щєстя, же нич ім ся не стало (дішли аж під Прагу) і

літом сорок п'ятого рока, уж як комбатант, през Моравы і Словачию дішли аж до Коломьї, де был уж Совітскій Союз. Але Росіяне заховали ся в порядку і повіли воякам, же сут дальше гражданами Польщы і можут вернути ся домів. Єдно часно поінформували, што може ся так стати, же не застанут своей родины, бо могла выхати до... Совітского Союза. Але ниhto спосеред Лемків не остал на Україні і вшыткы вернули ся домів. Няньо тіж.

І хтовды вказало ся, же заправды ціла його родина выїхала на Україну (зо села Сватківка пішло такой сорок родин, а остало хыбаль лем девят). Мало того: упереджено го, же звыдували ся онього партизаны а в другій половині сорок п'ятого рока на Лемковині были уж лем єдны – спід знаку Тризуба, то є – Української Повстанської Армії.

Няньо мали втовды двадцет єден років і не думали бити ся за Самостійну Україну, лем поїхати на... Радянську і найти свою родину. Пішли до найближшой воєнної команди (може в Дуклі, а може і в Яслі) і повіли в чым річ.

Старшыня найперше вышмарил вояка – писаря з канцелярії, зім'ял няня за кляпы загорткы і повіл: „Што ты робиш, бортаку? Кєд ся боїш уповців, то втікай на понімецькы землі, котры тепер сут польскы... А твоя родина буде плакала, же поїхала на Україну!”.

І послушали мої няньо того мудрого человека, взяли свою невеличку деревяну валізочку, в котій мали вшытко чого доробили ся на войні, пішли до найближшой колейової стациі і поїхали на тоты Землі Одзысканы. А же хотіли дальше жыти в горах, то высіли на стациі Быстшыця Клодзка, в Судетах. Жыли там до кінця 1952 рока, жебы 19 січня 1953 рока оженили ся з мойом мамом. Як ся нашли (ділило їх такой двіста кільометрів), то уж тема на інче оповіданя, а може і фільм.

През першы роки праві вшыткы бідували. Розшмарены медже Поляками (в селі переселенців з Ациці «В» - так ся з часом зачало называти примусове пересеління Українців і Лемків – не могло быти веце як 10% вшыткых його жытелів), без своїх церкви (головні грекокатолики, але православны тіж), пороз-

бываны селськы звязи (село Фльоринка было розселене і во Вроцлавскым і в Познаньскым воевідствах (Зеленогірського іщы втовды не было), без права поверніня хоцбы лем на еден ден Домів, на Лемковину, діти мусіли іти до шкіл з польскым языком навчання, котрого не знали. Бо в хыжи бесідувало ся лем по «нашому».

Найгірше было тото, же на зьвіданя «За што?» не было вірогідной і правдивой одповіді. А як уж была, то лем не до прийнятя: «Зато, же УПА забило генерала Кароля Сьверчевского». І так є практичні до гнеска, хоц од тамтого часу минуло уж 65 років а так званого ПРЛ-ю неє уж 23 роки.

А може тото примусове переселіня было на руку ріжным політычным опциям в Польщи, не лем злым комухам..., як бы декотры теперішні демотраты хотіли.

Бесідує ся, же час гоїт раны і терпіня. То правда, але то завдякы тому, же тоты котры іх досьвідчыли одходят на все. Єст іх шторааз меньше і буде з каждым роком меньше, аж в кінци вшыткы погмерають, бо такє єст наше жытя. Останут по них спомины і стары фотографії. Іх племінникы будут о них памя-тати, але о часах в котрых они жыли уж ні.

Сьвіт, котрий неприхыльны Лемкам і не лем Лемкам силы зачали розваляти в роках 1945-47, одышол безповоротні. Бо навет тоты, котри вернули ся Домів по 1956. році, вернули ся до окаліченой землі, хыжы. Ци колинебуд офіры Акції «Вісла», іх племінникы почуют офіційне слово од польской державы: „Przepraszamy”?

Сцени знимано передовшыткым на Заході, але по части і в Горах.

Леміш і залізна рура послужат за дзвін, бо...

вірний нарід зберат ся уж пред „церквю”. Фото: Катрена Сінковска.

В „церкви” (фото: К. Сінковска) і...

на сільським зобраню. Фото: Н.Н. Габура.

В дорозі на ліпше (і для фільму) місце. Фото: Богдан Гамбаль.

Пред, по, а може медже роботом. Фото: К. Сінковска.

Минуло двадцет років од І Сьвітового Конгресу Русиньского Языка (Бардиівскы Купелі, 7-8 листопада 1992 рока). Нашы, лемківскы „медии“ были іщы товды дост немічны, жебы вычерпуючо зреляционувати подію, лем короткій допис під наголовком *Важний крок* явил ся в „Бесіді“ (Нр 3-4, 1992). А час летит, а память є, яка є. Не одтворит як суцо подій сперед двадцетьох років.

Зато тіж подумал єм представити бодай в скорочынню обшырний допис п. Любомира Медеши, писаний уж тіж з перспективы часу, та лем о рік по Конгресі, публикуваний в трьох частях („Русин“, номеры 1-2-3/1994). Тым способом лишыт ся потрібна, думам, память о тій події о тым часі і в нашій, лемківській публікації.

А час был трудний, особливі в єднім аспекті. Припомну го, приводячы выімок зо споненого допису *Важний крок*:

„(...) Заакцентую лем дакотры выступліня, якы мя психічні особливі підбудували. // То реферат жыдівского вченого з Америки Джошуа Фішмана. Його і його народу аргументы потвердили святіст традиції, в обороні якої мал єм щестя і я выступити з полемічном доповідю. Буду може нескромний, але зачитую голос з „Народных Новинок“ о собі: *який запалено высунил на обрану азбуку (...), што могло мати даякий вплив і на основаня русиньского языка на азбуці, як графічнім системі*. Чую ся єднім з вітців того сукцесу, буде мі з тым добрі до гробовой дошки. Бо оппозиция была міцна.”

Гей, не представляме сой днес, же істніл такіи проблем. Деякы діяче з Підкарпатской Руси і з Пряшівщины форсували проект перейти Русинам в писаню на... латинку. „Народны Новинки“, ай дакус „Русин“ зачали уж публикувати част дописів латинком. Штоси з тым „фантом“ треба было робити. І выступил єм в обороні азбуки на Конгресі. Тото выступліня мало дост шувний резонанс. Попри сьмілым, а мильм для мя стверджынню в выжше приведеных „Народных Новинках“, явило ся ціле друком в „Русині“ (Нр 5-6/1992). Окремым акапітом споминат о ним тіж в своїм дописі Любомир Медеши.

В нас николи тота оборона кірилиці, азбуки не была публикувана. Товды, в двадцету річницю І Сьвітового Конгресу Русиньского Языка, позволям сой, дораз по дописі Любомира Медеши, помістити ю в Річнику. Хоц днес зробил бы-м тото ліпше. (пт)

Перший Сьвітовий Конгрес Русиньского Языка

О потребі скликаня стрічы кваліфікуваных осіб, на котрій бы ся розправляло о методології і процесі кодифікуваня русиньского языка, розпочало ся бесідувати на I Сьвітовым Конгресі Русинів в Меджелабірцях 1991 рока. Товды, медже інчым, проведено стрічу писателів, котры пишут русиньскым языком або сут Русинами, але їх творы сут публикуваны в інчых языках. Приявны были о. Франтішек Крайняк зо Словації, Володимир Фединишинец, Василь Петровай і Іван Петровцій з України, Петро Трохановскій і Олена Дуць-Файфер з Польщы. Стріча была організувана зо стороны др. Павла Р. Магочия з Карпато-русиньского Дошлїднього Центра і Любомира Медеши з Руской Маткы в Югославії. Писателе дискутували о кодифікуваню русиньского языка, чым займаєт ся каждый в своїм краю... З цілю, жебы ся продовжыло розправу о літературным стандарді, догварено ся, же треба в близкій будучности скликати русиньскій філологічний конгрес.

Пошлїдували далышы крокы гу реалізації думкы і потребі шырокой стрічы, на котрій утвердит ся основа політыкы спільного діяня в справі стандаризуваня русиньского літературного языка. Так, на семінарі о русиньській історії і культурі під назвом *Враз през історію* (Свидник, Словація, 8-9.05.1992), а при організації Русиньской Оброды, зас порушено проблем кодифікації русиньского языка: *Сучасне головне задяня Русинів то реалізувати, або докінчити реалізацію ознакы яка характеризує нарід – кодифікувати язык. То проблем, якій в своїм програмі ма Русиньска Оброда, але і русиньскы організації в Польщы і Підкарпатю.(...)*

Безпосередньо по прийнятю заключыня во Свиднику, Русиньска Оброда, на челі з Васильом Туроком, котрий тіж є і ведучым Координаційной Рады Сьвітового Конгресу Русинів (дале КРСКР, пак Сьвітова Рада Русинів – Ред. ЛР), звернула ся до державных органів Словації. (...) Єдночасно, Карпато-ру-

синьській Дошлідній Центер в ЗСА деклярувал ся, же з Русиньском Обродом буде спілорганізатором і спілфінансиером стрічы русиньскых лігвістів, писателів, журналістів і інчых, котры представляют русиньскы організації. (...)

Перший Сьвітовий Конгрес Русиньского Языка, як видно, настал з потреби та ініціативы русиньскых творців (писателів, редакторів, журналістів, лекторів, просвітніх і науковых працювників), технічно-організаційні был організуваний Русиньском Обродом з Васильом Туроком во главі (і такой ведучым КРСКР), а тематичний і змістовий профіль надал му Павел. Р. Магочий. Він надал Конгресови концепцію і означыл його конкретну ціль: *Не смотрячы на похвальну проклямацію, тот робітний семінар організує ся не лем для даякого проголошыня, але для конкретных і практычных потреб. Почынаючы од 1990 рока зъявили ся новы русиньскы газеты і часописы в Польци („Бесіда” – 1989 р.! – Ред. ЛР), в Чехо-Словації („Русин” і „Народны Новинкы”) і в Україні („Отчий храм”, „Подкарпатска Русь”). Русиньска Оброда в Чехо-Словації выдала уж по русиньскы пару книжок, декотры сут в друку і онедолга выйдут. Професиональний Театр Александра Духновича з Пряшова тыж уж грає по русиньскы. В Польци зачала ся в першых школах наука лемківського варіанту русиньского языка. Знаме тыж, же Русины з бывшой Югославії выдають вшелеяку літературу, і головні од закінчєня другой сьвітової войны выдрукувано в войводинськым варіанті русиньского языка вельо цінных книжок. Не пришли сме ту лем зато, жебы сме лем констатували, ци буде або не буде функціонувал русиньскій язык, або ци треба в місце свойого языка хоснувати даякій інчий славянській літературний язык. Таке квестиі были уж скорше, а може і будут по конгресі. Тот хто бы хтіл вести полеміку на таку тему, може тото робити, але на інчым форум.*

На пленарній части, як ведучий, П. Р. Магочий звернул ся інспіраційні до творціє сучасной русиньской культуры: *Вы вишыткы, писателе, редакторе, лінгвісты, мате привілегію, але і одповідальніст. Привілегію в тым, же ся вам пощестило як писателям і творцям богатой русиньской культуры, котра розквитала тисяч років під Карпатами, быти на тым поли. Вы можете хоснувати од Бога вам даний талант на богатство і розвїтїя свойого народау. Вы уж зробили не мало, часто і з велькыма для вас жертвами, але муси-*

те працювати і далі в будучності. В тракті вашої роботи мусите пам'ятати, же сте частю долгого літературного процесу кількох століть, котрий можете продовжати і далі... Люде вас не будуть пам'ятати по тым чого сте довели або стратили в полеміках, але будуть пам'ятати што сте зробили для розвитку русиньского языка, літературы і прекрасной культуры Русинів...

Слова ведучого звернені були переважно до молодой русиньской інтелігенції, твердо поставленої на дорозі русиньской достоменности. То інтелігенція медже 30 а 50 роком жытя. До явного жытя ся влучыла в помедже 1970 а 1980 роком, кед наставали першы переміны на ідеологічным пляні Европы. Была освічена без русиньских основ, але з домашнім вихованьом того духа. През власний інтелект придала ся до функціональности і продовжуваня русиньской традиції. І в такым напраті молоды інтелектуалісты хцут реафірмувати русиньскы національны характеристики, пеленчыти і розвивати такы етнічны приметы, по яких Русины будут рахуваны на окремиий нарід. Молода інтелігенція в тых своїх замірах стрітила ся з з реакцией даной части русиньской інтелігенції, дакус старшой, котра національні вынародовлена. В тій рывалізації русиньской *молодой і старой гарды*, хоц і болячо (бо зміна єдної еліты на другу нигда не є легка ани приемле), перед превзяли молодшы. (...)

Єдна з основных історичных характеристик в процесі формуваня русиньской національной сьвідомости то тот, же етнічны компоненти формували ся без власной національной державы. (...) Русинска інтелігенція з єдного боку проявляла почутя і потреби етносу гу котрому належыт, а з другого боку моделювала процес русиньской національной гомогенізації. Так є іщы і днес.

Іде о процесы історичного зливання або розділюваня ся народів під конкретныма політичныма, економічныма, культуровыма, релігійныма і географічныма обставинами. Зато в звязку з тым П.Р. Магочий в єдній з найвнівших прац дає прецизийны одповіді што до Русинів: *Понеже Русины хоц лем етнічна група (поділена на веще етнографічных суб-груп), ци є теоретична можливість жебы розвинула ся до окремой нації, або включыла ся до інчой*

нації? Відповідь на обидві частини того запитання є – так. Справа, чи стануться окремою нацією або частиною іншої нації, то суттєво так званого проблему русинізму.

Деякі науковці, окреме з молодших, теж мають подібне становище до невикористаних а оправданих можливостей русинського народу. Для прикладу, близьке до такого становищу висловлювання Володимира Галаса, кандидата історичних наук з України: *Світова аналогія однаково підтверджує і процес зливання етнічних близьких груп до однієї нації (німецької, французької) і їх роздвоювання, хоч до з'єднання були виштовкати обставини (як то було з Росіянами, Українцями і Білорусинами). Цілковито можливе, що в останньому прикладі важливий міг бути фактор перервання історичного процесу: Монголо-татарське ярмо, а потім литовсько-польський період в історії України і Білоруси привели до формування трьох різних націй. І куди ж зверне увагу на той важливий фактор, буде цілком логічно допускати, що сама історична одірваність Славян в карпатському регіоні привела або приведе до виникнення русинської нації.*

Історичні джерела без ваг вказують, що адміністративне непризнання Русинів як окремої нації було результатом більшовізму. (...) По другій світовій війні держави під домінацією СРСР виступали такою політикою, що Русинів ні, були тільки частиною української нації. Русини як окрема національність були в формі національної меншини визнані тільки в Югославії. (...) Аж з розпадом комуністичного блоку 1989 року русинський народ дістав можливість виражати і сповняти свої самостійні національні потреби. (...) В тому сенсі окреме ілюстративне приклад з Уграми, де було думано, що Русинів немає ні, що національні втопили в інших народах. Габор Гаттінгер, поет, керівний Організації Русинів на Уграх, учасник Конгресу, свідком того національного гноблення: *Русини жили разом з Словачками, але їх мадярська влада мала за Словачків. Ходили до мадярських шкіл, в яких були години словацького мови, а по русинськи розмовляли тільки вдома, між собою...*

Є багато науковців, котрі підтверджують, що мовою Карпато-Русинів то сучасна і потенційно частина їх креативної культури. Гелена Медеші, магістр лінгвістичних наук, одна з провідних лекторів мови войводинських Русаків, учасник

Конгресу, має таке становище о карпато-руси́нськым языку: *Не мож ту бесідувати о оживляню даякого мертвого языка, ходит ту о барз конкретний живий язык, котрым тоты люде бесідуот.*

Карпато-руси́нській язык такой през цілы остатні два столітя прібувало ся кодифікувати. Праца над тым была переважні індивідуальна, а не колективна і організувана, але видимы результаты остали. (...)

Характеристыку стрічы в Барди́вських Купелях выловил найперше П. Р. Магочий, наголошуючы со своїм ввідным выкладі, же то *робітний семінар, або ліпше Перший Конгрес Руси́нского Языка*. Поняття неприпадкове, але є выведене на основі дефініції о таких стрічах, знаных в науці. Подля слів Джошуа Фішмана, єдного з найвыдатнішых социолінгвістів: *Языковы конгресы то місце де рішают ся проблемы, што значыт, же зыйде ся група люди розшырити конкретны квестии вызначены з боку організаторів конгресу. Тото головном міром было цілю виштыкых „Першых конгресів”... Першы конгресы были скликаны зато, жебы ся рішыли проблемы, принесли постановы в звязку з языком Х... Першы конгресы не лем спроста мобілізация факторів про хоц-якы квестии языка, але маот шыршу історичну функцию.*

Концепция Першого Сьвітового Конгресу Руси́нского Языка так была поставлена, жебы мала практычний сенс. На основі концепції вышла і його характеристыка. Подля змісту, структуры участників і прынятых постанов то языковий конгрес. Конкретні, был то тыповий *перший языковий конгрес* – Перший Конгрес Руси́нского Языка.

На пленарным засіданю, на основі практыкы при інчых языках во сьвіті, вказано на можливы рішыня в основній політыці кодифікуваня руси́нского языка. Прынято такій принцип, же при помочы результаттів науки, през дошліджня найвыдатнішых фахівців што до таких языковых квестий, прыблизыти участникам Конгресу способы подля яких квестия ся розвивала в практыці інчых першых языковых конгресів і, в цілым, в політыці кодифікуваня языків. Не брало ся до увагы декретовий спосіб, хоц бы то было і зо стороны лінгвістів: *Думам, же дорога по котрій ідеме – в принципі добра; ничого на силу... Каждая режисерия бере домінантовий діалект свойого краю і глядат ся спільных параметрів* (Г. Колесар).

В першій частині, на пленарному засіданні, видатні лінгвісти, світової репутації, проф. др Джошуа Фішман, соціолінгвіста Єврейського Університету і Стенфордського Університету в США і проф. др Свен Густавсон, славіста з Упсальського Університету в Швеції, кваліфіковано і аргументовано висловилися за те, що шлях до кодифікації мови, та однієї з мов, до кодифікації української мови.

Аналізуючи перші мовні конгреси при 18 народів в періоді від 1849 до 1980 року в Європі, Африці, Америці і Азії, Джошуа Фішман визначив моторичні фактори при таких випадках: *Реалізація першого конгресу не є легка. Векшину таких конгресів організує не одразу, з мінімальними досягненнями, неясними ідеями. Роботу ускладнює і факт, що неоднакові цілі, з котрими дана група організує конгрес, провокують опонентів, котрі не переконані в потребі таких конгресів, коментують їх критично, часом і з саботажом...* При оцінюванні перших конгресів, їх місце в історії, треба мати на увазі і ще один факт – факт спонсорства перших конгресів. Перші конгреси, пов'язані з такими національними рухами були єдиною можливою формою реалізації соціально-культурного і економічного програму, котрий поставив собі за мету політичну незалежність, інституціональне зорганізування, або хоча б культурну автономію. Другий тип спонсорства то підтримка держави. Перші конгреси білоруського, корейського, македонського, мая, польського, турецького, українського мови підходять найкраще до того другого типу, що не означає, що і в таких випадках тайні опозиційні намагання не були присутні. Третій тип то академічний спонсорства... Для його оцінки, критерієм поводження з першим конгресом було б в меншій мірі саме організування стрічки, а в першу чергу праця освічених фахівців, інституцій в наступних роках. (...)

Виступлення Свена Густавсона мало теж подібну мету – вказати процес як прийшло до кодифікації інших слов'янських мов. Пояснив він теж що така кодифікація означає в етнічних межах співіснуючих. В першому шорі вказав, що дуже важко визначити термін „мова”, особливо коли мовляється про мови генетично подібних, то є мови, котрі формувалися з загального протомови.

(...) Проблеми являються в тому, що попри чисті лінгвістичні форми, є і перехідні форми. Само конкретне життя

приносить конкретні рішення, а вони не все мусять бути подля принципів які знає наука. В тым сенсі С. Густавсон вказал на квестионування окремого діасистему кашубського языка зо стороны польских лінгвістів, на неясний статус двох лужыцко-сербских діасистемів, на два окремы системи і два стандартовы языки Чехів і Словаків, хоц ся їх даколи рахувало за єден язык, так істі як то был донедана припадок з языком Сербів і Хорватів. Вказал тіж на болгарских лінгвістів однісні македонського языка, што до котрого они утримуют, же є то *регіональний варіант болгарского языка*, напротив македонських і інчых лінгвістів, котры доводят його автентичніст. Подібны припадкы были в минулости з білорускым і українськым языком в одношыню до языка Росиян, бо оба тоты языки долго не были признаны як окремы. Ішчы все сут спірны, барже політычны як лінгвістычны квестиі што до білоруского і великоруского на треитории попри Смоленську.

Подля С. Густавсона неє диламату на якій основі треба вывести стандаризацийний (літературний) компонент єдного языка: *добрі знаны сут важны прикметы літературного языка: нормуваніст, кодифікация, полівалентніст і стилістычна варияция. Стандартовий язык мусит мати выпрацувану норму, котра є плодом колектывной згідности группы. Тота норма кодифікує ся в граматыці і словниках, і в інчым.*

Ци така лінгвістычна формула може ся одностити і до русинського языка? Очевидні же може. (...) Зо стороны С. Густавсона одповідальным за дальшу долю русинського языка дане до відома, же: *буд котрий діалект може придбати статус літературного языка в хосенных обставинах, то є кед люде котры ним бесідуют мают почутя єдинства, котре зо своей стороны базує на спільній історії (включаючи історичны легенды), кровніст і загальну культуру, влучні з релігієм... Кед істнує спільна істория, спільна культура і спільна территория, товды аж і дост незначны лінгвістычны ріжници можут быти барз важны.*(...)

Практычны приклады, же без взгляду на велькіст етнічної группы може прийти до вытвориня ся окремого лінгвістычного діасистему і літературного языка, были в рефератах професора Джорджа Дармса з Фрайзбургского Університету, о пяťох

ріжних і спільним літературным варіанті языка 50.000 Романців в Швайцарии і професор Еліан Мольо з Унівеситету в Ніці (Nicea), о літературным языку 25. 000 монегасків в незалежній державі Монако. Тота друга тематична част Конгресу одшмарила каждый дилемат ци можливий є територияльний принцип выпрацування літературных варіантів русиньского языка.(...)

По дводенным засіданню конгресу, на пленарній конференції і в занятях регіональних секцій (Підкарпатска, Пряшівска, Лемківска, Мадярска і Войводинска), принято Резолюцию Конгресу, в котрій высловлены основны принципы політыкы і будущей практыкы в кодифікуванню русиньского літературного языка.

Медже участниками на конгресі преважыло пресьвідчыння, же для русиньского літературного языка треба принять поліцентричну форму стандаризації. Каждый з географічных регіонів (окрем мадярского, котрий ся оповіл за приналежністю до пряшівского варіанту) буде симультанічні розвивал свій варіант русиньского літературного языка. Поліцентрична форма стандаризації приявна і при розвиненых языках, велькых подля числа партиципієнтів (напримір англицкій з британьском і америцком, німецкій з австрийском, німецком і швайцарском ітд.). По фазі коли буде ся вводила поліцентрична форма, наступит фаза моноцентричности. (...)

Попри поліцентричній і моноцентричній формі стандаризації, котры в даній мірі будут ся симультанічні принимати, участники Конгресу звернули увагу і на принцип історичности і на антропо-географічний фактор. То значыт же в виробліню нормы русиньского літературного языка і літературных варіантів русиньского языка в регіонах, буде ся глядало активных лінгвістычных елементів (такы котры ся перманентні хоснуют в комунікації) і специфічных лінгвістычных елементів (таких, котры зачали в русиньскым языку вымерати, мож на ні трафити лем в старшій літературі). При чым хце ся двигнути понад яловий традиціоналізм і лінгвістычний пуритаризм, бо было бы то насильне вертаня до нереальности. Такій штучний язык одбивал бы од себе партиципієнтів і їх потомків. Але язык

сучасной русиньской комунікації може ся збогачувати функціональними архаїзмами. (...)

Добрим прикладом глядана русиньскых архаїзмів може быти мала група Русинів в ізолюваным селі Комлюшка, або Мучонь на Уграх, де почути мож такы языковы елементы, котры ся при Русинах в сусідній Словачії уж потратили, але іщы, ту і там, обстояли при Русинах в Лемковині і при Руснаках в Войводині.

Принцип історичности і антропо-географічний фактор, як част догвариня ся о методології кодифікуваня русиньского літературного языка, в Резолюції обняты: в пункті 3., же: *треба опрацувати історичну граматыку русиньского языка*; в пункті 1. же *спільний русиньскій літературний язык мусит быти кодифікуваний на основі материялу каждого з регіонів (Підкарпатя, Лемковины, Пряшівщины і Войводини)* і в пункті 10., же *каждий регіон зробит відповідню бібліографію*.

Для участников на конгресі ніт дилемату, же ся не одступит од традиції і теперішньої практыкы хоснуваня кірилиці. Дискусії о тым ци хоснувати кірилицю, або латиньскій графічний систем в русиньскы, языку было вельо пред Конгресом і на самым Конгресі. Дискусия была частю процесу в вынаходжыню найвыгіднішого рішыня лінгвістычных елементів по яких будут Русины розпознаваны серед інчых близких народів. Заложыня о хоснуваню латинкы были стимулюваны прикметами русиньской культуры, котры характеристичны барже культурі центральної Европы і західніх Славян, як сходу. Зас лем, і попри таких прикметах, Русины подля історичной памяти тяжат гу східнім Славянам і гу кіриличному графічному системови. Таку кіриличну традицію медже Русинами окреме охороняла Церков через богослужыня по церковно-славянскы, як і старша русиньска література. Вдякы кірилиці тримала ся тыж русиньска національна свідоміст в такій мірі, же при генераціяк котры уж вынародовлены (Выходняре в Словачії або греко-католики во східніх Уграх), а знають чытати і писати кірилицьом, незабытыма остали русиньскы етнічны корені.

На оборону кірилиці на Конгресі твердо станул Петро Трохановскій, поета з Лемковины, заступник ведучого Стовришы-

ня Лемків в Польщі: *...выстарчыт нам того же будеме, так як през тысяч років, добрыма сусідами, каждый з власном культуром, в тым і азбуком. А коли уж ходит о наших потомків, то будеме ся не лем двоіти, а і троіти – жебы передати ім тото, што нашы вітцьовы передали нам. А коли ходит о деяких потомків, котры приймут латинку – ім уж доправды не буде потребы двоіти ся. Будут Словаками, Мадярами, Поляками першой воды, „чыстой” кырви. Лем час од часу дахто ім припомне: *Natione Polonus, gente Ruthenus*.*

В Резолюції, пункт 9., голосит: *графічний систем русиньского языка кірилиця.*

На Конгресі были репрезентуваны шлідуючы русиньскы організації: Русиньска Оброда зо Словації (делегация на челі з ведучым Васильом Туроком), Товариство Карпато-Русинів з України (делегация на челі з заступником ведучого Васильом Сочком-Боржавином), Товаришшыня Лемків з Польщі (делегация на челі з заступником вдучого Петром Трохановскым), Організация Русинів в Уграх (делегация на челі з ведучым Габором Гаттінгером), Руска Матка з території бывшой Югославії (делегация на челі з ведучым Любомиром Медеші), Товариство Руского Языка і Літературы з Войводини/Югославії (за предсідателя Ірина Папуга) і Приятелів Підкарпатской Руси з Чех (Іван Пилип, член заряду). Тоты організації спілпрацують од 1991 рока, то є од I Сьвітового Конгресу Русинів. (...)

Русиньскы медіи міцно партиципували в шырину ідей русиньского руху в карпатській русиньській отчынї і в русиньских діаспорах. Через них Русины довідували ся што діє ся в регіональных організаціях, але і передавало ся через ні інформації якы хоснували медіи в інчых языках. З другой страны, при недостатку інчых придатных форм політыткы моделювання русиньского языка, редакції русиньских медий были поставлены до ролі норматора варіантів русиньского языка. Видно, наприклад, же зо зміном редактора газеты „Підкарпатска Русь”, пришло і до зміны правопису, же „Народны Новинкы” і часопис „Русин” сут в фазі глядана найвыгіднішого варіанту русиньского языка на території Словації, або же „Бесіда” в Польщі є для Лемків *языковим барометром*, зато же редакторьом того часопису є Петро Трохановскій, найвыдат-

нійший і найплідніший сучасний поета Лемковини. І в войводинським прикладі мож спостеречы міцний вплив прасово-видавничой хыжы „Руске Слово” на літературну норму Руснаків, бо ей редакторе і лекторе все числили ся до ведучой інтелектуальной кадры (Дюра Папгаргай, Дюра Латяк, Йовген Чакан, Ірина Гарди-Ковачевич...). На Конгресі Русиньского Языка редакторе русиньських медий (Александер Зозуляк, Дюра Папгаргай, Петро Трохановскій, Василь Петровай), не лем же были приявны, але тыж проводили на засіданях регіональних секцій. Мали тверде становиско што до принципіяльных квестий кодифікуваня русиньского языка (квестия кірилиця – латинка, далыше розвиваня літературного языка Руснаків Войводини як варіанту русиньского языка, форсуваня домінуючого діалекту на даній території). Зо зрозумліньом і толеранцийом они прияли опінію, же кодифікуваня русиньского языка не мож зробити *на коліні*, хоц потреби евідентны, але буде то долгій процес.

Конгрес был стрічом кваліфікуваных і опдповідальных люди. Были то професионалісты або такы, котры через професийну роботу і творчіст вельо осягнули в области лінгвістыкы, языковых квестий. На Конгресі м.ін. было штырнадцетеро осіб з академічном кваліфікацийом і позицийом (проф др Веслав Вітковскій, проф. др Джордж Дармс, проф. др Свен Густавсон, проф. др Михайло Зарічняк, проф. др Павел Р. Магочий, мгр Гелена Медєши, проф. др Елен Молло, др Юрий Панько, проф. др Іван Поп, проф. др Іштван Удвари, мгр Михайло Фейса, др Генрик Фонтаньскій, мгр Мирослава Хомяк, а тыж десятеро русиньських писателів (Олена Дуць-Файфер, о. Франтішек Крайняк, Любомир Медєши, Дюра Папгаргай, Василь Петровай, Іван Петровцій, Василь Сочка-Боржавин, Петро Трохановскій, Владимір Фединишынец, Габор Гаттингер).

Такій інтелектуальний потенциял оцінил і внюс до Резолюції Конгресу, *же кодифікация русиньского языка буде долгым процесом і же потвердит ю лем жыва практыка* (пункт 12). Тот процес то ниякій не експеримент етногенезы. То не експеримент, для котрого бы з чловечой обычной цікавості дигінчыло ся хід справ, за каждую ціну хтіло осягнути пресьвідчня: ци

Русины вытримають спокусы національної самостійності, або станут ся дачым інчым. Ціль того процесу то продукт на потреби конкретної суспільності (Русинів), жебы мали свій літературний язык і через него ішчы міцнійше высловлювали свое право до етнічної достоменности і диференційніст што до подібных народів і іх языків. В якій міри процес тот ся поведе і як долго буде тырвал, залежыт головні од прынятых норм, од іх приспособліня до духа і потенцияльных критерий русиньской культуры. В якій міри потвердыт ся тоты нормы в живым хоснуваню, на тілко буде оправдане іх введіня до кодифікуваной формы русиньского языка.

В тым суб'єктивным компоненті каждого окремого сегменту культуры, же не вшытко мож етнічні пресадити, лежыт причина давных і сучасных вымог і дужынь малых або новых народів Европы мати свій автохтонічний літературний язык. Гу таким народам належат і Русины.

Русины подля своей традиции і прикмет культуры не сут *днешні*, а при тым і вытырвалы, бо без огляду на число таких што підчас народной пробы, перепису населіня могли і хтіли офіційні признати ся же сут Русинами (в Словації векше число голосило ся до русиньского материньского языка як до русиньской національности), маюч в своїх рядах такы єдници, котры стати і котры дужат до прогресу русиньской національной еманципациі. Русиньскій літературний язык зо штырьома регіональными варіантами, а дакотрого дня в будучности спільний для вшытких, мал бы быти міцным середком той еманципациі.

*З языка бачваньскых Руснаків
злемківцыл Петро Трохановскій*

Увага:

Зрезигнувано з приписів до даного тексту, понеже становили они такой третю част цілости. Особливі заінтересуваных одсыламе до оригіналу: „Русин“, номеры 1-2-3/1994.

Кірилиця чи латинка? – Такої альтернативи бути не може

(доповідь прочитана на I Конгресі Русинського Языка)

В першым числі „Русина” на 1991 рік поміщено фрагмент мойого листу, де я, з нагоды появління ся того прекрасного видання (часопису), повідал: *Тяжко описати мою велику, превелику радіст, як перед трьома днями я достал „Русина”. Я не знал што зо собов зробити, в котру сторону летіти, з кым наперед поділити ся тов радістьов, яка до мене не вміщала ся* ⁶. Так тішыл ся я і товды, коли вышол до свѣта перший номер „Народных Новинок”. Та уж шестий номер, а радше єден допис в ним, авторства Василя Петрова під наголовком *Čitačam rusynských vydaní*, писаний латинком, збурил мою кров. Пан Петровай, нич іщы зачал перечеислювати аргументы чом то латинка ближша Русинам, писал: *Ja stoju za latiniku, хос – так са vydyt’ – blyšov mala bý mi býti kirilika, bo šytký totý roký jem žyv u ZSSR* ⁷.

То так, як бы – дайме на то – я повіл: - „Пан Петровай є мі ближший зато, бо Він Петровай а я Петро.” Ци лем зато кірилиця мала бы Вам быти ближшом, што жыи сте в СССР? На Вашу думку інчых аргументів неє? Постарам ся вказати їх Вам дальше, а передтым зацитую іщы дашто з Ваших выповіди. Під пятым Вашым аргументом пишете: *Použyváti, jak sa do typyr toto robyt, i dale ukrajinsku azbuku – šytko jedno, što objavyti o swoji samostatnosti, ale oxabyti totý pinazi, kotrý nam davat štat. Dokýl budeme použyváti ukrajinsku azbuku, dotýl nas funkcionare prašivskýx fakult, ZRUCSiv budut tulyty gu sobi, abo sami tulytisa gu nam* ⁸.

Выбачте, але такого бідного аргументу я по Авторі „Русинів” ся не сподівал. Выходило бы на того, же Болгаре, котры

⁶ Написали до редакції, „Русин”, 1/91, с. 4

⁷ Vasyl Petrovaj, *Čitačam rusynských vydaní*, Народны Новинки, ч. 6, с. 4

⁸ Як выжше

утвердили кірилицю і передали ей таким нам, уживають тепер українську азбуку. З таким аргументом мал бы правду і мій сусід Антек Ковальскі, котрий повідат, же Італіяне уживають польских букв.

Під шестым аргументом Пана Петрова чытаме: *Ne mat vŷznam odpojuvatisa nam od slovakiv i pol'akiv svojov osobnov grafikov, našym potomkam ne treba bude dvojitysa u иїи* ⁹. Коли добрі розумію, Пан Петровай мал на думці і нас, Лемків, бо то мы жыєме медже Поляками. Так і одраз одповідам: Кед уж Вы *припоили* ся гу Словакам і не хочете ся *одноити*, то лиште нас в спокою. Бо мы гу Полякам не *припоювали* ся і не маме такого заміру. Радят ту з нами видны представителі польской культуры, Панове Професорове Генрик Фонтаньскі і Веслав Вітковскі. Думам же розуміют мя добрі, не возмут за зле мою wypowied і признают што: выстарчыт нам того же будеме, так як през тысяч років, добрыма сусідами, каждый з власном культуром, в тым і азбуком. А коли уж ходит о наших потомків, то будеме ся не лем двоіти, а і троіти – жебы передати ім того, што нашы вітцьове передали нам. А коли ходит о деяких потомків, котры приймут латинку – ім уж доправды не буде потребы двоіти ся. Будут Словаками, Мадярами, Поляками першой воды, „чыстой” кырви. Лем час од часу дахто ім припомне: *Natione Polonus, gente Ruthenus*.

В семым своїм таїнстві – аргументі Пан Петровай повідат: *Naš narod vekšŷnov – už to je tradicija – použŷwat z давних часів latiniku*.¹⁰ Розумію, што час то понятя абстракцийне і прото барз бы-м рад знати, якы то давны часы має на думці Пан Петровай.

Я за давны часы мал бы-м – дайме на то – штырнадцете, пятнадцете столітя, коли писана была Мукачівска Євангелия, акуратні кірилицьом. За давний час мал бы-м час переписаня Тереблянского Прольогу, цінной памятки нашого писменництва.

Кед Вы за „давны часы” уважате парудесят років тому, то не звийте їх „давныма часами”, а не стыдайте ся назвати їх

⁹ Як выжше

¹⁰ Як выжше

„своїма часами“. Не стыдайте ся повісти отверто: „Наше покоління было слабе, кед дало ся пословачыти. Не было серед нас никого, хто підняв бы в часі труд ратування народу.“ Повідajte отверто: „Уж пізно ратувати русиньску жертву, кед видно їй лем ноги. Треба спокійні влізти цілому до нутрів і гыдзыгати пана жытя і смерти по кышках.“ Повідajte отверто, а не выкорыстуйте абстракцийных понять до поневераня предків.

В Терелянскым Прольогу, о котрым ем спомнул, поміщено Слово з жытя Св. Кірила Учытеля Славян. В давных часах, то значыт штыриста років тому, видно чомси оно было близке нашым Русинам. Святий Кірил боронит в ним перед латинниками (котры – як повідат джерело – зобрали ся як вороны на сокола) діла свойого жытя – славянських писмен. Як боронит? Послухайме:

*Ци не зсылат Бог дощу для выштых еднако? Ци і сонце не сьвітит выштым рівно? Ци не оддыхаме вышты тым самым повітрям? Не стыдае ся адже три народы лем выносити, інчым народам і племенам шліпыма быти і глухыма? (...) Кед не хочете розуміти, най Книгы судьом вам будут. Марко (Євангелиста) повідат: (...)знамена даны будут тым, котры повірят, іменом моім демоны проженут, языками новыма забесідуют. Адже і до вас промавлят, книжники, фарисей, гіпокриты, котры замыкае перед людми царство небесне; сами бо не входите і тым, котры ввойти прагнут, заборонюете.*¹¹

Як знаме з історії, папа Адриан в 869 році поблагословил переклады Св. Писма на славянській язык, а і самы славянські писмена – буквы.¹²

Ци штыриста років тому, то значыт в давных часах, незнаний з імена наш картпатскій Русин, переписчык книг, дармо шліпнал над пергаміном, з гусячым пером в руках, переписуючы кірилицьом для сучасників і потомків Трактат Св. Кірила? Ци Духнович перед сто пятдесятьома роками, отже уж не в так

¹¹ Антологія лемківской літературы, зобрав Петро Трохановскій, машинопис.

¹² Іван Огієнко, *Костянтин і Мефодій. Їх життя і діяльність*, Варшава 1927, с. 277

давних часах, хоц давно тому складаючы „Книжиццю читальную для начинающих” подумал хоц на хвилинку, же треба ей зложыти латинком? В нас, на Лемковині, барз популярном была книжечка духовного змісту „Хліб душѣ” Александра Духновича. Може то і тоту книжечку тримал в руках наш Русин, коли в кінці ХІХ століття пришо́л на Лемковину кореспондент з далекого Петербурга і записал: *Лемкы маю́т за найбі́льшу свя́ті́ст кни́гы пи́саны́ церковно-сלא́вяньско́м азбу́ком. А́ж і то́ты непи́сменны зна́ют одрі́жнити і́х од кни́г пи́саны́х і́нчыма бу́квамт.*¹³

Та не треба приміру заховань наших Русинів з кінця ХІХ століття. Тепер, при кінці ХХ столі́я, коли бы духовний пастыр, хоц бы він был і патриархом, пришо́л до нашої церкви і хоті́л чытати Св. Євангелію пи́сану латинком, просты сільскы бабы прогна́ли бы го з церкви. О становіску не лем сільскых баб, але нашої інтелігенції, повім ниже. Тепер, жебы закінчыти мисель, доповім:

Кірилиця, яко́й мы, то значы́т МЫ – карпатскы Русины – ужывали через тысяч років, была ци не головным чынником, котрый выріжня́л нас в окружаю́чым морю і́нчо́й культу́ры. Особливо од товды, коли трафи́ли мы під зверхні́ст Риму, од ХVІІ столі́ття, кед з часом зачали зміняти́ ся церковны каноны, коли поступово зачали вводити́ ся до наших традицій новости, бесі́да і кірилиця тримали́ ся твердо. Не од **наших давних часів** західня культура в выданю польскым, ма́дярскым, мала охоту взяти́ нам тоту святи́ст і замі́нити ей і́нчом. Лем ты́жден тому мал щестя чытати реферат при одкры́тю памя́тника поставленого на 600-лі́ття села Кункова. Звернул є́м там ува́гу на документ котрый сві́дчыт, што не лем церковны кни́гы переписаува́ли на́шы предкы кірилицьом, а што судовы кни́гы до кінця ХVІ столі́ття ведено́ там на́шым язы́ком і **нашом азбу́ком – кірилицьом**.¹⁴ Пі́знійше остала́ нам лем церков. В найбарже критичным часі́, половині́ ХІХ столі́ття, на́шы корыфе́і – Дух-

¹³ Цитат з памя́ти; джерело прочы́тано бли́зко 1965 ро́ка. Автор того допи́су, маю́чы товды́ 18 ро́ків, записал тоту інфо́рмацію, але записка за́тратила́ ся.

¹⁴ *Księga sądowa Kresu Klimkowskiego*, opr. i wydał Ludwik Łysiak, Ossolineum 1965, с. 135

новичы, Хылякы, Сембратовичы з цілым одданьом боронили вшыткого, што сьвідчыло о нашій ідэнтэчнасьці, в тым і – кірыліцы. Ци мы, іх потомкы, маме ю продати – як Юда Христа – за штатны пінязі?

Дотепер звернул єм увагу на – же іх назву – пропагандовы аргументы Пана Петрова. Нее ту часу обесідувати вшыткых інчых „атрибутив” з предметового допису, але з цілом одповідальністью стверджу, што ани єден з них не годен вытримати критыкы. В половині погоджу ся лем з тым, так гарді высловленым: ...*mŭ zme konar na velykŭm a vično zelenim stromi slavyjanskoho sadu, ale konar, kotrŭj jakraz poseredyni*¹⁵, бо тото односит ся лем до лемківського діалектычного простору. Уж Русины в Підкарпатській Руси мають акуратні *volnyj udarnyj sklad*, на што автор не звернул, ци не хотіл звернути увагы.

Так, як єм повіл, не буду аналізувал вшыткого, та на єдно іщы хочу звернути увагу. Автор повідат: *Graficka možnost' latiniky peredati osobnost' našoho jazŭka vekša jak u kirilikŭ*...¹⁶

І певно зато в русиньскым тексті писаным латинком аж чорно од діакритычных знаків. Візуальні занків тых більше як в жыдівскым писми, де вшыткы голосны означены сут за помочом крісочок крапочом і ком. Кед бы вшыткы тоты діакритычны знакы надрукувати другим кольором „Народных Новинок” – фіялковым, мож бы подумати, же текст писал дідо Онуфрий зо Стебника а Пан редактор Зозуляк зробил му до того коректу.

Ні, Пане Петровай! Не легше писати русиньській текст латинком. Бо то акуратні з кірылицьом розвивал ся наш язык через соткы років. То лем кірылиця годна зафіксувати вшыткы черкоты, плесканя, жуграня нашого русиньского потічка – бесіды. Лем з єдным скромніцькым діакритычным знаком – крапочком над „і”. Вы ужывате і двох, над „і́”, але тото нам, Лемкам, непотрібне (та не зато же українське). Положу і я уж тоту, нашу, єдну крапочку. Выбачте, што наразі лем на дописі Пана Василя Петрова.

¹⁵ Vasyl Petrovaj, як выжше

¹⁶ Як выжше

Повідають, же час то найліпший лікар. По тамтым дописі я зачал лічыти свою душу. І такой выздоровіла она, бо долго не было в „НН” ентузіастів латинкы. Та щестя, як видно, не лем моя душа за дуже не ма. В третім номері „Русина” з того рока выступил з антибальсамом Пан Володимир Фединишинець: *Русинський язык – пише Він – треба фундовати на словянській азбуці, але в другій етапі його розвою буде треба перейти на латиніку, жебы сьме ся приближили Европі і цивілізації.* ¹⁷

Пане Фединишинець – тож Вы, знад Тисы і Ужа, хвалите ся тым, же акурат в Підкарпатській Руси середина Европы! А цивілізация? Ци то акурат латинка мусит ей визначувати? Што бы на то рекли Єгиптяне, Сумерийці, што бы на то повіли Грекы? Іщы Ромулюс з Ромусом волчыцю не цицали, як Гомер творил „Іліяду і Одисею”. А то на ничым інчым, як на основі грецкой азбуки створено кірилицю.

Ні! Дайте спокій, люде! Болит мя не лем душа. Лупкат мі в голові, од маханя терпнут мі руку. Оддам голос дакому інчому, так як ем выжше обіцял.

Коли ем вступил до хыжы Пані Меланії Хомяк (сестры Авторкы „Граматыкы лемківского языка”, Мирославы Хомяк), котра розпроваджала помедже люди „Русина”, повіла до мене: *Пане Трохановскій, што я мам робити з тым номером „Русина”? Така гарда обкладинка, така гарда церков, взяли бы люде з охотом, пішло бы як вода, але не годна ем того розпроваджати. Смотри-ле, што выписує Фединишинець. Та кед тото прочытают нашы Руснакы, та мі на другіраз з „Русином” поріг не дадут переступити.*

Та, то голос нашого народа, в тым нашой інтелігенції кінця ХХ столітя.

Уж буду кінчыл, завершал своє писаня. лем іщы єден цитат наголовка в „НН”: *На желаня чітачів од 39 чісла будеме в нарых новинках давати і 1-2 матеріалы по русинськы латініков.* ¹⁸

На желаня чытачи, повідате? А Вы де, шановны Редакторы, а Вы де – буйний квіте днешньої русиньской інтелігенції? Ни-

¹⁷ Володимир Фединишинець, *Выростаите, прошуВас, з українськых шароварів*, „Русин”, Нр 3/92, с. 16

¹⁸ Народны Новинкы, Нр 39/92, с. 3

кого з Вас не было стати написати, хоцбы лем такім як мій, допис в обороні кірилиці?

На желаня чытачи, повідате? Бою ся, же є то і Ваше желаня. Та памятайте, од нас – Русинів з Лемковины на того желаня аднотации *Imprimatur* не отримате николи. І в нас ся стрічат, же дахто пише лист по лемківскы латинком, але такой сам ся признає до того – же є піланальфабетом.

Як уж знате – кохам Павловича. І завершаючы, дам Йому дакус слова. В *Голосі Русинів*, котрий так прекрасні рецитувал на І Сьвітовым Конгресі Русинів Пан Ярослав Сисак, Павлович пише:

*Бурай ся Бескідє, скалы ся пукайте!
Духов наших отців дайте же нам, дайте!*

Кед уж не боїте ся Бога – бійте ся духів наших отців. Коли перейдете на латинку, в тым своїм *другым етапі*, они перейдут реінкарнацію, обернут ся в гробах і станут. Повідат мі того моє русинське серце, котре од отців своїх мам.

А так, уж цілком реальні: писал єм тоту оборону кірилиці лем єден ден. Але і того єдного дня мі шкода. Же мусіл єм го змарніти для дискусії, котра медже нами николи не повинна заїстнувати.

Увага:

Так, як спомнул єм во ввідным тексті до матеріалів о Конгресі, днес тоту оборону кірилиці написал бы-м вельо ліпше; товды, на старті Одроджыня, человек ориєнтувал ся в русиньскым сьвіті наомацкы, а окрема того, понаглял єм ся на языковий Конгрес. І най остане автентычний шлід о наших непокоях тамтого часу.

БОГДАН ГОРБАЛЬ

Отец Михал Юрчакевич (1869-1952): *Proboszcz Łemków*

Священник Михал Юрчакевич не през ціле своє жытя был активний серед Лемків, але тото што зробил през двадцет років старчыло бы на неедно інче жытя. Його інтенсивна суспільна, релігійна і політична діяльність поставила го в ряді найактивніших лемківських діячи перших двох десятиліть двадцетого віку. Знали тіж о ним далеко поза Лемковином. Споминат ся його серед найвыдатніших русофільських діячи Галичыны молодшого покоління (роджених медже 1860 а 1890 роками).¹

Вродил ся в Ростайным де його няньо священник Йосиф Юрчакевич (1835-1898) як раз перешол з Мысцовы адмініструвати парохію (1869-1875). В 1875 р. “ks. Józef Jurczakiewicz, były zawiadowca gr. kat. kapelanii w Rozstajnem, przeznaczony został na zawiadowcę gr. kat. probostwa w Świątkowie [sic!].”² Отец Йосиф перенял парохію в Святковій од Михала Юрчакевича (1807-перед 1877) і служыл там аж до смерти.³ За його стара-

¹ Anna Veronika Wendland, *Die Russophilen in Galizien: ukrainische Konservative zwischen Österreich und Russland, 1848-1915*, Studien zur Geschichte der Österreichisch-ungarischen Monarchie 27 (Wien, 2001): 343.

² “Zapiski dyecezyalne,” *Gazeta Lwowska* 65:223 (Lwów, 1875): 4. В тым дописі скористано з цифровых версий выдань, котры находят ся на тых странах: Google Books, Kramerius, Lemko.org, Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa, Małopolskie Towarzystwo Genealogiczne, Podkarpacka Biblioteka Cyfrowa, Sanocka Biblioteka Cyfrowa, Свобода і інших, котры згадує ся в приписах.

³ Dmytro Blažejovskyj, *Historical Šematism of the Eparchy of Peremyśl Including the Apostolic Administration of Lemkivščyna (1828-1939)* (L'viv, 1995): 683.

ньом побудовано нову школу в 1882 році. Тот старший Михал Юрчакевич был певно няньом Йосифа. Мал він іщы што-найменче двох синів: Киприяна (1848 Святкова-1884) і Теодора (1837 Бонарівка - 1896). Оба они перешли до Російской Імперії і остали православними священниками,⁴ што певно мало вплив на молодого Михала.⁵

В 1889 року закінчыл вісемклясову гімназію в Яслі.⁶ Уж за гімназіяльних літ сьміло ставал за тым в што вірил так, же собі його запам'ятали і то на долго. В шкільным році 1886/1887 на 38 учеників в клясі до котрой ходил Юрчакевич было 30 Поля-

⁴ Киприян закінчыл класичну гімназію во Львові і такой вчыл ся в Холмській Духовній Семінарії, правдоподібно тогды коли была она іщы греко-католицьком (перед 1875). По скасуваню унії был православным священником в Заблощу/Zabłocie през три місяці в 1882 року і през остатні два роки жытя в Сосновиці/Sosnowica, де гмер. Теофіль закінчыл класичну гімназію в Тарнополи а пізнійше през сім літ студіювал право, філософію і теологію на Львівськым Універистеці. Был в першій клясі студентів, котры закінчили Православну Холмску Духовну Семінарію (1876). Был він православным парохом в Матчу/Matcze а по смерті брата перенял його парохію в Сосновиці, де служыл до кінця жытя. Женатий был з Михаліном Молчановском. Мали пятеро діти Александер, Еміліян, Евгенія, Михал і Осиф. Małgorzata Kołacz, Dariusz Tarasiuk, *Dzieje gminy Sosnowica. Analiza potencjału historycznego*, с. 131,

http://www.sosnowica.pl/download/Analiza_potencjalu_historycznego.pdf
Выпускники Холмской духовной семинарии 1876-1910, 1912, 1913 гг.,

<http://www.petergen.com/bovkalo/duhov/holsem.html>

⁵ На Холмщину перешло в 1860-тых і 1870-тых роках веце старорусских греко-католических священников знеохоченых латинизацией их Церкви і польском домінацией в Галичині. Коли царксы власти зліквідували на Холмщині унію (1875) част з тых священников охочо перешла на православіе помагаючи нищити унію а інчы повтікали до Галичины, де их одначе церковны власти холодно приняли (лем еден достал в Галичині парохію). Harold H. Jepsen, "Orthodoxy and Autocephaly in Galicia," в: Chris Hann і Paul Robert Magosci, ред. *Galicia: A Multicultured Land* (Toronto, 2005): 72; Andrzej A. Zięba, "Józef Sembratowicz – żywot polityczny bogobojnego Łemka," *Річник Руской Бурсы* 2006 (Gorlice, 2006): 77-78.

⁶ *Księga pamiątkowa 70-lecia Państwowego Gimnazjum imienia króla Stanisława Leszczyńskiego w Jasle : 1868-1938* (Jasło, 1938): 116.

ків, 1 Євреї і 7 Русинів. Зато, же директором школи од 1881 рока аж до смерти был Русин, Клим Сенкевич/Klemens Sienkiewicz (1833-1899), *światny zresztą pedagog i przyjaciel młodzieży*, гімназія в Яслі была подібно *schroniskiem dla uczniów ruskich*.⁷ Тамты часы Ян Стапінські (1867-1946) описувал так:

„(...) Agitacja rosyjska była wówczas bardzo silna wśród ludności ruskiej całej „Galicji,” a osobliwie w powiatach pogranicznych i na całym Podkarpaciu. Wiadomo, że w 1888 r. zanosilo się z tego powodu na wojnę austriacko-rosyjską. Kler greckokatolicki był gorąco moskalofilski z nielicznymi wyjątkami. Wszyscy koledzy-Rusini temu kierunkowi sprzyjali, a kol. [Roman] Aleksiewicz [z Brodów] i [Michał] Jurczakiewicz manifestowali swoją przyjaźń dla Rosji na każdym kroku jaskrawo. (...) [Kol. Jurczakiewicz] zasłynął później jako paroch w powiecie gorlickim.”⁸

На осін 1889 рока пішов Юрчакевич студіювати в Центральній Греко-латинській Семінарії во Відні. Два роки в столиці Австро-Угорської Монархії не перевел „лем” на вивчінню теології. Не ходили преці ся там вчити тоты семінаристи, котры мали пізнійше быти загуканыма сільскыма священниками. Принимано там на прошыня одповідных єпископів гімназійных абсолювентів виріжняючых ся здібностями, пильністю і взоровым поступуваньом. Отже таких, котры ся барз добрі заповідали на будучність. Коли был уж священником ходили подібно до него люде лікувати очы.⁹ Не знаме як того лікування

⁷ Jan Stapiński, *Pamiętnik* [do druku przygotował oraz wstępem i przypisami opatrzył Krzysztof Dunin-Wąsowicz] (Warszawa, 1959): 189. Дакус хыбаль Стапінські пересаджал з тым *schroniskiem*. Хоц фактичні кількіст рускых учеників початково зекшала ся в школі (1882/83-27, 1883/84-30, 1885/86-33) то єднако в році смерті Сенкевича было їх там 27, отже не так дуже. *Sprawozdanie Dyrekcji C. K. Gimnazjum w Jasle za rok szkolny 1883* (Jasło, 1883): 27; 1884, с. 63; 1886, с. 92; 1899, с. 27.

⁸ Jan Stapiński, *Pamiętnik*, с. 189-190.

⁹ Адам Барна, *Кавальчык тернистой історії села Чорне на Лемковині 1870-1970* (Лігниця, 1996): 113. Не знаме тіж нич про інчу страну діяльності отця Юрчакевича. В 1913 році вымінил він ся з Бібліотеком Ягай-

выглядало і ці фактычні мал він на тото якісу осьвіту. Семінаристы во Відни, хоц каждого дня мали напятий плян занятъ, могли в вільным часі слухати выкладів на інчы выділах.¹⁰

Спомнути ту треба, же Центральна Грекокатолицка Семінария во Відни уж долго перед тым часом коли вчыл ся в ній Юрчакевич мала репутацію русофільского середовиска. Фльоріян Земялковскі (1817-1900), котрий в роках 1873-1888 был міністром до справ Галичыны писал в своїх споминах, же: "(...) był zaś ten zakład wielce szkodliwym, nie tylko dla Galicyi, lecz i dla Państwa, dostawszy się bowiem od bardzo już dawna, pod wpływy kapelanów ambasady rosyjskiej, wysyłał do kraju księży zakazonych schyzmą prawosławia i oddanych Rosyi. (...)" Земялковскі хтіл семінарию заперти, але ся архієпископ Йосиф Сембратович (1821-1900) на тото не згодил, а попер його австрійскій міністер просвіти і релігії Karl von Stremayr (1832-1904). Інакше справа выглядала за часів архієпископа Сильвестра Сембратовича (1836-1898), котрий: "(...) zażądał zniesienia zakładu St^{am} Barbaram, i nie ma go już chwała Bogu.(...)"¹¹ Стало ся то в 1893 році, але Юрчакевича уж там не было. Третій і четвертий рік семінарії робил правдоподібні в Перемышли.

Оженил ся і был рукоположений в 1894 році. Початково адмініструвал парохію в Кривым ліского повіту (1894-1896) а пізнійше пішов шлідами вітця і адмініструвал парохію в Ростайным (1896-1898). В 1898 році перенял од отця Романа Кордасевича парохію в Чорным і такой ту працювал през чвертку столітя.¹² В Чорным 12 літ (1885-1897) парохом был отец Гавриіл

лоньском якисыма рукописами. Не знатя, што він достал за посланы през него до бібліотеки фрагменты "Akt sądu ławniczego miasta Czchowa z lat 1582-1598." Anna Jałbrzykowska, Jerzy Zathey, Zofia Łagodowa, Janina Tyszkowska, складаче, *Inwentarz rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej nr. 6501-7000*, т. 2 (Kraków, 1963): 224.

¹⁰ Stanisław Piech, *Wychować dla Kościoła i państwa: formacja elity duchowieństwa galicyjskiego w Wiedniu 1775-1918* (Kraków, 2009): 96.

¹¹ *Pamiętniki Floryana Ziemiałkowskiego*, ч. 1 (Kraków, 1904): 59-60.

¹² Dmytro Blażejovskij, *Historical Šematism of the Eparchy of Peremyśl...*, с. 684.

Гнатишак (1850-1916). Зачал він там свою суспільно-політичну діяльність (був членом Повітової Ради в Горлицях, 1892-1896, де з ним служыл Тимко Сандович няньо пізнійшого святого Максима) і такої пририхтувал парохію до великой політики.

В часі коли отець Михал обнял парохію в Чорным село мало 422 мешканців а дочерны села мали 301 (Липна) і 372 (Незнаєва).¹³ В 1909 році існували чытальні ім. Качковского в каждом з трьох сел парохії з загальном кількістю членів 184 осіб. Пята част насеління была на роботах в Америці.¹⁴

Власні в Чорным отець Юрчакевич виріс на *spiritus movens* русофільского руху. Організувал загальны віча і таємны стрічы в себе або в інчых селах. Был активний в чытальнях ім. Качковского (в Чорным сам єй заложыл¹⁵). Поміг основати і был в заряді Руской Бурсы в Горлицях. Был мужом довіря для русофілів.¹⁶ Писано о ним, же лично розкидає між народ [русофільську газету] *Голось Народа*.¹⁷ Не подабала ся його діяльність властям. В єдным з чысленных рапортів де ся його згадувало чытаме: "(...) W ten sposób przygotował ksiądz Jurczakewycz grunt do opanowania i zbałamucenia ludności wiejskiej, a w pracy tej znalazł wydatną pomoc u tych włościan, którzy wróciwszy z Ameryki przesiąkli ideą państwowości rosyjskiej i prawosławiem.(...)"¹⁸

В роках 1909-1914 в Повітовій Раді в Горлицях засідало штырьох передставители руского насеління: Андрий Цісляк (з

¹³ Dmytro Blażejovskij, *Historical Šematism of the Eparchy of Peremyśl...*, с. 134.

¹⁴ *Шематизмъ Всего клира реко-католического Епархій Соединенныхъ Перемыскои, Самбѣрскои и Санѣцкои 1909* (Перемышль, 1908): 122.

¹⁵ Адам Барна, *Кавальчык тернистой історії села Чорне на Лемковині 1870-1970* (Лігниця, 1996): 52.

¹⁶ Окрем него были нима др Ярослав Качмарчык (Горлиці), о. Теодор Дуркот (Ждыня) і о. Маріян Мышковскій (Ростайне). Jarosław Moklak, *Lemkowszczyzna w Drugiej Rzeczypospolitej: zagadnienia polityczne i wyznaniowe* (Kraków, 1997): 28.

¹⁷ о. Очевидець, "Православна пропаганда," *Нива* нр 5 (Львів, 1912): 176.

¹⁸ Bernadetta Wójtowicz-Huber, *"Ojcowie narodu": duchowieństwo grecko-katolickie w ruchu narodowym Rusinów galicyjskich (1867-1918)* (Warszawa, 2008): 187.

Кавятони), Григорий Галь (з Лоси), о. Владимир Калужняцкій (Бортне) і власні отець Юрчакевич. Подібно русофільським кандидатам до Повітової Ради помагал в виборах 1909 рока горлицькій староста і Владислав Длугош, котрий тіж дарував грошы на Руску Бурсу.¹⁹ Хоц горлицькы Лемкы мали своїх представителі в Повітовій Раді од початку єї істнування николи Русин не вошол до Повітового Выділу в Горлицях. Найдалше де ся допхали, то на заступців члена Повітового Выділу. В роках 1909-1915 был ним отець Юрчакевич.²⁰

Занимаючи ся шыроком суспільном діяльністю не забувал про свої діти. Думаючи о їх едукації глядал для них учителькы аж на чеських землях. Його оголошыня: “Hledá žena středního věku, ve vaření obeznaná, která by též dítky jazyku německému vyučovati mohla, do domácnosti ruského duchovního v Haliči.” вказало ся в газеті *Národní listy* штонайменче двараз (12 і 13 II 1903).

16 IX 1911 пишуцы од імени Руской Бурсы в Горлицях отець Юрчакевич послал до горлицького староства писмо написане в *galizisch-russischen Schriftsprache*, отже етимологічним правописом (а не обовязуючим фонетичним правописом). За того наложено на него кару 50 корон на підставі *Prügelpatent* з 1854 рока. Уж 7 XI 1911 рока посол Димитрий Марков зложыл інтерпеляцію в австрійськым парламенті звидуючы ся ци міністер внутрішніх справ хтіл бы справу тоту докладні збадати, ци бы міг тоту кару знести і ци міг бы повідомити власти во Львові і Горлицях, жебы з *Prügelpatent* не корыстали коли ся мало до чыніня з *philologischen Experimenten*.²¹

Під конець 1911 рока на Лемковину вернул отець Максим Сандович і основал в Грабі першу православну парохію од што-

¹⁹ Bernadetta Wójtowicz-Huber, “Ojcowie narodu...”, с. 193, припис 102.

²⁰ Інформації про склад повітових рад подавало урядове шторічне видання: *Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem*.

²¹ Інтерпеляция тота находить ся в: *Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates*, 25. Sitzung, XXI Session am 7. November 1911, IV Band, s. 4918.

887

I

Interpellation

des

Abgeordneten Dr. D. Markóv und Genossen an Seine Excellenz den Herrn Minister des Innern, betreffend Mißbräuche der k. k. Bezirkshauptmannschaft in Gorlice.

Michael Jurczakiewicz, griechisch-katholischer Pfarrer in Czorne, Bezirk Gorlice, hat am 16. September 1911 als Obmann des Vereines „Russka Bursa“ in einer schriftlichen Eingabe an die k. k. Bezirkshauptmannschaft Gorlice die Abhaltung einer Generalversammlung des Vereines „Russka Bursa“ angezeigt. Das Schriftstück wurde in der galizisch-russischen Sprache und in der etymologischen Schreibart verfaßt. Der Bezirkshauptmann Mitscha, der gemäß Instruktionen Seiner Excellenz des Statthalters Dr. Bobrzyński zu handeln scheint, hat das Schriftstück zwar angenommen, hat aber den Pfarrer Jurczakiewicz für den Gebrauch der galizisch-russischen Schriftsprache und der übrigens in der ganzen Kulturwelt altüberbrachten und geübten, etymologischen Schreibart, auf Grund des sogenannten Prügelpatentes vom 20. April 1854, Nr. 96 R. G. Bl., zu 50 K Strafe verurteilt.

Nachdem die sogenannte ukrainisch-phonetische Schreibart von der galizischen Landesregierung erst im Jahre 1891 in Galizien eingeführt, folglich vielen Kleinrussen fremd und gänzlich unbekannt ist, nachdem die zu politischen Zwecken künstlich aufgezoogene und aufgeschmiedete, sogenannte ukrainische Amtssprache — deren sich galizische Beamte gegenwärtig bedienen — mit der russisch-literarischen Sprache und auch mit der kleinrussischen Mundart wenig gemeinames hat, sich vielmehr, insbesondere auf dem Rechtsgebiete, als ein Konglomerat der polnisch-deutschen

Terminologie darstellt, somit von den gebildeten und intelligenten Kleinrussen absichtlich gemieden wird, nachdem speziell die galizisch-russischen Gebirgsbewohner der Gemeinden: Gorlice, Jasło, Neu-Sandec, Grybów, Ruszyna, Strzyżów, Krośno, Neu-Targ, Łisko, Sanok, die sogenannten „Lemken“, eine Sprache sprechen, die identisch ist mit der literarisch-russischen Sprache, nachdem das Gros der Intelligenz der „Lemken“ nicht die ukrainischen Gymnasien besucht und die russische Schriftsprache privatim lernt, folglich die ukrainische Amtssprache nicht nur nicht kennt, sondern infolge der tatsächlichen Unverständlichkeit und der dahinter stehenden politischen Tendenz solche direkt nicht lernen will, so fragen die Geseftigten:

1. Ist Eurer Excellenz der Fall bekannt und sind Eure Excellenz bereit, die Sache strengstens untersuchen zu lassen?

2. Sind Eure Excellenz bereit, die Landesregierung in Lemberg, beziehungsweise den Bezirkshauptmann von Gorlice, dahin zu belehren, daß das Prügelpatent zu philologischen Experimenten nicht ausbeutet werden darf?

3. Sind Eure Excellenz geneigt, auf Grund der Verordnung über die Strafgewalt der politischen Behörden vom 31. Jänner 1860, Nr. 31 R. G. Bl., die dem Pfarrer Jurczakiewicz ungebührlich auferlegte Strafe im Betrage von 50 K ohne weiteres nachzulassen?“

Wien, 6. November 1911.

Dr. Daga.
Střibný.
Gingija.
Trefić.

Višj.
Klofaj.
Kurylowicz.
Slavicek.

Egner.
Choc.
Dr. Hübschmann.
Dr. Šviba.
Dr. Formánek.

Dr. D. Markóv.
Konečný.
Bojna.
Fresl.
Dutival.

найменше двіста років. Лем на протязі грудня 1911 рока до ясельского староства пришло понад 200 прошын о зміну релігії на православну. Хоц проблеми з деякыма грекокатолицкыма священниками (в тым в Грабі, де отец Кісілевскій зруйнувал пару газдів) мали значыня, то безпосереднього аргументу на корыст конверсії дали літургічны зміны, при котрых інчы проблеми блідли. Ходило медже інчыма о слова “Вас всіх православных християн,” котры українскы священники перестали повідати в часі службы. З другой страны русофільскы священники “опираючись на тім слові, уживанім в нашім богослуженю, голосять: так, ми є православні.”²²

Латинізація лучыла ся для Лемків з українізацієм а русофілство з обороном старої віры, православія. Лемкы в Грабі повідали, же українізація то дорога до польонізації а унія то спосіб на зробліня з них католиків.²³ Так тіж думали русофільскы грекокатолицкы священники. Утримували они контакты з православныма русофільскыма кругами в Америці. Юрчакевич, Калужняцкій (Бортне), Дуркоты (Ждыня, Мысцова), Качмарчык (Білцарева) писали до американьскых русофільскых газет таких як: *Правда*, *Світ* або *Поступ*, котры поперали православіє.²⁴ Отверті поперал православіє такой і горлицкій Лемко. Справа віроісповідання была стисло повязана з переконаннями національныма. Отец Владимір Дуркот (1869-1935), парох в Мысцовій (1903-1924) пишучы до своїх парохіян в Америці дораджал ім, же ліпше сповідати ся і ходити до православної церкви як до українской!²⁵ Українська *Нива* так того описувала:

²² о. Очевидець, “Православна пропаганда,” *Нива* нр 5 (Львів, 1912): 176.

²³ Bernadetta Wójtowicz-Huber, “*Ojcowie narodu*”..., с.190.

²⁴ Joel Brady, “Transnational Conversions: Greek Catholic Migrants and Russky Orthodox Conversion Movements in Austria-Hungary, Russia, and the Americas (1890-1914),” праца докторска, University of Pittsburgh, Department of Religious History, 2012, с. 248.

²⁵ Joel Brady, “Transnational Conversions ...” с. 354 пише тіж о тым як то отец Дуркот боронил (хоц не безпосередньо) своїх парохіян, котры в Америці ходили до православної церкви і называт його *Orthodoxophile*.

“(…) Помимо упімнень духовних властей отці русофілі не задавали собі праці на проповідях пояснити народо-ви ріжницї віри, бо тим способом булиби стратили в народї авреолю ‘русскости.’ За се сьвященників народов-ців за вияснюване ріжницї віри і за пояснюване слова ‘католик’ стрінуло у народа підозріне о польщенє обря-ду, бо ‘тверді’ отці той справи не тикали... У народу виробилось понятє (завдяки русофільским сьвящен-ника), що Українці се ‘католики’ або поляки, а отці тверді – се правдиві сьвященники ‘русскі’. (...)”²⁶

В таку ситуацію вступил отец Сандович, котрий был человеком непорочным. “Pomimo zakazu dalszej działal-ności, dzięki charyźmie, głębokiej wierze i nieposzlakowanej opinii urósł do rangi symbolu ówczesnej społeczności łem-kowskiej.”²⁷ Мал він так великы впливы медже Лемками, же горлицкій староста подібно выкорыстувал го як *teżę zaufania do wszystkich wyborów i deputacyj*.²⁸ Старал ся отец Сандович утримувати добры стосунки з деякыма греко-католицкыма сьвященниками, а медже його близкыма спіл-працівниками были отец Юрчакевич і отец Теодор Дуркот (1869-1924) зо Ждыні. Отец Юрчакевич подібно помагал нагваряти до лишыня унії²⁹ а власти шлідили за ним бо уж 10 XII 1911 рока віденьске Kultusministerium натискало перемыского владыку до карного перенесіння отців Юрчакевича і Дуркота, котрых называло симпатиками зміны віры.³⁰ Ясельскій староста был переконаний, же Лемкы, ко-тры пришли до староства 1 XII 1911 рока з прошыньом о за-реєструваня їх як православных, были нагварены до того през

²⁶ о. Очевидець, “Православна пропаганда,” *Нива* nr 5 (Львів, 1912): 176.

²⁷ Bernadetta Wójtowicz-Huber, “*Ojcowie narodu*”..., c.188.

²⁸ Bernadetta Wójtowicz-Huber, “*Ojcowie narodu*”..., c.193.

²⁹ Ярослав Мокляк, “Російське православ’я на Лемківщині в 1911-1915 роках,” *Лемківщина* 19:1 [72] (Clifton, N.J., 1998): 6.

³⁰ Anna Veronika Wendland, *Die Russophilen in Galizien*..., c. 518.

отця Юрчакевича і Василя Колдру (1886-1970).³¹ Пізнійше бесідувано, же то власні в хыжы отця Юрчакевича Василь Колдра писал поданя о перехід на православія.³²

Отец Михайло Жук (1878-19??), парох в Святковій писал в своїм рапорті з 2. I. 1912 рока:

“Яке становивско заняли священники по читальнях і домах по події в Грабі дуже трудно довідати ся, бо робить ся все довірочно і держить все в незвичній тайні. Зате знова на проповіді в церкві взивав о. Юрчакевич з Чорного коли то зишли ся вірні з иньшої парохії Ростайного (...) до подяки Г. Богу зате що дозволив діждати ся раз довго вижданого православія. (...) Стан в яким находиться сьв. католицка церков на Лемківщині є поважний, але не так страшний, наколи Всевишній допоможе зарадити лихові в Грабі, та коли сьвященники будуть більше вірні своїй католицкій церкві.”³³

Отец Жук споминал тіж што деякы його парохіяне ходили на *схизматицке богослуження* до Грабу. Лемкы з інчых сел певно тіж там ходили бо до кінця січня 1912 рока окрем 139 осіб в Грабі, до православія пристали тіж Лемкы в Долгым (79 осіб), Вышоватці (49), Ожынній (3) і Радоцьни (4).³⁴ Нич ся товды іщы не змінило в Юрчакевичовій парохії але не на долго.

³¹ Klaus Bachmann, *"Ein Herd der Feindschaft gegen Russland": Galizien als Krisenherd in den Beziehungen der Donaumonarchie mit Russland (1907-1914)* (Wien, 2001): 222.

³² Повідал так єден зо сьвідків оскаржыня в часі процесу Сандовича, Гудимы, Бендасюка і Колдры хоц боронячий іх меценас Владимир Дудыкевич тому заперечыл. Michał Bołtryk, „Sąd na świętym Maksymem,” *Przegląd Prawosławny* 4 [250] (Białystok, 2006),

http://www.przeglądprawosławny.pl/articles.php?id_n=1171&id=8

³³ Рапорт отця Михайла Жука “Всесьвітлійший Преосвященный Епископский Ординариате” знаходит ся в Archiwum Państwowe w Przemyślu, Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego, Syg. 437, 126-27, 41. [Документы з Архіву Грекокатолицкого Єпископства і інчы материялы передал мі Joel Brady за што йому ту дякую].

³⁴ Bernadetta Wójtowicz-Huber, *“Ojcowie narodu”* ..., с. 189.

Американська Свобода писала:

“(…) Схизматицька агітація в останніх часах прибрала ва Лемківщині грізні розміри. Платні агітатори під позором патріотизму їздять від села до села і заманюють людей до схизми та понижають віру батьківську. Часописи і брошури наслані з Росії і Америки, чорнять і понижають єпископів, духовенство, нападають на папів римських, нападають на сьв. Отців церковних, а за те російську церкву виславляють під небеса і тим приготворяють ґрунт для ширеня православія. Агітаторами православія є, на жаль, і католицькі сьвященники, як прим. о. Михайло Юрчакевич, парох в Чорній [sic!-Б.Г.], пов. Горлицького на Лемківщині. Він так займав ся ревню ширенем православія, що перемиський єпископ Чехович мусів його засуспендувати.”³⁵

Тото *ex informata conscientia* суспендування (отже таке котре без церковного суду накладат єпископ за окультизм)³⁶ мало місце на весну 1912 рока³⁷ але долго не тырвало. Єпископ Константин Чехович (1847-1914) послав до Чорного адміністратора парохії³⁸ але там подібно ніхто не хтіл з ним гадати не бесіду-

³⁵ „Новинки – Схизматицька агітація,” *Свобода* 20:35 (Jersey City, N.J., 1912): 4.

³⁶ William Fanning, “Suspension (in Canon Law),” *The Catholic Encyclopedia* 14 (New York, 1912), <http://www.newadvent.org/cathen/14345b.htm>

³⁷ Горлицкій Лемко в редакційнім дописі: “Новомодни поборники галицкої свободи,” (2:31, 1912, с. 1) давал свою інтерпретацію причин суспендування. Мало до него дійти зато, же отець Юрчакевич: “не украинский политикъ.” Подібні тлумачили собі тото Лемки по селах. Bernadetta Wójtowicz-Huber, “*Ojcowie narodu*” ..., с. 213 а і Димитрий Марков в своїй парляментарній інтерпеляції з 13 XII 1912. *Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates*, 128. Sitzung, XXI Session am 14. Dezember 1912, X Band, s. 13134.

³⁸ Bernadetta Wójtowicz-Huber, “*Ojcowie narodu*” ..., с. 212 подає, же тым священником был [Мариян] Мышковскій з Ростайного.

ючы уж о спільній молитві. Ческа газета *Národní listy* писала што: *Nikdo z osadníků nepřišel do chrámu i підкрисляла, што отец Юрчакевич byl u všech osadníků velice oblíben.*³⁹ Владислав Длугош/*Władysław Długosz* (1864-1937), котрий мал маєток в Сярах/*Siary* а товды был міністром до справ Галиччыны во Відні контактувал ся з отцём Юрчакевичом і просил єпископа Чеховича, жебы одкликвал суспендування боячы ся дальшых переходів на православіє.⁴⁰ Подібно вшыткы парохіяне з Чорного, Липной і Незнаєвой звернули ся телеграфічні до єпископа Чеховича просячы го, жебы ім вернул отця Юрчакевича і страшыли, же як того не зробит то перейдут на православія. Єпископска одповід, як то писали *Národní listy* была *záporná* і в тот спосіб ціла парохія мала лишыти Грекокатолицьку Церков. Люде тоты здавали собі справу же буде їх ждало перешлідування але оголашали, же твердо будут стояти при своїй постанові.⁴¹ Не справдили ся оціны льокальних власти, котры думали, же суспендування отця Юрчакевича ослабит заінтересування православійом, котре гамувано адміністраційні не принимаючы прошынь о затвердзжыня зміны релігії.⁴² Перешлідуючы православных, іщы в 1912 році староство в Горлицях адміністраційні розвязало гмінны рады во вшыткых трьох селах Юрчакевичовой парохії і назначыло державного урядника (*S. Kaszubski*), котрий подібно ходил од жыжы до хыжы нагваряючы селян, жебы ся вернули до свойой старой віры і страшил їх чыстилицом.⁴³ Подібні *Нива* писала: “що схізма релігія фалшива, єретицка, що душу веде на вічну згубу.”⁴⁴

³⁹ “Přechod ku pravosláví,” *Národní listy* 52:224 (Praha, 1912): 2.

⁴⁰ Klaus Bachmann, “Ein Herd der Feindschaft gegen Russland” ..., с. 210.

⁴¹ “Přechod ku pravosláví,” *Národní listy* 52:224 (Praha, 1912): 2.

⁴² Bernadetta Wójtowicz-Huber, “Ojcowie narodu” ..., с. 211.

⁴³ Згадувал того Димитрий Марков в своїй парламентарній інтерпеляції з 13 XII 1912. *Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates*, 128. Sitzung, XXI Session am 14. Dezember 1912, X Band, s. 13134.

⁴⁴ о. Очевидець, “Православна пропаганда,” *Нива* нр 5 (Львів, 1912): 175.

Отец Юрчакевич вернул до своей парохії як уж перешла она на православія.⁴⁵ Його парохіяне мали тот поворот за свою побіду. О ним бесідували не інкаше як лем о православным священнику. Оповідали тіж, же отец Юрчакевич іздил на Буковину до православного єпископа в Чернівцях, котрий принял їх під свою юрисдикцію.⁴⁶ Не заміряли тіж од православія одступувати. Єден газда з Чорного (Барна) повідал, же так як были православными так і далій будут. Отец Юрчакевич далій носил бороду і баюсы, котры запустил в часі суспендування. В часі Службы Божой през него правленої дяк бесідуячы *Вірую* не повідал “од сына,” отже елімінувал католицке *filioque*. Отец Юрчакевич, котрий вчаснійше старал ся о парохію в Святковій,⁴⁷ бесідувал тепер же єдного чловека з Чорного не оддал бы за цілу Святкову. Жадній тіж не піддал своїх парохіян критыці так якбы ся нич злого в парохії не стало.⁴⁸ Подає ся, же в часі

⁴⁵ О том што православія обняло Чорне, Липну і Незнаєву згадувал W.J. Birkbeck, *Religious Persecution in Galicia (Austrian Poland)* (London, 1912): 2. Тот Англік был на Лемковині і бесідувал з 40 людми в Грабі і 20 в інчых селах де дознал ся о барз міцных русофільских і православных симпатиях.

⁴⁶ Той сам, „Таки побідив Юрчакевич,” *Свобода* 21:13 (Jersey City, N.J., 1913): 6.

⁴⁷ В 1911 році гмер святківській парох отец Захарій Барновскій. Парохія была русофільска з православными симпатиями. В русофільских кругах думано певно, же коли бы ей достал отец Юрчакевич то бы ей перехід на православіє было легко осягнути. Так тіж підорзівал українскій священник Александер Говда (1872-19??), котрий был парохом в Боднарці (1903-1918) і рапортувал о ситуації на Лемковині перемыскому єпископови 1 II 1912, ABGD, syg. 437, с. 186. По смерти отца Барновского Святкову адмніструвал (1911-1917) українскій священник отец Михайло Жук і як ся здає жадных переходів на православіє там не было, хоч студент права, русофіль Василь Колдра подібно барз ся о то старал, але – як писал Говда – звоювати мал лем того, же го арештувано і одставлено skutого до суду в Яслі.

⁴⁸ Посмот ся на рапорты для Єпископского Ординариату з кінця січня (?) і 10 II 1913, Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego w Przemyślu, Archiwum Państwowe w Przemyślu, syg. 437, с. 539, 612-613.

арешту отця Сандовича⁴⁹ то власні отець Юрчакевич, перебраний ходил таємні правити православним богослужіння.⁵⁰ До Чорного приходили на його богослужіння православні Лемки з Долгого і Грабу а коли до мирування станул еден мешканець Чорного, котрий лишыл ся при грекокатолицькій вірі отець Юрчакевич в місце мировання пацнул його в чело.⁵¹ Тоты факты сьвідчат о тым, же в тым часі мал ся отець Юрчакевич за православного.⁵²

Ани єднако отець Юрчакевич, ани жаден інчий грекоакатолицькій священник на Лемковині не перешол втовды офіційні на православія хоц было їх там веце таких, котры з православієм симпатизували. Єден з мешканців Чорного споминал:

“W nas cały czas była świadomość naszej dawnej wiary, jaką przyjął książę Włodzimierz Wielki. Zresztą i w unickich ksiązkach cerkiewnych nie znajdzie się innego słowa jak tylko ‘prawosławny chrześcijanin’, albo ‘prawosławnej wiary.’ Księża jacy byli u nas do I wojny światowej: ks. Jurczakewyczy i ks. Hnatyszak tak nas uczyli, a po wojnie inni księża chcieli zrobić z nas katolików.”⁵³

Треба памятати, же были тоты священники вихованы в Грекокатолицькій Церкві. Отець Сандович в ній не функціонував

⁴⁹ Отця Сандовича арештувано перший раз 16 I 1912 і в'язнено сім тижни в Яслі. Неодолго по звільнію зас його арештувано 28 III 1912 і тримано в арешті во Львові аж до часу процесу во Львові, котрий розпочал ся 9 III 1914 року і тырвал три місяци.

⁵⁰ Jarosław Moklak, *Łemkowszczyzna w Drugiej Rzeczypospolitej: zagadnienia polityczne i wyznaniowe* (Kraków, 1997): 31; Klaus Bachmann, “Ein Herd der Feindschaft gegen Russland,” ..., с. 226.

⁵¹ Той сам, „Таки побідив Юрчакевич,” *Свобода* 21:13 (Jersey City, N.J., 1913): 6.

⁵² Хоц офіційні Грекокатолицькой Церкви не лишыл што підкрислят Ярослав Мокляк, “Російське православ'я на Лемківщині в 1911-1915 роках (політичні аспекти його розвитку),” *Лемківщина* 19:1 [72] (Clifton, N.J., 1998): 6.

⁵³ Roman Dubec, *Z dziejów parafii prawosławnych na Łemkowszczyźnie w okresie międzywojennym* (Gorlice, 2011): 56.

і през якісый час мешкал в Росії де православія было державном релігійом.⁵⁴ Памятаючы, же за православія заплатил жытьом повісти можна, же в якісый спосіб для него ціла справа віроісповідання была легша до здецыдування (або скорше уж здецыдувана перед приходом на Лемковину) од того перед чым стояли грекокатолицкы священники бо звичайні інчой дороги од православної для отця Сандовича не было. Зьвідати ся єднако треба – яке порозумліня мал він з грекокатолицкма священниками симпатизуючыма з православійом. На жаль не маме жадных деталів про што ся бесідувало за запертыма дверми в часі тайных нарад. Отже можеме лем ставляти гіпотезы чом отец Юрчакевич отверті не перешол на православія.

Нихто не знал як ся далій православний рух розвине і ци ся устabilізує. Загальна ситуація в Галичині змінила ся на некорист русофільско і православно орентуваных люди. Ішчы пару років вчаснійше, по падіню політики Новой Еры (польско-українского порозумліня) ріст українского руху привюл польскых консервативных політыків (влучаючы намістників Галичыны Леона Пініньского, 1898-1903 і Анджея Потоцкого, 1903-1908) до попертя русофілів на котрых смотрили як на менче зло.⁵⁵ Декотры польскы середовиска зачали того остро критикувати і *wskazywały na groźną akcję caratu w Galicyi*. І так *Tygodnik Ludowy* пишучы о *działaczach rosyjskich, którzy szerzą prawosławie w powiatach jasielskim i gorlickim* згадувал медже інчыма

⁵⁴ Під конец років 1920-тых ситуація не дуже ся змінила. Хоц Лемкы масово переходили до Православної Церкви, з нима перешол як ся здає лем єден грекокатолицкій священник, отец Хыляк в Ізбах. Ріжнила ся ситуація під конец 1920-тых років тым, же Лемковина находила ся не в Галичині, части Австро-Угорской державы де православія было толеруване лем на Буковині, але тепер была частю одродженой польской державы де існувала дост міцна Православна Церков.

⁵⁵ Jeffrey Mankoff, "Austria-Hungary, Russia and the Dilemmas of Foreign Policy in Galicia Before World War," в: Nikolaos Chrissidis, David Schimmelpenninck van der Oye, Cathy Potter, Jennifer Spock, ред., *Religion and Identity in Russia and the Soviet Union: A Festschrift for Paul Bushkovitch* (Bloomington, Ind., 2011): 200.

отця Юрчакевича (помилково названого в дописі: Juraszkiewicz) і алярмувал, же:

„(...) Akcja ta zaborczego caratu rozciąga się w trzech kierunkach a to zorganizowane na szeroką skalę szpiegostwo wojskowe, szpiegostwo polityczne, a wreszcie działalność moskalofilstwa i to nie idyllicznego, sielankowego, lecz dążąca wprost do przygotowania gruntu wśród ludności, przychylnego dla wyciąganej skrwawionej łapy carskich siepaczy. Jak plugawe robactwo, rozlaży się po Galicyi całe sfery naganiaczy, rekrutujące się z ludzi, dla których żaden pieniądz nie śmierdzi, a tem bardziej rubel, który, że jest okrągłym łatwo się toczy. (...) rząd powinien zdjąć wobec moskalofili i szpiegostwa rosyjskiego rękawiczki. Na to czekamy!!”⁵⁶

Перехід грекокатолицького священника на православ'я викликав би бурю критики в газетах і певно арешт такого священника. Што би то означало для православних? Без священника не було би їм кому служити. Чи би ся не мусіли повертати до Грекокатолицької Церкви? Можна додумувати ся што отець Юрчакевич з єдної страны боронил ся перед арештуванням а з другої робил своє. Чи власні не того робили од років русофільско орієнтовані галицькі священники, котрі симпатизували з православ'єм? Функціонували они в змінюючій ся Грекокатолицькій Церкві підкрісляючи, же їм ся не подавала їй латинізація і українська народова ідея. Так ся - як то повідали русофільські діяче – *держали*.⁵⁷ Брати ту треба тіж під

⁵⁶ “Czarna sotnia Galicyi,” *Tygodnik Ludowy* 2:2 (Sanok, 1912): 2.

⁵⁷ Інтересуючим ту є спомнути, што про унію написав отець Іоанн Полянський (1886-1978), котрий вийшов з русофільського середовища і през ціле жытя лшыл ся католицьким священником (хоц міг перейти на православ'я коли би того хтіл зробити): “(...) Унія зостала заключена в інтересі шляхецької Польщі и для глубшого отдания [одтятя?-Б.Г.] русского народа в пределах Польши от России, хотяй не можна подозрівати православних єпископов о злу волю. Они переводили унію для добра церкви и добра народа, руководячися исключительно віром, што через

увагу інчы справы. Отец Сандович мал свойого епископа в Росии (хоц він юрисдикції в Галичынi не мал). Під якого епископа і до якої церковної структури належал бы отец Юрчакевич коли бы перешол на православія? Ци фактичні был він в Чернівцях в православного епископа? Отец Юрчакевич мал родину, діти. Мал тіж попертя своїх парохіян, котры бы його далій фінансово сперали, але з переходом на православія стратил бы доступ до ріжних фондусів Грекокатолицкой Церкви (прикладово для сирот по священниках). Россия была далеко а фінансове вспертя котре одтамале ішло не было ани систематичне, ани так велике як його в деяких польских і українських середовисках описувано.⁵⁸

Ани державны власти, ани зверхництво Грекокатолицкой Церкви не заміряли лишыти отця Юрчакевича в спокою значучы яке мал він впливы серед Лемків а і додумуючы ся што робил. Початком 1913 рока перемышка Консисто́рия зажадала од него жебы привюл конвертитів назад до Грекокатолицкой Церкви і поставила му ультімату. Мало то быти зроблене в 14 дни або буде забраний з Чорного і суспендуваний! Горлицкий староста думал, же не было то можливе в лем два тыжні, бо *та się do czynienia ze sfanatyzowanym i nieświadomionym chłopem* і просил Консисто́рию, жебы дала отцю Юрчакевичови шіст тыжніи. Стверджал він тіж же суспендування того священника то не є

унию поднесеса престиж церкви и скрипится ей под начальством все-ленского архиепарха. Польша не додержала тых прав и привилейов, які обіщувала при ухваленію унії. (...) Духовенство и народ не радо принимали унию, а даже многы боролися против ней, але сторонники унії, маючи попертьє державной власти и польской магнатории силом, а часом террором змушували до принятия унії. (...) На Лемковині уживано ріжних способов, штобы впровадити унию: замыкано православны церкви, перемінювано их на костели, розбирано, а метериал вывожено в другы місця и ужито його на будову костела, народ терроризовано, выганяно из села, накладано на него ріжны тягары, и.т.д. (...).” И.Ф. Лемкин, *История Лемковины* (Юнкерс, Н.Й., 1969): 88-89.

⁵⁸ Докладнійше писл ем о тым в: “Галицкы старорусины і русофілі і одношыня до них Габсбургской і Царской монархій,” *Русин* 3 [9] (Кішінев, 2007): 122-145.

добра думка зо взгляду на становиско місцевого населінія, котре горозит конверсийом вшыткых рускых сел коли бы дішло до суспендуваня.⁵⁹

Лемкы з Липной, Незнаевої і Чорного, выразні завішаючы в часі кары, котры бы на них одраз впали, послали лист до Консистоїї в Перемышли, декляруючы вірніст Грекокатолицкій Церкви, але просячы тіж о дакус веце часу на піднятя децизії жебы собі могли вшытко іщы раз передумати. Што мали собі передумати і о яку ходило децизію коли преці деклярували вірніст Грекокатолицкій Церкви? Отец Юрчакевич тіж робил ... што міг і “довюл” до повернення до Грекокатолицкой Церкви семеро осіб (Чорне 5, Незнаєва 1, Долге 1).⁶⁰

Власти підозрівали што мал він прихыльників в перемискій Консистоїї і же тоты інформували го о вшыткых децизиях підниманых в його справі.⁶¹ Горлицкій староста в рапорті для Намістництва во Львові з 13 VIII 1913 рока писал:

⁵⁹ Bernadetta Wójtowicz-Huber, “Ojcowie narodu” ..., с. 211-212.

⁶⁰ Bernadetta Wójtowicz-Huber, “Ojcowie narodu” ..., с. 212 твердит, же з отця Юрчакевича власти зробили *kozła ofiarnego*. Думат она, же він не мал так великого попертя серед Лемків, жебы їх повернути до Грекокатолицкой Церкви. Не допущат навет до себе думкы, же він того не хтіл зробити. Видно тото в документах котры она Perezerala. Прикладово в АВГК, syg. 437, s. 539 чытаме: “(...) О. Мих. Юрчакевич парох в Чорнім не старал ся зовсім навернути заблудивших своїх парохіян на лоно сьв. католицькой церкви. (...)”

⁶¹ Приятелів міг фактичні там мати бо в 1910 р. деси половина священників Перемиской Єпархії была русофільських поглядів. John Paul Himka, “The Propagation of Orthodoxy in Galicia on the Eve of World War,” *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* 9 (Львів, 2001): 483. Австрійскы пересьлідуваня і пізнійша діяльність єпископа Коциловского барз дуже змінили. Dariusz Iwaneczko, “Wierny Bogu i Stolicy Apostolskiej Błogosławiony biskup Józef Kocylowski (1876-1947),” *Nasz Dziennik*, nr 281 [2994], 1-2 XII 2007, http://www.naszdziennik.pl/bpl_index.php?dat=20071201&typ=my&id=my81.txt писал: “(...) Pragnąc usprawnić działalność urzędów i instytucji diecezjalnych, [biskup Kocylowski] popadł w 1919 r. w konflikt z Kapitułą, który ciągnął się prawie do 1923 roku. W tym czasie ordynariusz wymienił większość członków Kapituły i doprowadził do usprawnienia instytucji diecezjalnych. (...)”

“(…) Stanowisko Konsystorza w całej tej sprawie jest co najmniej niezdecydowane – co szkodzi jej ogromnie. Powaga tej wysokiej władzy została zachwiana, minął bowiem rok [лем пік? - Б.Г.] od chwili – gdy ksiądz Jurczakiewicz rozpoczął swoją agitację, a władza ta nie użyła środków służących do powstrzymania wrogiej Państwu propagandy.(…)”⁶²

Перед виборами до галицького сойму в 1913 рока русофільскы Лемкы Горличчыны перевели ряд wyborczyх стріч. Скликано Выборчий Комітет і тіж по селах назначено *мужей довѣря жебы народъ знавъ чіой рады вѣ селѣ слухати*.⁶³ До галицького сойму з Горличчыны з рамене Русской Рады во Львові кандидував товды отец Юрчакевич,⁶⁴ але не маючы можливости його там впровадити (зо взгляду на нумеричну перевагу польских wyborczyх в округу з котрого отец Юрчакевич стартував) рускы wyborczy подібно не пішли нияк до голосування.⁶⁵

В звязку з браком сукцесу в *zwalczaniu schizmy* і під впливом цывільных власти закликано отця Юрчакевича до Перемишля на переслухання в Консистерії. Мало оно місце 12 IX 1913 рока а зачало ся од зьвідання чом він ... носит бороду і баюсы.⁶⁶ Переслухуваний повідал, же не мають они ничего спільного з його

⁶² Bernadetta Wójtowicz-Huber, “*Ojcowie narodu*”..., с. 207.

⁶³ “Выборча робота,” *Лемко* 3:20 (Горлицы, 1913): 4.

⁶⁴ “Наши Кандыдаты,” *Лемко* 3:22/23 (Горлицы, 1913): 3.

⁶⁵ “Новости,” *Лемко* 3:25 (Горлицы, 1913): 5-6.

⁶⁶ По части зьвідання тото выкликане было през цывільны власти. В листі Президії Намістництва во Львові до Консистерії в Перемишли з 6 IX 1913 рока звертано увагу на тото, же ношыня през отця Юрчакевича баюсів і бороды могло дурити парохіян, же мають перед собою православного священника (Bernadetta Wójtowicz-Huber, “*Ojcowie narodu*”..., с. 212), але власні парохіяне отця Юрчакевича підкрисляли вчаснійше, же ношыня през него бороды і баюсів свідчыт о тым, же він є православным. Подібно ношыня бороды і баюсів през священників зачати мал власні отец Юрчакевич а мало оно одріжнити твердых рускых од українських священників. Той сам, „Таки побідив Юрчакевич,” *Свобода* 21:13 (Jersey City, N.J., 1913): 6.

національно-релігійними переконаннями. Так ці інакше, зас його суспендувано, што він мал за велику несправедливість і на што нарікал в листі до Консисторії з 19 II 1914 рока. Декларувал він вірність Грекокатолицькій Церкві, підкрислял свій щирий підхід до навертання конвертитів і оголашал, же ся зверне по справедливість до Риму.⁶⁷

Попри отцю Юрчакевичу зробило ся уж товды барз горячо. 14 I 1914 Президія Намістництва писала до Консисторії в Перемишлі, же: "Wszystkiemu był winien Jurczkewycz, bowiem za mało się starał [Cerkwi Greckokatolickiej bronić -B.H.]."⁶⁸ 30 I 1914 Намістник Галичини Вітольд Коритовскі (1850-1923) в листі до Консисторії в Перемишлі называл отця Юрчакевича *przebiegłym podżegaczem* і нагварял до перенесіння го до парохії оддаленої од Лемковини.⁶⁹ Сам отець Юрчакевич з єдної сторони боронил ся перед карами, суспендуваньом і арештом, вказуючы ся як чесний католик, а з другої робил своє. На початку 1914 рока разом з Васильом Колдорм zorganizувал він віче в Горлицях (отже за згодом власті?). В «*Protokołach przesłuchiwań w Nieznajowej do Sądu Okręgowego w Gorlicach*» (27 III 1914) писано, же по тым вічи: "(...) chłopci moskalofile wracając [do domów-B.H.] napadali na ludzi z partyi przeciwniej (...) krzyżując my tutaj wszystkich Ukraińców wyróżniemy, bo tutaj Rosyja."⁷⁰ Мало то місце в часі коли власті приступили до великої анти-русофільської акції. Дішло до арештувань, ревізій і накладаня адміністраційних кар.

Не могло ся тіж обійти без припомніня діяльності отця Юрчакевича в часі процесу Сандовича-Гудимы-Колдры і Бендасюка (9 III-6 VI 1914, Львів). Єдним зо свідків оскаржыня был там Михал Шатиньскій, грекокатолик з Грабу, котрий зознавал, же він чул:

"(...) iż ksiądz Sandowicz na pewnym zebraniu miał mówić, że organizacja prawosławnych sięga od Sanoka do

⁶⁷ Bernadetta Wójtowicz-Huber, "Ojcowie narodu"..., c. 213.

⁶⁸ Bernadetta Wójtowicz-Huber, "Ojcowie narodu"..., c. 212.

⁶⁹ Bernadetta Wójtowicz-Huber, "Ojcowie narodu"..., c. 212-213.

⁷⁰ Bernadetta Wójtowicz-Huber, "Ojcowie narodu"..., c. 199.

Koszyc. Agitację prawosławną prowadzi się od czasu kon- skrypcji. A najgorliwszymi agitatorami byli ksiądz [My- chał] Jurczakiewicz z Czarnej [sic!], [Wasył] Kołdra, [Dy- mytrij] Markow i [Iwan] Kuszvara. Objeżdżali wszystkie gminy i agitowali za zapisywaniem się jako 'russcy' - przez dwa 's'."⁷¹

Іщы в часі процесу, 27 V 1914 рока арештувано такой і отця Юрчакевича при чым подібно: "Забрано з його хижи чотири міхи ріжних російських газет і книжок."⁷² Перевезено го до Кракова, де го суджено і хоц ниякой вини йому не доведено⁷³ то і так вязнено го до 19 VII 1917. През тот цілий час был тіж зас суспендуваний през церківны власти, отже медже інчыма не міг правити Службу Божу. Од той децизии одкликувал ся пару раз але нич то не помогло. В тым часі його сповідником был Єзуїта Константи Чайковскі,⁷⁴ котрий під впливом *smutku Stugi Ołtarza* по раз перший в своїй працы як вязений капелян станул по страні вязня і звернул ся до Консистоїї в Пере- мышли з прошыньом о даня отцю Юрчакевичови позволіня на правліня Службы Божой. В тым прошыню написаным в 1916 році споминат ся, же:

"(...) Nie mógł być agentem czy szpiegiem, nie mógł przekroczyć ustawy. Za wiele widzę w nim dobrodusznej prostoty. (...) Dobroduszny proboszcz Łemków, obciążony zarzutem polityki przeciwpaństwowej, widocznie z pro-

⁷¹ Michał Bołtryk, "Sąd nad Świętym Maksymem" *Przegląd Prawosławny* nr. 4 [238] (Białystok, 2005),

http://www.przeglądprawoslawny.pl/articles.php?id_n=873&id=8

⁷² „Нові Бендасюки,” *Свобода* 22:25 (Jersey City, N.J., 1914): 6.

⁷³ Додайме ту, же отец Дуркот зо Ждыні, про котрого часто згадувало ся як про єднодумця отця Юрчакевича, тіж был арештуваний і суджений в II Віденьскым Процесі (1917) але подібні нич йому не доведено.

⁷⁴ Як ся здає, был то тот сам Konstanty Czaikowski (1859-1930), котрий в роках 1885-1917 спілпрацувал з місячником *Przegląd Powszechny* в ко- трым печатал інформації про Костел, рецензії і деси 60 дописів на філософічны і суспільны темы. T. Bzowski, *Ojcowie i bracia Towarzystwa Jezusowego zmarli w polskich prowincjach od roku 1820* (Kraków, 1932): 8.

stotą Łemka dopuścił do siebie jakiegoś działacza postronnego, czy zatrzymał jego pisma.(...)”⁷⁵

Не знаме як і де тоты роки пережила родина отця Юрчакевича, але додумувати ся можна, же было ім тяжко. Власти арештували тіж Марцеліну Тарнавску, кухарку Юрчакевичів а горлицкій староста підсувал Намістництву во Львові думку послання ей до Талергофу бо: “(...) bardzo chętnie przystaje z niemi, i jeszcze obecnie o ile zobaczy gdzieś jeńca rosyjskiego nawiązuje z niem zaraz rozmowę (...)”⁷⁶

Австрийскы власти при помочи декотрых українських діячи прібували нищыти лемківскых русофільскых лідерів. Хоч част з них лишыла кости під талерговскыма соснами а інчы вернули домів зо знищеним здравям, то і так было кому одозвати ся за Лемків, коли розлетіла ся Австро-Угорска Монархія. В тій новій політичній ситуациі *dobroduszny proboszcz Łemków* зас был *obciążony zarzutem polityki przeciwpaństwowej*.

Уж в листопаді 1918 рока на обшыри Західньої Лемковины одбыло ся ряд віче, на яких бесідувано о будучности галицкых Лемків.⁷⁷ Отец Юрчакевич не лишал ся обоятним на тоту політичну діяльніст. 17 листопада організувано інформаційне віче в Святковій Великій. Дішло там до спору медже русофілами а українськыма діячами. Тоты другы были переконаны, же в скомплікуваній медженародній ситуациі не треба ділити ся ідеологічні. Мали бо они выштыкых галицкых Русинів за Українці і дужыли, жебы тоты створили спільну, суцільну групу і бороли ся о українську державу. Юриста др Димитрий

⁷⁵ Bernadetta Wójtowicz-Huber, “*Ojcowie narodu*”..., с. 214.

⁷⁶ Bernadetta Wójtowicz-Huber, “*Ojcowie narodu*”..., с. 230

⁷⁷ Про лемківскы республики писал ем в: *Działalność polityczna Łemków na Łemkowszczyźnie 1918-1921* (Wrocław, 1997), де детальні приводжу выштыкы джерела. В тій части допису подаю скорочыня той книжки згадуючы лем джерела цитатів і звертаючы увагу на діяльніст отця Юрчакевича. Текст є тіж дакус поправлений з доданьом дрібных інформацій, котры вказали ся в пізнійших працах. Векшіст ту подаваного тексту перевюл з польского Петро Трохановскій і печатал в частях в *Бесіди* і в цілости в *Лемківськым Річнику* 2008, за што йому ту дякую.

Собин (1879-1946), якій промавлял од імене русофілів, вказал єднако на выразний поділ. Ствердил він, же неє української державы ани в Галичині, ани в Росії, понеже насеління має ся за руске. Стратегію діяня окреслили русофілі на наступным віче в Святковій 21 листопада 1918 рока.

Найважнійше з початкових віче одбыло ся 27 XI 1918 рока в Гладышові. Зышло ся там такой два тысячы Лемків. Українскы діяче зкликали своїх сторонників з горлицкого і грибівського. В Горличчині не было їх дуже а серед головных были учитель в Ропиці Рускій Тимко Перейма⁷⁸ і парох Маластова, Панкной і Ропиці Руской отец Еміліян Менцинський (1865-1926). Кількох спосеред них нашло ся в організаційным комітеті, але нияк не зазначыли они в ним своей приявности. Віче стало ся русофільском маніфестаційом. В кінцьовым документі віче выголошено, же Лемковина не може належати до України, а лем до „Великой Росії”. Домагано ся тіж, жебы делегат Лемків взял учас в мирных пертрактациях. Постановлено тіж усунути з Лемковины українських священників, привернути в грекокатолицкым богослужынню слово „православний” (заступлюване через українських священників словом „правовірний”) та ввести до шкіл рускій язык. В ціли адмініструваня обшырю заселеном Лемками покликано Руску Раду в Гладышові. Вшытко тото было згідне з переконаннями отця Юрчакевича, зато брал він уділ в творінню Руской Народной Республики Лемків.

Лемківска адміністрация розвивала ся скоро і выкликала потребу створити Повітовы Рускы Рады. Спомнену Руску Раду в Гладышові переіменувано на Повітову Руску Раду (ПРР) для

⁷⁸ Перейма посилав інформації про події на Лемковині до української газеты *Републіка*, в котрых керуючы ся своїм *wishful thinking* представлял лемківску політичну діяльність як зміряючу до получыня ся з Україною. На підставі тых дописів українській історик Ігор Любчик, “Лемківщина під час національно-визвольних змагань українського народу у 1918-1919 рр.,” *Українознавчі студії* 6-7 (Івано-Франківськ, 2006): 368-373 блудні намагається довести што русофілі не мали значучой перевагы над українським рухом.

горлицького, ясельського і кроснянського повітів. Їй ролю переля онедолга ПРР в Чорным во главі з отцём Юрчакевичом і секретарьом, пізнійшым інжынірьом Сергієм Дуркотом (1901-1944).

В цілі дальшого сконсолідуваня діянь лемківской адміністрації покликано до жытя (Фльоринка, 5 XII 1918) Начальну Раду Лемковины. Зберала ся она кожного тыжня. Лемківска адміністрация преля початком стары назвы повітів. Та пізнійше, жебы одсепарувати ся од австрійского адміністраційного поділу Галичыны, якій преляли тепер Полякы, усталено новий адміністраційний поділ.

Начальній Раді Лемковины проводил не хто інчий як власні отец Михал Юрчакевич, а секретарьом был походячий з Бортного др Димитрий Собин. НРЛ проголосила ся едином властю на Лемковині і їй то підпорядкуваны были повітовы рады, што складали ся з ведучого і дванадцетьох членів. В лемківських селах зберано пінязі на утриманя адміністрації. Складано їх на руки повітового скарбника. Декотрых начальників громад (війтів, їх заступців і асесорів) лишено заниманых становиск, хоц были то Лемкы. Мало ся ім за зле, же выслугували ся Полякам. Тоты, котры остали і сьвіжо выбраны, як тіж ціле населіня мали зложыти присягу на вірніст НРЛ, што торжественно вчынено в церквах. НРЛ зо своей страны знесла реквизиції, маючы часто місце в военний час. Проголошено тіж, лемківска власт старала ся буде покарати винуватых перешлідувань Лемків в часі Першой Сьвітової Войны. Наказано тіж Лемкам стримати ся од плачыня податків Польській Державі аж до одкликания. ЛНР зажадала од польской стороны, жебы корреспонденция до і од ЛНР была звільнена од почтовых оплат. Проголошено тіж, же нихто спосеред Руснаків не є обовязаний до службы в Польскым Войску. Противні, обовязком каждого Лемка є остати дома і пильнувати порядку. Зато тіж наказано кождій лемківській громаді організувати стражу (поліцію). Їй начальным коментантом остал поручник Роман Сембратович (1890 - по 1938). НРЛ осягнула послух серед Лемків, котры выполняли їй розпряджыня і бойкотували всякы пробы Поляків установити їх адміністрацию на обшыри Лемковины.

На кількох віче, што одбыли ся по фльориньскым, Лемкы мали тіж выбрати своїх делегатів на Мирну Конференцію. На засіданю Повітової Руской Рады в Горлицях (брак даты) чести той доступили: отец Михал Юрчакевич, др Александер Ціханьскій (1863-1947) та др Ярослав Качмарчык (1844-1944?).⁷⁹

Неодолго по фльорунскым віче мал місце перший польско-лемківскій інцидент. 8 XII Польске Войско затримало в Горлицях трьох Лемків і одставило на коменду. Зашмарено ім, же не носят орелків. Полякы зачали тіж силом екзеквувати „повинности громадян взглядом державы”. О тых справах писал до ПЛК в Горлицях і протестував против ним ведучий НРЛ, отец Михал Юрчакевич:

„(...) Legioniści gromadnie napadają na ludność, która idzie na jarmark, odbierając wszystko, co tylko może być użyteczne. (...) Też postępowanie żandarmerii w Gładyszowie, Ropie i Uściu Ruskim pow. Gorlice jest wprost prowokujące, na które również mamy dowody. (...). Wobec licznych rażących nadużyć, tak ze strony legionistów, jak i żandarmerii, protestuję, jak najenergiczniej przeciw wszelkiego rodzaju szykanom, które nie przyczyniają się wcale do spokojnego współżycia obu narodów. (...)”⁸⁰

Отец Юрчакевич зажадал од Польской Ліквідаційной Комісії жебы усунути з лемківських сел польску жандармерию і припомнул, же едином легальном властю на Лемковині є НРЛ. О масштабі напята свідчыт погроза лемківского проводыря, котрий твердил на закінчяня того писма, же кед не буде зміны, „Rusini będą zmuszeni podjąć samoobronę”. Против примушваню лемківських учители до складаня присягы на вірніст

⁷⁹ Веще про него писал ем в: “Ярослав Качмарчык (1884-1944?): Лідер Руской Народной Республики Лемків,” *Лемківскій Річник 2008* (Krynica-Legnica, 2008): 66-97.

⁸⁰ Писмо отца Юрчакевича до ПЛК в Кракові з 17 XII 1918 рока находит ся в Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, Rękopisy, syg. 4177, k. 17.

Польській Державі здецидувано протестувал Методий Трохановській (1885-1947).

В наступстві протесту отця Юрчакевича Начальний Провід Стражи Безпеки/*Naczelne Dowództwo Straży Bezpieczeństwa* в Кракові веліло своєму одділові в Горлицях збадати справу поступування жандармерії в однесіню до Лемків (одтамале преслано справу до одділу в Устю Руским). За тым доходжыньом явил ся рапорт z 27 XII 1918 рока, в котрым занотувано, же „(...) ze strony posterunku żandarmeryi w Uściu R. nie dopuszczono się żadnej szykany ani też nie postępowano przeciw ludności ruskiej prowokująco (...)”⁸¹ Зазначено при тым, же жандармерия противдіяла почынанням лемківської адміністрації, што не могло подабати ся Лемкам. Правдоподібні в тым самым часі прихильний Лемкам Казімеж Рамулт был одкликаний через Зигмунта Лясоцкого зо свого становиска межде інчыма за причыном „Zupełnego niezorientowania się w sprawie akcji antypaństwowej na Łemkowszczyźnie.”⁸² Остают тіж перерваны негоціяції ведены в горлицьким (і правдоподібні в грибівським) повіті медже льокальном єдиницьом ПКЛ а НРЛ. Довели они до устаління (незнаного з документу) польско-лемківського порозумління. Єдним з важнійших пунктів того порозумління была гаранція не покликувати Лемків до службы в Польським Войску. 27 грудня краківське керівництво ПКЛ здецидувано заборонило комісарьови ПКЛ в Горлицях не лем в чым небуд поступити на корыст Лемків, але і дальшого конферування з ними. Краків застрюг сой єдночасно выключне право піднимати децизії в народовостьовых справах. Плянувано там переаналізувати ситуацію на Лемковині і выпрацувати відповідню схему діяня. Та з горы Краків зазначыл, же в нияким припадку Лемкы не можут быти звільнены од службы в Польським Войску. Наказувано тіж, жебы враз з выданьом поборовых розпоря-

⁸¹ “Raport Posterunku Żandarmeryi w Uściu Ruskim dla Dowództwa Żandarmeryi w Gorlicach,” 27 XII 1918, Archiwum Państwowe w Krakowie, PPP 85, karty bez numeracji

⁸² Zygmunt Lasocki, *Wspomnienia Szefa Administracji PKL i K. Rz.* (Kraków, 1931): 57-58.

джинь были они безвзглядно перестеріганы тіж в однесію до Лемків (в разі потреби обіцуювано доставити войскову асисту).

Отец Юрчакевич враз з др. Александром Ціханьським были прикликаны до Праги (конец грудня 1918) через проводыря галицких русофілів Димитрия Маркова (1864-1938) і його єдноумця Кірила Вальницького. Пішли там враз на Градчаны, де конферували з президентом Томом Масариком (1850-1937). Президент Чехословації проявил симпатію для Лемків і был зачудуваний їх освободителныма аспіраціями, та лем загальні выповіл ся на тему евентуального прилучыня Лемковины до його краю. Задеклярувал він лем: *буду виділ што годен ем зробити в вашій справі.*

Новий напрям діяльности лемківських політыків был одраз розпропагуваний серед населіня. 23 січня 1919 рока на засіданю в Креници розвязала ся НРЛ, передаючи свою власт Карпаторускій Раді в Пряшові. 29 січня так же поступила ПРР в Чорным. Напечатано резолюцію о єдности земель Карпатських Русинів і розклиєно ю во вшытких громадських урядах на Лемковині. Пак позберано на ній одбитя громадських печати лемківських сел і враз з підписами вйтів переслано до Праги. Головным пропагатором прочехословацкой орієнтації серед Лемків стал ся отец Юрчакевич, попертий міцно через др. Димитрия Собина, отец Романа Прислопского (1866-1941), Димитрия Вислоцкого (1888-1968), др. Александра Ціханьского та Івана Андрейку (1888-1970).

Дакус пізнійше [по 4 II 1919] з польского села Липинкы/Lipinki, што граничыло од полудня з лемківськыма селами Розділя і Боднарка, доношено:

„(...) Nasza miejscowość (...) przechodziła trudne chwile niepokoju, szczególnie w pierwszych dniach lutego. Rozpowszechniane wtedy wieści o zajęciu przez Czechów Koniecznej i Gładyszowa, które później okazały się przesadzone, zaniepokoiły szczególnie właścicieli szybów naftowych. Choć skończyło się na strachu, sytuacja aż do teraz nie jest jasna ze względu na dwuznaczne zachowanie się Łemków zaagitowanych przez ks. Jurczakewycza, proboszcza w Czarnem. Nastawiony wojowniczo, a żądny złota i

Заявление.

Избранный на всенародном
вотче Лемковины, состоявшемся во
Фльоринце, dnia 5 XII 1918, Начальный Совет
решил на заседании своем, dnia 10 XII 1918, отпра-
вить своих уполномоченных в Пряшув для за-
вязания общей Народной Рады для защиты ин-
тересов русского населения Лемковины и
Укр. Зосиде. — В исполнение этого решения за-
дано Карпато-русскую Раду в Пряшув. В
виду того Начальный Совет, как
представитель на засяданіи в Крениці, dnia 23 I 1919 решил

до дня 23 I 1919 прекратить
существовать Начальный Совет
и это решение быть гласной Лем-
ковины отдает Народной Рад. в Пряшув.

Сергий В. Курк
секр

Председатель
Губернского Начального Совета

Заявління Начального Совіта Лемковини (вибраного на народним
вчє во Фльоринці (5 грудня 1918 р.) о рішынню з дня 10 грудня
1918 р. выслати своїх предстaвители до Пряшова для завязання
спільной для вшытких карпаторускых земель Народной Рады і –
в наступстві завязання такой – о рішынню з дня 23 січня 1919 р. (на
засіданю в Крениці) о устаню діяльности НСЛ, якій з том датом
справы Лемковини оддає Народній Раді в Пряшові.

Взяте з: Іван Ванат, Нариси новітньої історії українців східної
Словаччини. I, (Братислава - Пряшів 1985)

62/5

Карпс. Ок. 29. I. 1919.

До

Карпато-русской Рады

в Пряшове

Согласно решению Начального Совета
Менконицкой Русская Рада уезда Горлицы
вместе с населением своего повята присоединяет
ся к Карпато-русской Раде в Пряшове, ей од-
ной признается право решать о будущей принад-
лежности русской части горлицкого уезда и заключать
его судьбу.

При этом заявляет, что на все русское насе-
ление имеет равные общие права с угоро-русскими.

Сергий Дуркота
секр.

Михал Юрчакевич

председатель

Письмо Руской Повітової Ради округу Горлиці оддаючої ся до
диспозиції Карпаторуской Ради в Пряшові, підписане през
Сергія Дуркота (секретар) і Михала Юрчакевича (предсідатель).

Взяте з: Іван Ванат, Нариси новітньої історії українців східної
Словаччини. I, (Братислава - Пряшів 1985)

władzy ksiądz ten zebrawszy w końcu grudnia 1918 roku w Pradze grube pieniądze na czeską agitację, zabrał się gorąco do propagowania czesko-słowackiej idei, w czym usilnie pomagali mu wszyscy księża i nauczyciele. (...)”⁸³

Уж од 10 лютого старанні спостерігано за отцюм Юрчакевичом, котрого діяльніст за оціном польской стороны наберала: “(...) coraz więcej cech akcji zmierzającej do oderwania ruskich gmin od łączności z powiatem, a więc znamion czynu przeciwności państwowego (...)”⁸⁴ Доручано збадати лемківських адміністраційних інституцій, часовой повторности їх зобрань і змісту омавляных справ. Особливій увазі жандармів довірено контакти отця Юрчакевича з Чехами і ведіння через него агітації на хосен полудньового сусіда Польщи. Доручено тіж зобрати одозви і розпоряджыня выдаваны через лемківську адміністрацію.

При так напруженій ситуації отець Юрчакевич мусіл ратувати ся втікаючы пред арештуваньом, што ближыло ся неминучо. 3 марця 1919 рока втюк він зо своей плебанії, на – як сам писал – „(...) десять минут пред нападом 250 жолнірів. Хтіли мя зімати і – як сами гварили – повісити. Лем чудом вратувал ем ся од смерти. Напад тот варварством перевыжшал татарській. Стріляно до люди як до псів, плюндрувано (...)”. 8 марця был він уж в Кошыцях. Стрітил ся з командуючыим ческо-словацкыма войсками в тым місті, полк. Франтішком Шобльом/ František Schöbl (1868-1937). В часі той стрічы отець Юрчакевич зложыл звідомліня зо ситуації, в якій нашла ся Лемковина, підкрислюючы насильство і гвалты чынены Лемкам через Поляків. Твердил він, же ціла Лемковина є стерроризувана, люде боят ся рушати з хыжы а польке войско грозит спаліньюм сел. Протоколярні зознал він товды:

⁸³ “Што польска газета пише о Лемковщині,” *Правда* 18:35 (Olyphant, Pa., 1919): 3. Текст оригінальні печатано в польській газеті *Kurier Polski* (Milwaukee, Wisc.).

⁸⁴ “D-two Straży Powiatowej Gorlice do Posterunku Żandarmeryi w Uściu Ruskim,” 10 II 1919, Archiwum Państwowe w Krakowie, PPP 85, karty bez numeracji.

„(...) В виду того что Карпато-Русская Рада какъ законная выразительница воли всего карпато-русского населенія – Лемковщины и Угроссовъ – неоднократно уже просила присоединить галицкую Лемковщину к Чешско-Словенской Республикѣ и знять ее сейшасъ чешско-словенскими войсками, считаю необходимымъ явиться лично къ г. Полковнику Schöblu съ тѣмъ чтобы кратчайшимъ путемъ обратился къ г. президенту Масарику, к военному министерству эвентуально къ мировой конференціи съ усиленной просьбой чтобы Entente немедленно выслала особую комиссію въ Лемковщину съ цѣлью розсмотрѣнія настоящего печального положенія этой страны и принятія отвѣтныхъ мѣръ для прекращенія варварствъ отъ долшого времени допуска-емыхъ польскими властями и войсками надъ беззащит-нымъ Лемковскимъ народомъ. (...) Какъ предсѣдатель Лемковского Народнаго Совѣта я уполномоченъ изъяснить искренне желаніе и прошеніе отъ имени всего лемковского народа присоединить цѣлию Лемковщину къ Чешско-Словенской Республикѣ и немедленно занять ее доблестными чешско-словенскими войсками (...)”.⁸⁵

В одповіді на польску пацифікацію Лемковини, Лемки організували три зобрания в марці 1919 рока. Дискутувано за рядом – во Фльоринці (5 марця), Брунари (9 марця) і Креници Селі (16 марця). За неприязности отця Юрчакевича верховоджыня в лемківськым руху прибувал взяти в свої руки др Ярослав Качмарчык, котрий не был наставлений до Поляків так войовничо як отец Юрчакевич, і намагал ся він підняти розмовы з польском стороном. Його замышлїньом, в ситуації контролюваня Лемковини через польскы власти, было запевнити Лемкам можливі найвекшы політычны (самоурядны), економічны і культурны концесії. Ведена ним ПРР в Білцареві преяла права розвязаной 28 січня 1919 рока ПРР в Креници.

⁸⁵ Документ тот перепечатав Іван Ванат в його *Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини*, кн. 1: 1918-1938 (Пряшів, 1979): фотодокументи на кінці книжки (страни нenumеровані).

Протоколъ

составленный 8го марта 1919 года въ канцелярии спра-
вочнаго отдела Земельнаго ведомства по Новоченско въ Ко-
мишаняхъ съ священникомъ Михаиломъ Осиповичемъ
Ордакевичемъ изъ Чернаго (уездъ Торницки, Галиция)
въ присутствіи полковника Schöckla и приурковъ
Маріона Юрьевича Куржановича и Ростислава Корсака

Въ виду того что Карпато-Русская Рада
какъ законная выразительница воли всего карпато-
русского населенія - Лемковщины и Ужгородско-
неоднократно уже просила присоединить Галиц-
кую Лемковщину къ Чешско-Словенской Респуб-
ликѣ и занять ее сѣйшае немецко-словенскими
войсками, считая необходимымъ явиться ли-
чно къ г. полковнику Schöckl отъ того, чтобы
онъ кратчайшимъ путемъ обратился къ г. пре-
зиденту Масарику, къ военному министерству
фактически къ мировой конференціи съ уси-
ленной просьбой, чтобы Антанта немедленно
выслала особую комиссію въ Лемковщину съ
цѣлью разсмотрѣнія настоящаго печаль-
наго положенія этой страны и принятія
отвѣтственныхъ мѣръ для прекращенія варварства,
отъ долгшаго времени допускаемаго польски-
ми властями и войсками надъ беззащит-
ными Лемковскими народами.

Жнасти, которые въ настоящую пору
творятся на Лемковщинѣ невосхвалитъ

Протокіл (перша з 3 стран) з 8.03.1919, копія оригіналу тексту
цитованого на попередній страні (взято з: І. Ванат, Нариси...)

Прібувала она тіж преяти такы же права повітових рад для горлицкого та ясельского і кросняньского повітів. Але Рада в Чорным (для Горличчыны) одмовила підпорядкувати ся др. Ярославови Качмарчыкови. Група Лемків зосереджена попри Раді в Чорным (певно частинно під впливом долголітнього там душпастирюваня отця Юрчакевича) была непрееднано ворожо наставлена до польского пануваня на Лемковині і не брала до увагы ани можливости бесідувати з Поляками. Через найближшы місяці продовжувала она свою прочехословацку політыку, котру поперто тіж на спомнених трьох вічах што проходили в марци. Одмовлено там, за справом выступлїнь Владиміря і Ярослава Качмарчыків, медже інчыма плачыня податків польській державі, права побераня рекрута на Лемковині і задеклярувано прагніня прилучыти ся до Чехословачії.

З моментом, коли постановлїня лемківських марцьовых зобрань дішли до відома польской публичной опінії, газеты зас вдарили на алярм. *Ilustrowany Kuryer Codzienny* писал в реляції „Intrygi czesko-słowackie na Łemkowszczyźnie” з Нового Санча (1 IV 1919): „(...) Byłoby bardzo pożądanym, aby rząd polski wykazał nieco więcej jak dotąd zainteresowania i poczynił potrzebne zarządzenia. Jest rzeczą niesłychaną aby w państwie naszym sfory najrozmaitszego rodzaju precliczków i czarnosecińców grasowały po całym podkarpaciu (...)”. В подібным духу передавал ситуюанію *Czas* в дописі „O granice południowej Polski” з 20 IV 1919: „(...) Już dziś nie zanedbują Czesi niczego, by zza Karpat podsycać antypolski ruch. (...) Rzuca się hasło wcielenia polskiego Podkarpacia do państwa czesko-słowackiego, (...) podkopując najmocniejszą suchą granicę Polski. (...)”.

Хотячы закінчыти справу лемківского руху на хосен Чехословачії і будучы під тиском польской публичной опінії, польскы власти задеклярували готовіст зозволїня вернути ся на Лемковину, стараючого ся о того отця Юрчакевича. Дістал він особисте запевніня нетыкальности од горлицкого старосты. Будучы в тяжкій фінансовій ситуюанії (грекокатолицкій прїшівській єпископ не хтіл приділити му парафії в своїй єпархії) – постановил він вернути ся на пїлнічну страну Карпат. В Велику Суботу прибыл він до свойой парафії в Чорным. Та уж о пару

дни, 22 квітня 1919 рока 50 жолнірів окружыло в нocy плебанію і скутого священника одставило до Горлиц.⁸⁶ Там долучено до него інчых членів ПРР в Чорным. Против вшыткым ведено доходжыня і правдоподібні початком червця одбыл ся в Горлицях іх процес. На Горличчыні зобрано обвинюючы материялы, котры выразно сьвідчыли о діяльности обвиненых в справі прилучыня Лемковины до Чехословації. Вшытко едно ачий не зашмарено ім зрады стану, а лем заколочыня публичного порядку. На жаль ани хід процесу, ани його вышлїдок не є знаний. Так ци інакше польска сторона осягнула свою ціль, бо барз активний отец Юрчакевич стратил ся з політычной сцены і як ся здає до політыкы уж ся николи не брал.⁸⁷

Без взгляду на тото польскы власти не хтіли його на Лемковині і натискали перемиского єпископа жебы його одамале забрал. Такой ся тото добрі складало для єпископа Йосафата Коциловського, котрий “очыщаючы” Лемковину з “москалів” перенюс в 1924 року отца Юрчакевича до села Ветлин/Wietlin в Ярославскым Деканаті (9 кільометрів од Ярославя). Мал він там дос велику парохію (1738 люди, 1932 рік) без нияких дочерных і церков з 1826 рока. Його там жытя і праца през наступне 20 років потрібує дослїджынь. Не знаме ци ся занимал там політиком або даяком інчом діяльністю, окрем церковной. Коли Лемкы переходили на православія під koniec 1920-тых років отец Юрчакевич был далеко, в українскым середовиску, певно заведений або і змучений ци выпалений давном діяльністю.⁸⁸

⁸⁶ Про тото споминало ся по пілудньовій страні границі в дописі: “Poláci trastají Rusy z Lemkovštiny,” *Národní listy* 59:117 (Praha, 1919): 3 де ся подавало, же: “(...) Jurčákievič jest předák Lemkovštiny jihozápadní, jež se vyslovila pro naši republiku. Jurčákievič byl v této záležitosti i v Praze, a odtud hněv polský na něho. Stál v čelo svého lidu již před válkou (...) této byl zalčen a odsouzen; propuštěn až v r. 1917 (...)”

⁸⁷ Адам Барна, *Кавальчык тернистой історії села Чорне на Лемковині 1870-1970* (Лігниця, 1996): 113.

⁸⁸ Згадайме ту, же в часі масового переходу Лемків на православіє під koniec років 1920-тых лем єден грекоактолицкій священник (Димитрий Хыляк) перешол з нима до Православной Церкви.

В шкільным році 1932/1933 його сын Ярослав закінчыл Львівску Політехніку на керунку хімічнай інжынеріі.⁸⁹ По войні отец Юрчакевич не выхал на Украіну і подібно добрі односіл ся до Поляків.⁹⁰ Дослужыл в Ветліні до 1947 рока. В часі Акціі Вісла выселено го в пільнічно-східню Польшу, до Щеціна, де през якісый час был вязненый.⁹¹

Post scriptum

Деси в другій половині 1980-тых років был ем з групом студентів в колишній парохії отця Михайла, а скорше в тым што ся з ній лишыло. В Чорным мешкал товды якісый гіпіс котрый в місце коров мал лямы (так, тоты з Полудньовой Амерыкы).⁹² Мал він тіж ключы до церквы. Не памятам чом власні він мал тоты ключы. Може там нікого веце в селі не было. Так ці інакше, церков з 1786 рока нам отоврил. Конструкция была стабільна але в середині был непорядок. Перешло преці 90 років од того часу коли за проводом отця Гнатишака ремонтувано ей (1893-1895). В 1993 році перенесено тоту церков до скансену в Новым Санчи, де часом ся в ній правит грекокатолицка служба, бо одновлено в місті грекокатолицку парохію.

Пішли сме такой тіж до Незнаёвой де стрітили сме на дорозі якісого чловека. На зьвіданя: „Czy tu mieszkają Łemkowie?” одповіл він нам: „To nie jest żaden Łemków, to jest Nie-

⁸⁹ *Program Politechniki Lwowskiej na rok akademicki 1933/34* (Lwów, 1933), <http://www.lwow.com.pl/politechnika/program33-34/plw-8.html>

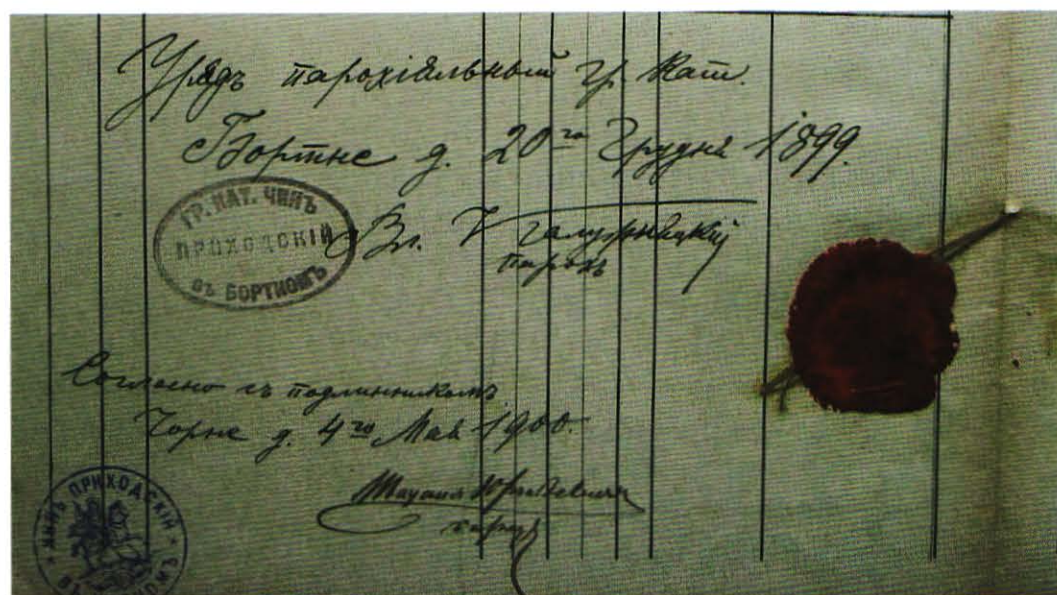
⁹⁰ Stanisław Nabywaniec, „Losy księży grekokatolickich z terenu diecezji przemyskiej i administratury apostolskiej Łemkowszczyzny po 1939 roku,” в: Andrzej Andrusiewicz, ред., *Polska i jej wschodni sąsiedzi* т. 10 (Rzeszów, 2009): 118.

⁹¹ Роман Денисович Миревич, *Именной указатель жертв австро-мадьярского террора в Прикарпатской Руси 1914-1918 гг* (Львов, 1971): нр 8842, <http://boris.auchat.ru/papers/talergof.txt>

⁹² Был то пізнйший писатель і выдавця Andrzej Stasiuk, котрый, згідні зо словами його жены: „często powtarza, że najszcześniejszym okresem w jego życiu były dwa lata spędzone w Czarnem, kiedy mieszkał tylko z psem i całymi miesiącami nie widywał ludzi.” K. Janowska, „Jadąc do Wołowca,” *Polityka* nr 3 [3], 27 XII 2007.

znajowa!" Погода не была найліпша. Кус ляло – певно добрі не чул о што ходило. То была Незнаєва, тота сама, де тракторами розтягли церков з 1780 рока. Місце де стояла зароснене было копривами, а ту і там мож было найти нагробны кресты. Липнянска церков з 1885 рока тіж не істнує а лишыл ся по ній крест, котрий колиси на ній стоял а тепер стоїт на цмынтері опертий о бука в котрого вріс.

Лишыло ся в Чорным дуже колишніх парохіян отця Михала, але лем в землі і ані не знатя докладні де.⁹³ Решта деси там по сьвіті, на сході або на заході, а він сам на *Ziemiach Odzyskanych*. Най Му легком буде поморска земля.

Підписано: Михаил Юрчакевич, парох. Выжше підпис о. Вл. Калужняцкого (знимка од Alan Doyle Horbal)

⁹³ Спомнийме ту як цікавостку, же на загальну кількіст 26 збережених нагробних памятників в Чорным на 20 мож одчытати дати а 10 з тых стоїт на гробах люди, котры гмерли в часі коли священникувал в селі отец Юрчакевич. В Липній тота статистыка выгядат так 8-3-3 а в Незнаєвій 11-9-5. Roman Dubec i Adam Janczy, *Inwentaryzacja cmentarzy lem-kowskich w nestniejących wsiach na terenie gmin Sękowa i Uście Gorlickie* (Gorlice, 2007): 35-62, 87-96, 101-112.

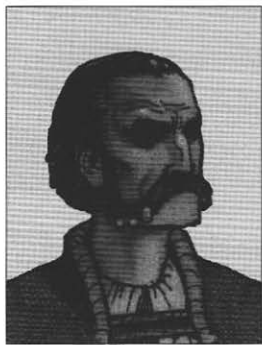
Річниці ту одсвіжыню памяти

БАЗЫЛОВИЧ ЙОАННИКІЙ (1742 – 1821) – см. ЛР 2011

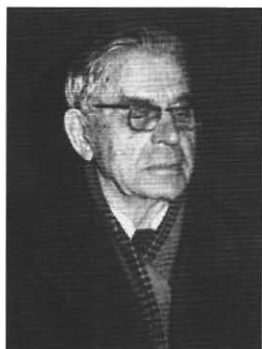
БАЧЫНЬСКІЙ АНДРІЙ (1732 – 1809) – єрарха і педагог. Вродил ся в Бенятині на Пряшівщині. Вчыл ся в ужгородскій гімназії, пак студиювал богословія і філософію в Трнаві. В 1756 р. приял священничий сан, а в 1773 інтронізацію на єпископа. Заряджал Мукачівском Єпархійом такой 40 років (в 1780 р. перенюс центр єпархії до Ужгорода). В 1778 р.

основал в Ужгороді духовну семінарію, де наука ведена была в русиньскым языку. По русиньскы вела ся тіж адміністрация єпархії. В добі домінації латини і німчыны было то величезне осягніня. Його єпископскы посланя остают цінныма памятками русиньского писменництва. В обличу пануючой панщыны ставал отверто по стороні простого народа.

БАЮС ВАСИЛЬ (бл. 1600 – 1652) – єден з найбарже знаных лемківських збійників. В документах з часу молодости выступує як Василь Ліщынський (был шолтысього роду в Ліщынах). Зачал збійникувати початком 30-ых років свого столітя, пак к. 1635 р. заложыл свою збійницку дружыну і был для панів пострахом в наших Бескідах. В 1648 році, будучы

видимо в скрутній ситуації перенюс ся – як гварит документ – за Тису. Треба тото ачий одчытувати генеральні як Підкарпатска Русь, може Мармарощыну, де был найміцнійший опір против ввджынню церковной унії (в інчым документі находиме відоміст о збійнику з Білцарева, якій „скрыл ся” в мукачівского православного владыкы). В незнанных околечностях видимо і там го нашли, бо страчений был в Пряшові 1652 рока. (Портрет Василя Баюса є аторства Богдана Трохановского)

БЕДЗИК ДМИТРО (1898 – 1982) - письменник. Вродил ся в Вільхівцях к. Санок. В 1915 році лишыл рідне село і враз з одступуючом на царском арміюм перенюс ся на схід, де в – Україні – пережыл решту жытя (в тым деякій час в Казахстані). Творил в українськым языку. Є атвором прозовых та драматычных творів, з яких найбарже знаным є трилогія „Украдені гори”. Представил він там, в дусі соціялістычного реалізму, жытя Лемків перед, в часі і по I сьвітовій войні. В єдным з уступів намалювал з письменником фантазіюм все-народне лемківске віче во Фльорині з 5 грудня 1918 рока.

БЕСКІД МИХАЛ (1859 – 1932) – священник і суспільний діяч. Вродил ся Шаришскым Ястрябю, науки поберал в пряшівській і ужгородській грекокатолицьких духовных семінариях. Принявши 1883 священничий сан, служыл в кількох парафіях Пряшівщыны, выступувал против мадяризаційній політыці грекокатолицькой ерархії. В час повоєнного становління русиньской достоменности был членом Пряшівской Народной Рады (його рідний брат, Антоний Бескід, был пак губернатором Підкарпатской Руси; вельох зрештом членів шырокой родини Бескідів было выдатныма діячами).

БЛАЖОВСКИЙ ГАВРИЛ (?? – 1742) – єрарха (правдиве імено і назвиско – Юрий Манкович). Вродил ся в Блажові на Пряшівщыні, філософію студиювал в Кошыцях, богословія в Трнаві. По высвячыню (1729) был секретарьом єпископа Геннадия Бізанция. В 1838 покликано го до єпископского сану, та понеже унійна Мукачівска Єпархія не мала іщы фактычного правного статуси (была під юрисдикційом римокатолицького єпископа Егеру), оставал лем апостольскым вікарийом. Вмер в монастири в Малым Березным, де переселил ся в час епідемії холеры.

БОРКАНЮК ОЛЕКСА (1901 – 1942) – політычний діяч Підкарпатской Руси, комуністычной орієнтації. Вродил ся в Ясини,

вчыл ся в Торговельній Академії в Мукачові, пак, в 1925 р. вступил до Комунистычной Партії Чехословації, яка выслала го на студіі до Харківського Університету (1926-1929). Вернувши ся одтамале проводил комунистычному рухови в Підкарпатскій Руси, редагувал ідеологічну пресу, а в 1934 был покликаний на секретаря КПЧ і посла з ей рамена до Парляменту Чехословації (1935-1938). По анексії Угорщыном Підкарпатской Руси емігрувал до СРСР. Высланий на акцію в рідных сторонах, трафил до неволі і был страчений в Будапешті.

БРАДАЧ ЙОАН (1732 – 1772) – єрарха, педагог, редактор-видавец. Вродил ся в Торисках на Бардиівщыні, гімназияльну едукацію одбыл в Спишскій Капітулі, студіі в Трнаві. В 1755 р. приял священничий сан, в 1860 покликаний на архідиякона кафедрального собору в Мукачові, там тіж выкладад в богословскій школі. В 1764 р. был емісарийом Мукачівской Єпархії во Відни для юридичного одокремліня ей од римокатолицкой залежности. В 1768 р. піднесено го до сану єпископа. Был автором букваря (*Буквар или руководіє хотящим учиться письмены руско-славенскими книгъ*) і збірник молитв, в яких то виданях досмотрено ся „схізмы” (наклад букваря спалено, заховали ся лем 3 примірники). Был змушений до зложыня присягы на „ісповіданя віры”. Пресия на його особу выкликала (подля П. Р. Магочія) передчасну смерт.

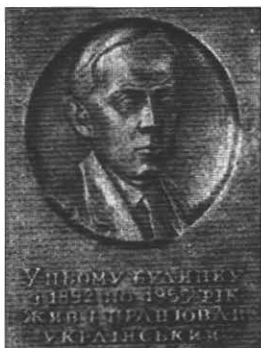
ВЕНЕЛІН ЮРІЙ (1802 – 1839) – славіста, історик і етнограф (правдиве назвиско Гуца). Вродил ся в Тыбаві на Підкарпатскій Руси. Основну осьвіту отримал в Ужгороді. Як сиротом, опікувала ся ним місцева духовна зверхніст, котра хотячы го видіти священником, післала на науки до Сатмар. Не находячы в собі такого покликания, Юрко втюк до Галичыны і

вступил на Львівській Університет. Там занурил ся в студії над славянством і мріял выхати до Росії. В 1825 р. поступил на Московській Університету, на медичний факультет – для інтратного зарібку. Історично-філологічны науки поглублял як самоук. В 1928 р. выступил в пе-чати, а посвятил ся передовшыткым болгаристыці. В 1830 р. отримал од Академії Наук делегацию для дошлїджыня в Болгарії памяток языка, писменства і інчой давнины. І при тым векшыном до кінця жытя, хоц короткого, остал. Є корыфейом для Болгарів, што для нас гордіст. Дошлїджал єднако і язык та культуру Підкарпатской Руси

ГНАТЫШАК ОРЕСТ (1887 – 1942) – юриста, громадянській діяч. Вродил ся в Чорным, де його няньо, о. Гавриїл был товды парохом. Гімназию кінчыл в Новым Санчы, право студиювал на Віденьскым Університеті і Львівськым Університеті, де отримал звання доктора філософії. В 1914 р., пред самым войном зачал адвокатуру в Леску і одтамале был взятий до Талергофу. По войні працювал в Перемышли, а в 1928 р. отворил адвокатску канцелярию в Креници, де влучыл ся барз активні до політычного і культурного жытя Сандеччыны. В 30-ых роках міцно діял в Лемко-Союзі, был його ведучым. Велькы стараня придал тіж створиню Апостольской Адміністрації Лемковины, введенію лемківского языка до шкіл. За німецкой окупациі был заарештуваний (1942) і вывезений до лягру смерти Аушвіч-Біркенау, одкале ся уж не вернул.

ГОМІЧКОВ АЛЕКСАНДЕР (1830 – 1892) – урядник, публіциста. Вродил ся в с. Туря Пасіка на Підкарпатській Руси. Гімназию кінчыл в Ужгороді і Кошыцях. Вчыл ся в духовній семінарії, але священниче покликаня замінил на професию урядника і занимал ріжны керівничы посады в фінансовій сфері. Публикувал во Відни, Ужгороді, Львові дописы на социяльно-економічны темы, але тіж з обсягу історії та культуры Русинів. Спіл-редагувал з братом Миколаєм часопис Карпат (1873-1886). Написал оповіданя „Покориня Ужгорода” і дакус верши.

ГРАБОВСКИЙ ЕМІЛІЯН (1892 – 1955) – маляр, графік. Вродил ся в Ужгороді в родині польского емігранта, участника січнявого повстання 1863 рока, якій ратувал ся втеком пред царськима репресиями. Гімназию кінчыл в Ужгороді, малярство студіювал в Будапешті (1911-1915). До Ужгорода вернул ся по войні і влучыл ся до славной богемы русиньского Пьемонту малярства.

Намалювал вельо пейзажів – векшыном краєвидів Підкарпатской Руси, рідного му міста Ужгорода. На фото – меморіальна таблиця в Ужгороді, на будинку де мешкал Еміліян Грабовскій.

ГУМЕЦКИЙ МОДЕСТ (1842 – 1899) – лікар, письменник і публіциста, державний адміністратор. Вродил ся в Токарни к. Рыманова в родині священника. Середню освіту закінчыл в Жешові, медичны студії на Ягайлоньскым і Віденьскым Університеті. Такої ціле професийне жытя провюл як лікар в Кросні, а в роках 1883-1887, як порівняно молодий іщы

чловек, занимал аж і посаду бургомістра. Велике докторске взяття дозволило му доробити ся шувного маєтку, якій похоснувал на выкупліня на власніст нашого села Ріпник, де казал ся поховати. Творил в жанрах поезії (м.ін лірыкы характеризуючой ся велькым врывязаньом до рідных гір), прозы і драмы, писал в тогочасным галицкым язычию, по польскы і по німецкы.

ГЕРОВСКИЙ АЛЕКСИЙ (1883 – 1972) – політичний діяч і публіциста. Внук славного русиньского політыка А. Добрянського (см. ЛР 2011). Вродил ся во Львові, середню освіту здобывал в... Іннсбруку (де товды мешкала родина, а де дідо перебувал на політычным одосібнію), університетску – в Чернівцях. Його біографія, вандрування по світах старчыла бы на грубу книгу, мешкал і діял (окрем часу „бабусі”

Австрії) в Росії, Югославії, Чехословачії, Уграх і в Америці, де довершив життя. Был свідком Мармарошських антиправославних процесів і учасником тамтих подій, емісарієм по російській країні в час І світової війни, служив в армії Денікіна, брав участь в конгресах народових меншин (м.ін. Женева), двадцять з гором років боровся за автономію Підкарпатської Русі, писав листи до Сталіна... і вмів заведений, же той остатній замість дати речену автономію українизував його рідний край.

ГЫЖА МИХАЛ (1902 – 1964) - медик, соціально-громадський діяч. Вродився в Высовій, гімназію кінчив в Горлицях, медицину студіював на Ягеллонському Університеті. В 1930 році на Львівському Університеті отримав звання доктора медичних наук. Працював за професією в рідному селі, ту тіж влучився (враз з няньом – Марком і братом – Орестом) до суспільної праці. В червці 1934 рока був арештований і п'ять місяців в'язнень в Березі Картузкій. По війні, будучи в Німеччині, виїхав в 1949 р. до Америки. Вмер в нашілстві дорожової колізії.

ДОКЛЯ ТЕОДОР (1931 – 1982) - см. ЛР 2011

ЖАТКОВИЧ ПАВЕЛ (1852 – 1916) – культурний діяч і видавець. Вродився в Ужгороді. Працював на Підкарпатській Русі як громадський нотар. В 1891 р. виїхав до Америки і одразу влучився до народної діяльності, будучи членом-основателем Об'єднання Греко-католицьких Руських Братств. В 1892 р. заложив і до 1914. редагував часопис той організації – „Американський руський вістник”, посередництво якого за двадцять з гором років боровся з проукраїнсько орієнтованими Галичанами за русиньскоу достоменність. Жебы мати вплив на молодіж, заложив в 1910 р. спортове товариство „Соколи”.

ЖЫДОВСКИЙ ІВАН (1897 – 1982) – юриста, публіциста і політичний діяч. Вродився в Шаришському Ястрибю. Середню освіту перервав му в 1915 р. мобілізація до цисарської армії.

Одтале трафил до неволі а пак нашол ся (1918-1919) в більшовієицкій армії, де служыл як комісар. Вернувшы ся на Пряшівщину довершыл середню осьвіту і закінчыл выділ права на Університеті Коменского в Братиславі (1924). В меджевойну был ведучым Руской Народной Партіі і русофільской фракціі Центральной Руской Народной Рады. В час ІІ сьвітової войны брал учас в підпільній Карпаторускій Автономній Раді Национального Освободжыня. В час українізації Пряшівщины 50-ых років стоял в оппозиції.

ЗВОЛІНСЬКІЙ ЯРОСЛАВ (1929 – 2002) – журналіста, громадскій і церковний діяч. Вродил ся во Фльоринці. В часі німецкой окупації закінчыл українську учительську семінарію в Креници, але не подал ся николи плеканій там ідеології. В 1950 р. зачал науку в духовній семінарії в Варшаві, одкале был взятий до войска. В часі політычных змін половини 50-ых років был серед акивных діячи Зеленогірщыны што дужыли до створина організуваного жытя Лемків в Польщи і повороту на рідну Лемковину. Шыкануваний через власти змушений был перенести ся до Кошаліна. Нешлідний за 30 років, явил ся на арену діянь враз з покликаньом в 1989 р. Стовари-шыня Лемків (был членом Заложытельского Заряду). В 90-ых роках выдал по польскы пару трактуючых о найнівшій історії книжок (тіж монографію Фльоринкы) і збірку верши по лемківскы.

ЗІЛИНСЬКІЙ ІВАН (1879 – 1952) – лінгвіста і університетскій выкладач. Вродил ся в Красній, гімназію кінчыл в Перемышли, студіювати зачал на выділі богословія Львівского Університету (1900-1902). Пак перенюс ся до Віденьского Університету на славянську філологію (докторат – 1907). Вчыл в українських гімназіях Галичыны, а в роках 1926-1939 выкла-

дал на Ягайлоньськым Університеті, де отримал звання професора східньославянської і української філології (1931). В роках 1944-1952 был професором Карлового Університету в Празі. Выдал ряд прац з обсягу лігвістыкы. Як пише П.Р. Магочій: *Незважаючи на то, што І. Зілинський уважал русиньску бесіду за діалекты українського языка, был він єдным з першых українців, одзначающих, же діалекты Підкарпатской Руси становлят групу одмінну од бойківських і гуцульських, якими бесудуют переважні в Галичині.*

ЗМІЙ-МІКЛОВШІЙ ЙОСИФ (1792 - 1841) - см. ЛР 2011

КАЧМАРЧЫК ТЕОФІЛЬ (1843 - 1922) - суспільно-політичний діяч, публіциста. Вродил ся в Чорным. По скінчынню теології высвятил ся в 1873 році. Зо своїх такой 50-ох років священства 43 провюл в Білцареві, ту тіж є похоронений. Діял на вшыткых можливых просторах. Был великым оборонцьом чести Руснака, його віры, культуры і языка. В урядах бесідувал, писал урядовы писма лем по рускы (як ся товды гварило). Спілзаложытель Руской Бурсы в Санчы (1898), лемківської кредитовой касы Надія в Креници; был обераний на члена повітової рады. Вязень Талергофу (перебывал тіж в місци одосібніня в Інас) Публикувал в руско- і польскомовній галицькій пресі, тіж в еміграційній. За жытя оргінальні вынагородили го краєне, выбираючи на президента Лемківської Републикы (1918-20) його сына Ярослава.

КЫЧУРА ШТЕФАН (1912 - 1997) - громадскій діяч і публіциста. Вродил ся в Детройт, в родині лемківських емігрантів з Верхімкы, де з ним вернула ся матір дораз по народинах і де провюл дітинство. В 1928 р. поїхал зо сестром до вітця в Америці і остал на все. На арену діяня выступил дост пізно, аж кінцьом 60-ых років. Был членом виконавчого комітету Лемко-Союза (1967-69) і спілредактором газеты Карпатска

Русь (1970-1971). Піднімал, wraz з Т. Докльом, пробы змінити комуністичний напрям Лемко-Союза, а кед ся тото не повело – еднати ся з проукраїнським Союзом Лемківщини. Выдавал місячник Лемковина (1971-1982), де пропагувал свої погляды і критикувал комуністичны власти Польщы і Ч-ССР деционалізаторску політыку взглядом Лемків/Руснаків.

КОНТРАТОВИЧ ЕРНЕСТ (1912 - 2009) – маляр і педагог. Вродил ся в с. Кальна Розтока на східній Пряшівщині. Підчас науки в учительській семінарії в Ужгороді (1928-1932) одвиджував громадску школу малюваня, організувану корыфеямы русиньской штуки – Й. Бокшайом і А. Ерделі, а зачавшы сам малювати (будучы на штоден учителем) – тым

способом продолжыл традиції підкарпатской школы малюнку. Вытворил при тым власний стиль – варіант експресіонізму. Тримал ся тематики браной з рідной культуры, а по занятю в 1945 р. Підкарпатской Руси через СРСР і нашмариню штуці соціялистичного реалізму, позувал на дивака і остал собом.

КОЧІШ ЄВГЕН (1922 - 1972) – різбяр і маляр. Вродил ся в містечку Куля, в родині бачваньських Руснаків. Талант взяв по вітци – музыканті і малярю самоуку. В 1942 р. – по анексії Войводины через Мадярів – арештувано го за гейбы антидержавну діяльніст і зослано до лягру. Одтале нашол ся в мадярській армії, а пак втюк, в 1944 р. до чеських партизантів. На

науку пришол час аж по войні, коли то студиювал в Академії Штук з Загребі. Намалювал вельо реалістичных портретів, вирізбил вельо погрудь, в тым і русиньських діячи.

КРЫНИЦКІЙ МИХАЛ (1797 - 1862) – священник, історик. Вродил ся в Теличы. По принятю священства служыл в Ганчовій (1828-1843) і пак до смерти в рідным Теличы. Як пасионат давнины, зобрал соткы документів тычучых ся історії західной

Лемковины, што нашло місце в труді *Историческое состояніе на-містництва Мушынського в згляді фізично-политичном и релігій-ном* (1853). Боронит в ним автохтонности Лемків на своїй землі. Є уважаний за основоположника лемківської історіографії.

КУТКА ЙОАН (1750 - 1812) – педагог, церковний і культурний діяч. Вродил ся в Сукові на Пряшівщині, вчыл ся в Ужгороді і Кошыцях. В 1775 р. приял священство і онедолга остал секретарьом єпископа А. Бачыньского (см. выжше). Был тіж выкладовцьом духовной семінарії в Ужгороді, а даякій ча і єй ректором. Єднако найбарже заслужыл ся выданьом *Букваря языка рускаго* (1797), якій мал три перевыданя, остатне в 1864 році. Зас його *Катехисіс малый или наука православно-христіанская* діждал ся аж єденадцетьох перевыдан, а остатне явило ся 1931. рока (!). Тот труд, з нагоды 250. річниці народжыня автора, порівняно шыроко представлено в нашым *Лемківскым Календарі 2000*.

МАНДИЧ ОЛЕНА (1902 - 1975) – різбярка. Вродила ся в Джулешті, в північній Румунії (правдиве назвиско Шіналі, родиче были єднако Русинами). Середню осьвіту здобыла в Кошыцях і Будапешті, пак студіювала в Празі, м.ін. Академії Штуки (1922-1925). Пак подорожувала по Німеччыні, Франції і Італії. Вышла замуж за Івана Мандича, якій зміцнил єй любов до рідного краю – Підкарпатской Руси. І тій, взагалі Русинам посвятила в меджевоенным часі векшыну творчости. Створила вельо погрудь і памятників – Добрянського, губернаторів Підкарпатской Руси – Жатковича і Бескіда, Митрака (але тіж президента Масарика). Вершыном єй таланту остає памятник Александра Духновича, представленого з книжком і учеником при боці, в Пряшові (1933), якій є культовым місцьом для нашої культуры. По войні, в комунізмі не нашла уж климату ани зрозумління.

МАЦИНСЬКІЙ ІВАН (1922 - 1987) – поета, прозаїк, драматург і культурний діяч. Вродил ся в Меджелабірцях (корени його

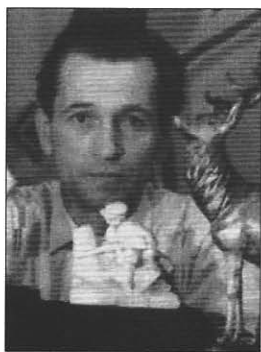
роду досмотрюют ся в нашій Мацини). Вчыл ся в греко-католицкій рускій учительській семінарії в Пряшові (1934-1941), студіювал в Выжшій Школі Політычных і Суспільных Наук в Празі (1945-1949), заочні довершал студіі в Університеті Шафарика в Пряшові (1970). Зачал писати по російскы, пак од дозрілой молодости, яка выпала на час шаленой українізації (од 1952 р.), подал ся тій ідеології і писал по українскы. Критикувал єднако спосіб, в якій нашмарено Русинам достоменніст, а порываючо выразил того в вершы Лемки, де писал: (...) *Розпродані оптом, ми всі помаленьки / Вже знаєм: усе в нас горить надрама...* В даным часі і в даній ситуації положыл великы заслугы в области русиньской культуры і літературознавства.

МАЧИК КОНСТАНТИН (1862 - 1938) – юриста і громадскій діяч. Вродил ся в Старій Любовни, вчыл ся в гімназії в Пряшові, студіювал на юридичным факультеті Будапештського Університету (докторат – 1889). Працувал в судах Підкарпатской Руси, центральных Угор і в Войводині. В чехословацкым періоді занимал дост важны становиска, м.ін. члена Чехословацкого Конституційного Суду в Празі. Корыстаючы з того забезпечал стипендії для студентів – Русинів. Тым ци не найбарже прислужыл ся народови, понеже в переконаннях остал на все москвофільом. Выдал *Мадярско-русскій юридический терминологический словарь* (1928).

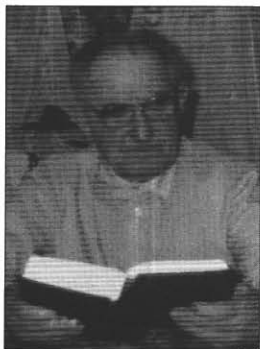
НОДЬ МИКОЛАЙ (1819 - 1862) – педагог, хормайстер і поета. Вродил ся в Нірвашварі, серед мадярских Русинів. Закінчыл духовну семінарію в Ужгороді, де вчыл ся музыкы і диригентуры під оком славного Константина Матезоньского (основоположника хорового співу в Підкарпатській Руси). По принятю священства служыл в Сигеті, де заложыл церковний хор і русиньску школу (1843). Деякій час викладав в ужгородській духовній семінарії, а од 1849 рока служыл в Церкві Св. Варвары

во Відни. Выдал цінну збірку власной поезиі і народных пісень *Рускій соловіі* (1851) і збірку церковных пісень для діти *Память из отпуста добрым дітем* (1851). Вмер молодо, з причыны – як твердат дошлідники – неоправданого політычно-ідеольогічно-го моббінгу.

ОРИСИК АНДРИЙ (1922 – 1998) – різбяр в дереві, сын славного Михала Орисика. Вродил ся в Вільці на східній Лемковині, різбы вчыл ся од няня. В 1945 році переселений был до Гутиска к. Бережан на Тернопільщині, пак жыл в знаным курорті Трускавец. Створил ряд побытовых різб люди і звірину векшого і меньшого формату. Творы Андрия Орисика находят ся музеях Кыєва і Львова, тіж в Музею Лемківской Культуры в Зындрановій і приватным колекциях.

ПАРФЕНІЙ ПЕТРОВИЧ (бл. 1592 – 1665) – монах, єрарха, релігійний діяч (свьітске імено Петро). Вродил ся в Сикель на пілночы Румунії. Был ченцьом Монастыря Св. Миколая в Мукачеві, де свої впливы мал єпископ Василь Тарасович, прихыльник ідеі церковной унії, яка обіцяла юридичну і материяльну рівніст з римокатолицьким духовенством. По вельох перипетиях (декларациях приступлїня до унії і выріканя ся ей). Тарасовичови і Петровичови повело ся скликати до каплиці ужгородского замку 63 священників (што становило 10% клиру єпархії) і прийняти унію, проголошену офіційні в Трнаві 1648 рока. Парфеній остал першым унійным мукаївським єпископом

РЕПЕЛА НЕСТОР (1923 – 2002) – прозаїк і поета. Вродил ся в Біцареві на Сандеччыні. Молодым застала го II свьітова война, в час якої зазнал велькой поневіркы. По повороті домів не застал уж родичів, выселено їх на Україну. Поїхал за нима і прїбувал вернути ся враз до рідного села. Тоты пробы ся не повели і родина на стале оселила ся на Донбасі. Долгыма

роками писал спомины з власного жытя і о жыттю Лемків. Час на їх публикацию надышол аж в 90-ых роках, по навязаню контакту з Редакцией „Бесіда“, де пак явило ся вельо його творів. Товаришыня Лемків выдало збірку його вершів *Місце при столі* (2001), а проза – спомины ввошли до выданой в 2002 р. антології *Ци то лем туга, ци надія*.

РОМАН МИХАЛ (1912 – 1995) – публіцита, редактор і громадскій діяч. Вродил ся в Коннема в Пенсильванії, в родині русиньскых емігрантів. По закінчю Пїтсбурского Університету (1936) зачал працувати в газеті *Американскій русскій вістник*. Понад чотырдесят років (1937 – 1980) был головным редактором того выдання, в його русиньскій і (од 1953 р.) англицькій версії. За цілий тот період выдавал

тіж альманах – календар Объеднання Грекокатолицькых Руськых Братств. Пере-конаний русофіль, під koniec жытя, по перемінах в Европі 1989 рока склонил ся гу признаваню Русинів окремым народом, а не *веткой* росийского.

САЛАМОН СИЛЬВЕСТЕР (1912 – 1988) – поета, прозаїк і белетриста. Вродил ся в Беркасові (Войводина). Гімназию закінчыл в Загребі (1925-1933), пак духовну семінарію во Львові (1933-1936). Товды перебувал гын „отец“ бачваньскых Руснаків о. Гавриіл Костельник, але його ідеї є не позначыли ся на дальшым жыттю Саламона. По львівській едукації вернул ся до

Югославії і парунадцет років служыл своїм краянам. В 1953 р. емігрувал до Америки, де (Огайо, Каліфорнія) тіж дожыл жытя як грекокатолицькій священник. Посмертні выдано в двох томах його творы (1889), якы вміщают поезию, оповіданя, есеї.

СИЛЬВАЙ СІОН (1876 – 1932) – драматург, маляр, композитор і диригент. Вродил ся в Сускові на Підкарпатскій Руси. Сын священника і писменника Йоана Сильвая (1838-1904).

Закінчыл в Ужгороді гімназію і духовну семінарію і в 1900 р. приял священство. В селах, де служыл, основал церковны хоры, з посеред котрых деякы осягнули професийний рівен. Оpubликувал збірку „Пісні“, з котрой його гимн *Молитва Русина* є виконувана до днес при ріжнх народных околичностях. Пару його драматычных дворів выста-вил в 30-ых роках театральний кружок Товариства ім. А. Дух-новича а тіж професийний Земскій Підкарпаторускій Народний Театр.

СКУБАН МИКОЛАЙ (1932 - 1993) – белетриста, журналіста, перекладач і актор – аматор. Вродил ся в Куцурі, єдным з векшых осередків бачваньских Руснаків. По закінчынню гімназії в Руском Керестурі і Вербасі працювал як журналіста в руснацкій редакції Радия Но-вий Сад (1950-1955), а пак в газеті „Руске Слово“. Писал од молодости, а його збірки творів, векшыном вершы для діти, зачали виходити од 60-ых років. Выдал тіж три томы прозы, спосеред яких найвекше поводжыня мала збірка оповідань „Стари ствари“ (1976). Тлумачыл на рідний з ріжных языків, тіж його твори переведжено на пару языків (в тым і лемківській).

СОЛИНКО МИТРО (1932 - 2009) – маляр, громадскій діяч. Вродил с я в Жыдівскым на серединній Лемковині. Осьвіту розпочал здобувати в Дукли, а переселений в 1945 році на Україну (Донецка област, пак по невыка-ранных пробах вернути ся до Карпат родина осіла на Тернопільщині), довершал ей в Бережанах (1951 і во Львівскым Лісотехнічным Інституті (1956). Як маляр сямоук створил понад 1500 пейзажів, векшыном рідной Лемковины і портетів. Выставлял в шыршым сьвіті, але радо приїзджал тіж зо своїма творами на нашы імпрезы – в Зындранівій, Креници, Михалові.

СОЧКА-БОРЖАВИН ВАСИЛЬ (1922 – 2010)

– поета, публіциста, історик літератури, педагог, громадській діяч. Вродил ся в Берегові на Підкарпатській Руси. Гімназію закінчыл в Хусті (1940), студію ропочал на Будапештаньскым Університеті а закінчыл на Ужгородскым Університеті (1950). Писати і видавати, по російскы, зчал в молодости (перша збірка поезії „Горы і доля” – 1940). За комунізму пресмыкувал ся по ріжных посадах, а коли в 1989 р. наступило русиньске одроджыня, зачал творити в рідным языку. І міцно діяти. Был спілзакложытельом і ведучым Товариства Карпатских Русинів, членом Сьвітової Рады Русинів (1991-1995). В публіцистыці проявил велику симпатию до Лемковины, як ниякій інчий сучасник з оного Бескіда пропагувал лемківску культуру і літературу.

ФЕНЦИК ШТЕФАН (1892 – 1946)

– педагог, диригент, публіциста і культурно-політичний діяч. Вродил с в Великих Лучках на Підкарпатській Руси. Гімназію кінчыл в Ужгороді і Берегові. Студіювал в роках 1910-1922 теологію і філософію на університетах в Будапешті і Відни, французкій язык і право в Парыжи, музыку во Відни і Будапешті і право на Дебрециньскым Університеті. В 1918 р. приял священство. Был учытельом в гімназиях і семінариях Ужгорода, керувал в ужгородській кафедрі хором „Гармонія”, хором Товариства „Боян” та хором і оркестром „Філармонія”. Подля І. Попа – *был найамбітнійшым політыком меджевоєнного періоду ХХ столітя*, выступувал в інтересах Підкарпатской Руси, в тым о ей правдиву автономію, по цілій Европі. В 1934 р. позбавлено го священства. По занятю його краю через совітів был арештуваний і 30 марця 1946 р. розстріляний.

ФІНЦІЦКІЙ МИХАЛ (1842 – 1916) – юриста, фольклориста, перекладач і громадській діяч. Вродил ся в Вельких Капушанах к. Пряшова. Вчыл ся в гімназиях Ужгорода, Егеру і Пешту, де

заінтересував ся російськом літературом і в пізнійшых рока перевьол на малярскій язык вельо творів Пушкіна, Лермонтова, Тургенева і Гоголя. По закінчынню юридичного факультету Пештаньскіго Університету (1867) працювал правником в Ужгороді, а в роках 1890-1894 і 1904-1916 был там бургомістром. Найбарже заслужыл ся єднако через зобраня великого числа народных пісень і байок.

ФІРЦАК ЮЛИЙ (1836 - 1912) – єрарха, церковний і громадскій діяч. Вродил ся в Худльові на Підкарпатскій Руси. По науках в богословскій семінарії в Ужгороді закінчыл Центральну Теологічну Семінарію при Віденьськом Університеті (1856-1859) і в 1861 р. приял священство і зачал викладати в грекокатолицкій духовній семінарії в Угороді, а в роках 1876-1887 был ей ректором. В роках 1887-1890 послуoval в нижній палаті Угорского Парляменту, а в 1891 р. был покликаный на мукачіского єпископа. На тій посаді, м.ін. через тайны діяня з малярськом урядом, вельо вчыныл для поліпшыня материяльного стану вірных, шкільництва. На одміну своїм попередникам маляронам, дбал о церрковнославянській язык в богослужынях і русинській в проповідях.

ХОМИК ВАСИЛЬ (1933 - 2002) – поета, фольклориста і педагог. Вродил ся в Мысцовій к. Дуклі. В 1945 р. был переселений на Україну, на Донбас, одкале пак родина переїхала до Галичыны. В 1957 р. закінчыл філологічний факультет Львівского Університету і долги роки працювал як учитель. За ціле жытя заворожений был лемківськом фольклором, записал тысячы пісень, баллад, байок, легенд, приповідок, забав, загадок. Выдал дві збірки поезії, опублікувал тіж *Коротку антологію поезії лемків – Квіти Бескідів* (1998). В рукописі остала

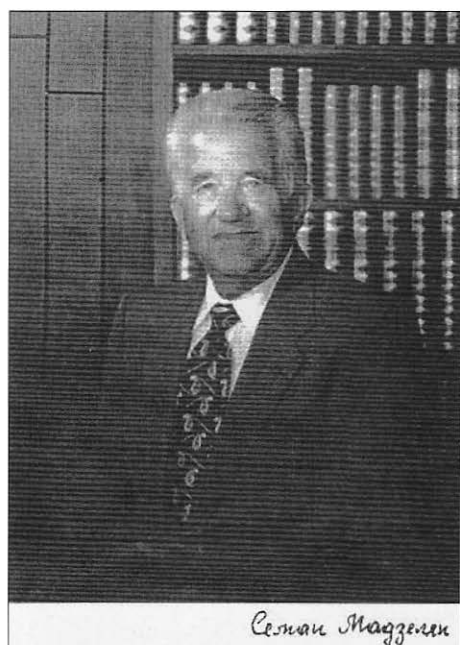
рахуюча понад 300 сторін формату А4 антологія – чытанка *Віночок для лемківських діточок*, яка є свідомством, же мріяв він о вчыню наших діти рідного языка, што в совітських і українських реаліях не годно ся было сполнити. Ачий і зато ей копія нашла ся в Редакції „Бесіда”.

ШАЛАЙДА ВАСИЛЬ (1922 – 1978) – різбяр. Вродил ся в Балутянці к. Рыманова. В 1943 році закінчыл торговельну школу в Саноку, а в 1945 р. выселений был на Україну. Біографы не подають його едукацийной дороги ани не окресляють часом професийного жытя. Відомо лем же працювал як викладач Архітектурно-Художньої Школі в Одесі, пак трудил ся в виробничым комбінаті Одесского Художнього Фонду. Зачынал як творец плескатом різбом, пак перешол і на округлу. Його різбы, позначены рівньом професионала експонуваны были в Москві, Києві і Одесі, де жыл.

ШЕВЧЫК ТРОХЫМ (1912 – 1979) – педагог, географ. Вродил ся в Ждыни. Як самоук опанувал шкільний програм, якій дозволил му здати екстерном екзамены в горлицкій гімназії. Вступил на історично-філософічний факультет Ягайлоньского Університету, але война перервала його студії. В 1945 р. выселений был на Україну, де закінчыл географічний факультет Львівского Університету. Заочні закінчыл аспірантуру при Ленінградскым Університеті. Вчыл в середніх школах географії і чуждых языків, окрема східньославянських знал німецкій, англицкій і французкій языки. Пасионував ся географіюм, історіюм і культуром рідного краю, опрацував мапу Лемковины з обшырными коментарями до ней. Працував над драмом *Трагедия Лемковины*, якої не встиг докінчыти.

Зобрал, векшыном на базі видання
Енциклопедія історії та культури карпатських Русинів
(Ужгород 2010)
Петро Трохановскій

Семан Мадзелян*

Вродил ся 18 лютого 1922 рока в Білцареві як наймолодший сын Василя і Александры зо Щамбурів. Мал остати наступщом родичів на їх великій газдівці, прото, в одріжніню од братів, до выжшых шкіл го не послано, лем по скінчынню основной школы, остал газдувати в рідным селі. Скоро еднак пришла война і в 1940 р. забрали Семана на работы до Німец. Втюк по девятьох місяцях і укrywал ся през якісий час. Коли зімала го поліція, родиче выкупили го пред смертю, але пак трафил до Баудін-сту. В 1945 р., як еден з лемківських „добровольців“, прошол червеноармійській шлях. Был тяжко ранений в празкій офензиві і по році вернул до рідной Білцаревы, де не застал уж родини, переселеной на Україну. лишыл ся в сусідів, з котрых дівком онедолга ся оженил а пак, в 1947 р., разом зо выпыткыма был переселений до вроцлавского воевідства, де по деякым часі поневіркы оселил ся в місцевости Тшмель і там газдувал аж до половины осемдесятих років. Товды піднял рішыня о еміграції

* Біографії до того розділу, авторства др Олены Дуць-Файфер, взято з антології *Ци то лем туга, ци надія*, дакус лем актуалізувано.

до Америки, де през двадцет років працювал його отец і, з ме-
джевоєнного іщы часу, мешкал брат Василь. Оселил ся над рі-
ком Гадсон, де жыло вельо лемківських родин. По, завітніх гей-
бы, двадцетьох роках вшытко єдно вернул ся з Америки, до
Тшмеля – як сам повідат – *спочыти при родині, приятелях, што*
неодкликано одходят.

Творчіст Мадзеляна вышла од пісенных ліриків, близких
фольклорным формам, котры спопуляризуваны остали през
Ансамбль Пісні і Танця „Лемковина”.

Та літературну присутніст Семана Мадзеляна в сучасній
лемківській культурі визначат і окрислят не його лірика, лем як
раз наративна творчіст, котра глубоко просякнена єст лірич-
ным чутьом з єдної страны а публицыстичном і полемічном
схыльністю автора з другой. Сентиментальний спомин лучыт ся
праві все з болячом і проблематычном сучасністю. Велика част
Мадзеляновой прозы сперта єст на автобіографічній основі.
Оповіданя, анекдоты, спомины, репортажы, фейлетоны, етно-
графічы і історичны нарисы, полемічны і критичны статі того
автора од початку сімдесятих років до днес становлят інтеграль-
ну част "Лемківской Сторінкы". В 1986 р. Накладом Сандец-
кой Выдавничой Офіцины (Sądecka Oficyna Wydawnicza) вы-
шло в перекладі на польскій язык Мадзелянове оповіданя *Смак*
долі (Smak dołi), в 2000 р. видавництво "Наша Загорода" опубли-
кувало збірку прозы під таким самым наголовком – *Смак долі*.

СЕМАН МАДЗЕЛЯН

Млин над Мостишом

Трудно юж гнеска трафити до жерел того старого лем-
ківского млина, котрий іщы до половины 1947 рока стоял
міцно над річком Мостишом і робил услугу околичным газ-
дам. Трудно юж гнескы повісти, в котрым році был побу-
дуваний і як майстрове пустили його в рух.

Іщы в нещестну для Лемків яр, його велике колесо кру-
тило ся цілыма днями, лем в неділі і свята одпочывало
нерухомо. Але і того не цілком так, бо в горячы недільны

пополудня прилітували ту маленькы діти, жебы ся похляпати ярковом водом і поколысати на колесі. На тот час была то солідна забудова, зведена з грубых ялицьовых тесаных кляоців, прикритых ґонтами. Денегде на старым сірым дасі біліли новы латкы, вставлены в такы місця, де протікало. Был то доразний ремонт, бо в боіску стояло шістдесят кіп новых ґонтів поскладаных гарді в клітках. Під стріхом столы сушыли ся три колоды ялицьовых дощок, призначеных на тоту саму ціль.

Кожде слідуєче покоління ґаздів было свідоме того, же за свого ґаздування повинно хоц три раз оновити дах над своїм головою – товды зрубы будут стояти віками. Забудова млина мала форму буквы "П" з великым подвірцьом посередині і з вигідным заїздом од дороги. Мешканя, або загально звана "хыжа", была поділена на такы части: хыжа (кухня), комора, сіни, комірка, іздебка (світлиця) і куната. Стодола, котра стояла по другій стороні подвірця, мала зас: причілок, пелевню, боіско, стайню, возовню (часто была тіж дровутня доставлена до щыту). Обі тоты будовы лучыл од заходу млин і творил єден господарчо-промысловий корпус. Од сторони річкы до млина был прокопаний ярк, в котрым были вставлены дві деревяны шлюзы. При їх помочи млинар регулювал стан воды і працу млина. Ярк перелітувал просто през пару садків млинарьовых сусідів, котры мали з него тоту выгоду, же не мусіли копати студні, або ходити по воду до Мостишы.

Добром приметом млина было і тото, же стоял близко скрижуваня двох "цисарок", котры з пілноты і заходу в двох напрямках провадили "на Венгры". Втовды на Лемковині, праві же в кождій хыжи был ручний млинец, а в меджевоенний час декотры ґаздове пристосували їх до кінных кератів. А коли ходило о ліпшу муку, так званий "пытель", то домовым способом не дало ся ей зробити і треба было корыстати з ліпшой технікы. Правдивий ренесанс пережыл тот млин, як окупаційны власти поконфіскували або побльомбували вшыткы млинці, а ґаздам дали т.зв. "мелькарты" якы гонорувал згаданий млин.

Тот млин містил ся в найважнішым пункті села, бо зараз лем през дорогу, стояла велика Моськова корчма з розма-

ітим інчим крамом. Был то тот сам Мосько, котрого в 1914 році царскы козаки звязали за пейсы разом з його братом Іцком і змусили їх скакати през млинарів ярк. По тым "жарті" Моськови остала памятка на ціле жытя - біла плямка медже чорным волосьом, коло лівого уха.

По правій стороні закрута стояла державна почта з єд-ным етатом, в котрій урядувал наш Лемко, Ваньо. Был то його власний дім, як на тоты часы, барз гардий, з двома ґанками. Зараз пред мостом, на так званьх "Камінцях", стояла так само гарда хыжа Цигана Кузьмы, котрому на околицю не было рівных в ковальській штуці. В першу світову війну Кузьму тяжко поранило на талиянськым фронті і прото мал кус коротшу єдну ногу, але того не так дуже перешкаджало йому в роботі. Як інваліда воєнний, брал невелику пенсію і дораблял не лем молотком, але і смьком на лемківських весілях. То він перший в селі купил собі в 1934 році велике радийо на голосник.

В селі, крім згаданных обектів, была велика мурувана початкова школа, так само муруваний громадскій дім, в котрым был триєр до чыщыня сівного зерна, находило ся там тіж пожарне знарядя. Были в селі тіж два тартакы (паровий і водний), кооператыва, оліярня і до 1930 рока лем єдна красна мурувана церков. Потім поставлено ту другу, меншу деревяну. Од початку тридцетых років існувал рівнож мужскій монастыр отців Студитів.

Але вернийме до млина, котрий може не так інтересний як його млинар - Ілько. Як вшыткы інчы млины на Лемковині, так і Ільків, не мал доброй оцінкы медже людми, бо все штоси нечысте діяло ся в ним. Проходячы в ночы коло того млина, робило ся вам якоси терпко на тілі і жебы опанувати страх, треба было хоц трираз ся перекрестити. Не все в пору сьпівали ту когуты, якоси страшно гукали совы, або пред самым носом мигнули шкарадны мышпергачы. Як часом нічном годином дахто переїзджал тади фурманком, то коні, здавало ся, без жадной причыны стрігли ухами і зловіщо форкали. Якбы не дай Боже, в тот час урвали ся вам ліцы або вылетіли з рук, то коні понесли просто в парию. Страшыло в тоты часы не лем коло млина, але і коло Казковой грушкы (давно повісил ся на ній якісий пияк), як і на гра-

ниці села, коло покутного креста. Ма ся розуміти, же вшиткому винны были небіщыкы, котры за свого жыття не жыли згідно з законом Божым і по смерті робили розмаїты пако-сти добрым людям. В тым припадку і млинаре належали до ошустів за несправедливо поберану мірку.

О нич такє не мож было посуджати Ілька, бо был прикладным християнином і стисло дотримувал десят заповіди Божых, не вкрал нікому нич, ани за грош. Добрі ся жыло Ількови, барз добрі, покля село творило єдну згідливу громаду і не было поділене на два ворожы собі обозы. Потім Ілько насмотрил ся на ріжны сцены, аж му в очах темніло - виділ неєдно. Виділ, як недавно згідливы сусіде, гнескы на поли метали до себе каміньом, през пліт грозили мотыками, або скаженом слином плювали собі до очи. Виділ, як при церкви сильны хлопи били ся коликами про церковны дзвонны, хоругви, свята ікони - виділ не єдно і наслухал ся дост людского мудруваня. Але в своїй молчазній вдачі, ани не похвалял ани не ґанил жадных, лем мірял справедливу мірку, перекладав пасы на трансмісії млина і робил для вшиткых єднако добрий пытель.

Што думал Ілько о тым вшиткым - ніхто не міг збагнути. Найбарже заболіло Ілька того, як виділ в своїм млині, коли сусід сусідови дискретно розпорол тяжкій міх ножом, коли тот нюс го на плечах і зерно ся сыпало до подвірцьового болота. Чул в тот час страшний проклін пошкодуваного і веселий регіт його ворогів. І втовды в Ільковій голові зродила ся збавенна мысль - одстати од вшиткых і в своїй хыжы створити власну, од нікого незалежну "церков". З кунаты вышмарил вшиткы бабскы лахы, а з малюваної скрині зробил "престіл", котрий оклиів зеленым паперьом. Мусіл любити барз зелін, бо і цілу кунату прибрал тым самым кольором. В велию святого Йордану, о пілночы, з пролубы свого ярку черпнул діничок свяченої юж воды, і покорпил цілу свою "святиню". Убрал ся в зелений священничий фелон і сыпівал "Во Йордані...". Повідали люде, же Ілько попросил Моська, котрий часто в інтересах іздил по сьвіті і тот за добры грошы привіоз му цілий ренамент потрібний "капеланови". В кожду неділю постил до полудня, сыпівал антифони, кондакы і вшитко того, што сыпіват священник, дяк і люде.

Ялівцьовым дымом кадил дідовы стіны і в великій набожності дякувал Богу за хліб і сіль.

Люде, як то люде, сьміяли ся з него, робили му розмаїты збыткы, а він ім вшытко пробачал і молил ся за них. Його жена на колінах просила, жебы перестал, не робил того, але то нич не помогло. О герезії Ілька довідали ся священники обох церкви і старали ся одтягнути Ілька од того святоцтва, але він не сперечал ся з нима, лем гарді їх просил, жебы лишыли го в спокою. Декотры стары бабы посуджжали Ілька о найгірше, же підписал свою душу самому Бельзевубови і радили ночом його млин оминяти з далека. То было практычно неможливе, бо стоял він медже двома велькыма мостами, над двома ріками якы дале творили єдну, величезну воду.

Так было, покла над Лемовином не засвистали першы кулі другой сьвітової війны і окрутний Марс нашмарил людем свою "релігію". То терор змусил їх думати реально о Лідіцах, Осьвенцімі, ци о далеком, мало знаным Сталінграді. Лемків, якбы дахто напоїл водом з Леты - забыли не лем того, што вчера їли, але і того, о што ся недавно сварили. Зас з християнском любовю помагали собі в млині, на поли, забыли о Ількових дивацтвах, і спілчували собі в родинных нещестях. Познавали ся на ново, разом на вечерницях читали "Одкровеніє святого Іоана", або студіювали мітычны рукописы пророчьці Сибілі. Але нигде не вычитали того, же як юж приде спрагнений мир, то будут вшыткы вигнаны з рідного села і розсіяны по чужых бездорожах. Ой, не знали нашы Лемкы, што то правдива вавілонска неволя, не знали і думали, же тота "їдилія" буде тырвати вічно. Не раз в нашій історії прилітували ту одкальси моровы вітры і по селах оставали лем холеричны цминтарі. Нераз злы духы перевішали Лемків на дакотрых "Шыбеничных Верхах" або сотками вивозили до далекого Талергофу.

Але старий Русин был твердий як карпатскій тис і одроджував ся в новым поколіню як присловлений Фенікс з попелу. Потім зас жыли собі в Божій благодати, покла злы духы не шмарили помедже них смердячу кіст незгоды. А тым часом друга сьвітова війна тягла ся в нескінченіст і Мостиша, як і інчы річкы на сьвіті, несла в своїх коломутных водах

лемківське горе до спільного кырвавого моря. Війна - війном, а жытя свойом дорогом і люде по своїй привычці мали і своє особисте жытя. Молоды парібци, хоц і в поліційну годину, дальше о пілночы переходили коло млина. Но, бо прогвар молодому бортакови до розума, жебы ся по ночы никади не волочыл і спал на своїм пецу? Він в милосным пожаданю прелетит о пілночы не лем коло Ількового млина, але і пред самым носом фронтовому постови. Молодіст має свої незаперечны права, бо лем раз в жытю ньом проквитає, і якже ей на старіст не спомнути.

І жыли собі Лемкы в атмосфері чарів, ворожыня, як од віків, покля апокаліптычний Армагедон не прилучыл Лемковины до свого східнього царства і Лемків роздул по сьвіті як марний порошок, а велику їх част оддал на тортуры катам Явожна. Ой доле, доле неласкава, чого ты окрутном лемківском мачохом, чого не принесла Лемкам, як другим народам, волю. Чого? Вшыткых Лемків, Русинів, Українців, православных, грекокатоликів і інчых з наших рядів, выгнала з рідной землі на страшну шовіністычну чужыну.

Раніцько в неділю тридцетого червця 1947 рока выгнано Ілька з його родином, выгнано село до любінской землі, до єдного з численных ту пегеерів, в котрым Ілька зроблено пастухом. Правдоподібно і при коровах сьпівал набожны псалмы і был добрым пастырём державного стада. Але не встаріл ся Ілько на чужым хлібі і вмер несподівано при полніню службовых обовязків. Поховали Ілька на державний кошт, без жадных гонорів, бо так ховали "бандитів".

А його душа? Ластівком вылетіла з болячого тіла і як блискавиця, яка зеднує небо з земльом, золотом стрілом погнала на Лемковину - до старого млина. Але не было ту юж гонтової стріхы, де могла бы присісти, одпочты. Ту были лем страшны руїны. Полетіла на місце спочынку родичів і дідів, але і ту не было юж зеленого барвінку, квітя, крестів. Ту росла лем коляча тернина, пекуча коприва і де-негде поєдинчий росохатий чортополох. Медже тыма символами дикости, пасли ся чыісы коровы. Потім долго літала над рідныма полями, лісами, над потоками і яругами і аж перед самым вечером, коли сонце сідало за гору, перелетіла низко над спіненом Мостишом, скрутила до давного ярку. Але і ярк

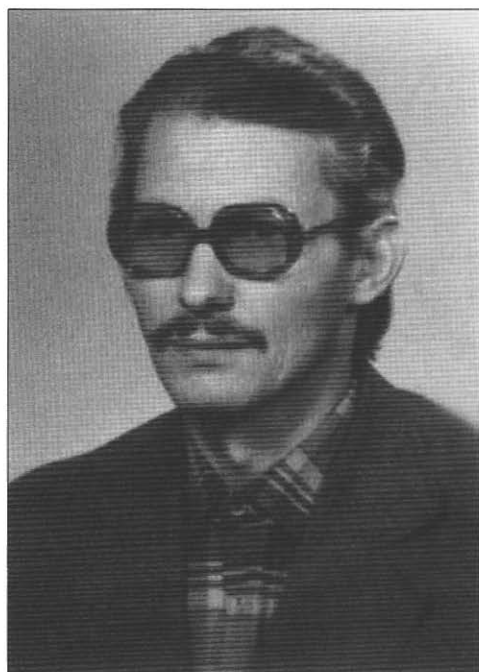
засыпано сьмітьом. І коли так блукала ся, Добрий і Справедливий Судя змилосердил ся і взяв ей на свої небесны теремы, без земной покуты.

Епілог

Од першых дни небытности Ілька в млині, злы духы так ся осмілили, што страшыли юж не лем в ночы але і по цілым дни. Дябли цілком явно в Ільковим пецу палили самогонку. Ден і ніч дудніли посадки млина і далеко чути было чортовий регіт і збішений танец "встеклой полькы" (танец санчівських ляхів). Пекельне братство справляло свій банкет побіды зла над добром. А вшыткому завинил Ілько, бо взяв зо собом на чужыну свячену воду і кропило. Тырвало то понад рік, до неділі святого пророка Ілії. В тот ден од самого рана над млином громадили ся чорны хмары, а по полудни не то же ляло, але на землю сходили тяжкы од воды хмары і страшным громом рычали Карпаты. Невелька Мостиша замінила ся в велькой потугы Дунай. Ту юж не было Ілька, жебы заставити водну шлязу на ярку. Яркова вода так розобертала коесо, што оно в збішеній силі стягло млин з фундаментів і повлекло спіненом ріком до моря. Може нашол го старий Нептун і як рідкісний експонат приховал го в своїм музею?

Лемківскій чытач без труда найде річку Мостишу і місце повьжшой дії, бо Мостиша, як і сам Ілько, сут правдивы. Має ся розуміти, же млин розграбили і зруйнували люде, так як і більшіст нашых історичных безцінних памяток. Можна лем про них спомнути пером. Не раз ходил ем до Ількового млина, знал ем Ілька добрі, мал ем тіж нагоду видіти його "святину". З перспектывы років, мимо волі насуват ся думка, ци часом Ілько не был нашым лемківським Сковородом, котрий в простій філософії одгородил ся высокым муром рідной хыжы од розсвареного села і створил свій світ, в яким чул ся найліпше? Діогены родят ся рідко, і звычайно сут през сучасну цивілізацию уважаны за диваків.

Павел Стефановскій

Вродил ся 3 марця 1932 р. в селі Білянка. Акция "Вісла" шмарила його родину до олавского повіту на Нижнім Шлеску. Закінчыл професійну шлюсарску школу в Олаві і Ліцей Рільничой Механікы в Квідзиню. В 1952 р. зачынат студия на выділі механікы рільництва Варшавской Політехнікы, але уж на першым році прерыват іх з причыны клопотів зо здоровьом і невеликого заінтересуваня предметом. Піднимат працу в Выділі Культуры і Штукы в Олаві. В 1953 р. покликаний остає до войска, де кінчыт Выжшу Офіцерску Школу Політычну. Войскову службу лишат по жолтньовым переломі в 1956 р. "на власне жаданя" з причыны свойого заангажуваня в лемківскы справы. Заангажуваня того розвиват ся през дальшы рокы жытя Павла Стефановского, найперше в зеленогірскым середовіску лемківскых патріотів, потім од 1959 р. на Лемковині. Єст він єдным з найактивнійых членів Лемківской Секції при УСКТ. Як фаховий інструктор культуры творит вельо хоровых і театральных груп, організує лемківскы фестівалі, ангажує ся як конференсер, рецитатор і інструктор танця в Ансамблю Пісні і Танця "Лемковина". В 1969 р. кінчыт етнографію на Вроцлавскым Уні-

верситеті. Стає ся фаховым дослідником і реєстратором культурового жытя Лемків. Згромадил цінны експонаты традиційной і сучасной лемківской культуры в своїм приватным музею і великій архів документів. Безперерывно, зачынаючы од половины пяддесятых років до днес веде стараня о політычне засуджыня Акції "Вісла" і направліня кривд дознаных през Лемків. Пише соткы петиций, оскаржынь, звернінь, декляраций. В Зеленій Горі створил Тымчасовий Комітет Русинів-Лемків. В 1989 р. Покликує Громадянскій Круг Лемків в Польщы "Господар" перетворений в 1991 р в політычну партію Русинскій Демократычний Круг Лемків в Польщы "Господар". Головном цілю тых діянь было одзысканя лемківского маєтку, предо выпыткым лісів.

На літературній ниві діє Павел Стефановскій веце як піл столітя. През долги рокы звязаний был з "Лемківском Сторінком" як ей сталий дописувач, а епізодычні навет як редактор. В 1960 р. опублікувал як виданя Лемко-Союза драму *Любов неволю ламле*, а од половины осемдесятых років зачали выходити оддільны збіркы верши Павла Стефановского: *Ікона. Лемківскій край/Ікона* – *Łemkowski pejzaż*, (Nowy Sącz 1985) *Лемківска ікона* – *Łemkowski pejzaż*, (Warszawa 1985), *Лем*, (Лемковина 1991), *Łem*, (Łemkowyna 1991), *Лемківскій біль* (Лемковина 2001).,, Был тіж Стефановскій редактором і видавцьом публикуваного в девяддесятых роках кварталника *Бюлетын РДКЛ "Господар"* - "Лемко".

ПАВЕЛ СТЕФАНОВСКИЙ

Ци помнеш, Лемку

Ци помнеш, Лемку,
як дзвонит церковний дзвін,
як вода в ріці булькоче шумом водоспаду,
як ся ти дерева кланяли
розказаньом вітру,
а ты єс слухал шепту природы,
ей сьпіву і плачу,
лісів шелесту далекого,
шуму пташыных крыл,
рыку оленя серед темной ночы,

што ледво-ледво тя доходил,
голосу сокыр лісорубів
і острых ритму пилиных зубів,

Памяташ, Лемку, напевно памяташ,
бо не забыли очы твоі
кшталту і красы рідной землі,
бо не забыли твоі очы
діда, як орал на убочы,
пастуха з мериндьом при боці,
як гнал худобу на гору пасти,
або як пас ей в потоці,
дівчыну, што в сонечний ден
брала на горбку дрібний лен,
як боса ріку преходила
і, жебы кабат не змочыти,
руком го в гору підносила,
як твоя дівка, твоя жена,
з кудельом ишли до сусіда,
як ім фурчали веретена
при сьвітлі лямп до пізной ночы.
Парібкы вырабляли збыткы,
дівчатам заглядали в очы.
Можес и сам прях з дівчыном,
котра звільжала твоем слином
ниточку туж-туж при кудели?
Можес обірвал там за збыткы
од дівчат, што на дритах плели?

Я до днес чую
сьпів дівчат і хлопців
про жытя Лемків,
про їх долю
і прошу, брате,
мою не одмітуй волю.
Скінчме тым сьпівом розмову:
Не забывайме, Лемкы, Лемковины,
най ей шануют нашы сыны.

В Білянці, 1959

Лемкы

Нарождены в Карпатах
на крылах Руси
з прадіда Хорвата
в камінній колысці
на вершынах пісен
вітром колысаних
в Білій Чорній Воді
в Устю і Команчы
в Лосю Красным Броді
в старым словянскым
домку
з трьома копулами

Пригорблены
новым
судьбы тягаром
гынут
під єднораменным хрестом
в білых і червених
світлах рефлекторів
Нутят пісню
о вкраденій іконі
о ворогах
іх пастырских чинів
повороту
ключів до фуртки
жадают
бы вернути до іконостасу
але діявол з ангелом
ся завзяли
і не pozwalаяют

І сам Бог
до Лемків плечами
юж лем Михал крылатий
і Юрій на кони
остали з Лемками

дай ім Боже здоровя
і вижше місце в іконостасі
хоц на вельке свято
бы безборонных
хранили завзято

Лемко в суді

Пане прокураторе!
Што од мене хцете?

— Мільчець!

— Мам сьвідків на то,
же-м нич не винен,
же-м з простого люду.

— Билесь в лесе!

Но гадай! Так, чи не!?

— Так,

прошу високого суду,
я там был і буду.

Там єст мій дім
і ліс

шуміл мому дідови
і лігал під топором камінным.

І орел Хорвата кружыл

над няня загородом,

і я стамаль родом.

І стрыко мій з Руси

без пашпорту

ходил свобідно над Попрадом.

І брат мій

радлом

спульхнял землю-матір.

І Бог мій

в ялицях

і серед буків мешкал,

і благословил

стежки Методого,

і в Карпатах

на білым камени з Бортного

выкул
трираменний гымн
предків своїх.
Руки обмывал в потоку
і ноги
зболілы, камінны
о змроку.

І вчыл нас
вівці пасти серед лісів,
волами орати,
множыти компери і овес.
Вчыл нас любіти каміня
і землю і небо,
і кerpці і гуньку бараню,
приодівати чугу,
і пісні сьпівати,
і дiм будувати
вчыл нас
з ліса,
і хліб печы
в сонця бляску.

І замешкал з намі
в смерековій церквы
в зарослях.

Але плоту не поставил.
Не вміл може,
а шкода.

Я не знам того секрета.
Гвышли,
выгналі Бога
силом баг'нету.

Бы засьпівати свою пісню
на своїм подвірю

Встал Лемко
серед ночы
взял сокыру

і отесал місяц
в половині лютого
потім
 до сонця
захтіл сягнути
ґазда Карпат
на яві
 затримати
 над домом
 Лемків
сонце
скрыло ся за хмару
і хоц знал
 Русин
клятву стару
на розбитя хмары
в новым світі
не помогли му юж
 стары чары
Сонце остало
 за хмаром
а ґазда одышол
до дороги
 ланцухом
до воза з волами
 привязаний
слезами
 до сонця
 і землі
верне
 в сонячний ден
я вірю
бы заорати
 рідну ниву
і засьпівати
свою пісню
на своїм подвірю

Земля

Нич ти не дам
до горця
Верний ся сину
Мал вшитко
і душу брудну
свого не мал
і слабий был
Вернул
впал на коліна
поцілувал
глину і камін
і воду в студенці
під буком
і чуд ся стал
Встал
подвійний потрійний
а коло него
юж стояли ряди
сьвіжы молоды
Приняла го рідна
свята
отулила памят вічно
остала на земли
в молодых
гранітовых рядах

Зміст

Редактор, Під знаком давних і недавних, але середньо важних подій 5

ПОДІЇ

Петро Трохановській, Спиш – сусід Сандеччини 8

Юлий Ставровській-Попрадов, Спиш, Вернувши до Отчизны,
Wspomnienie z nad Porpradi, Do Karnatorusów – вершы 16

Ваньо Гунянка, Петро Павлик – виїмок з драми 22

Миколай Ксеняк, Жмені рідної землі – оповідання 24

Миколай Коневал, При граници, Опушене лемківське село,
Лемківській гріб – вершы 30

Ярослав Трохановській, Акция „Вісла”. – То уж 65 років! 32

Ярослав Трохановській, Акция „Вісла” – пісня, партитура 56

Андрій Копча, Дакус рефлексий на 65-ту річницю Акції „Вісла” ... 68

(Ред.) Акция „Вісла” – фоторепортаж 72

(пт) (Минуло двадцет років) 76

Любомир Медєши, Перший Сьвітовий Конгрес Русиньского Языка ... 77

Петро Трохановській, Кірилиця ци латинка? –
Такой альтернативы быти не може 89

ЛЮДЕ

Богдан Горбаль, Отец Михал Юрчакевич (1859-1952), *Proboszcz Łetków* 98

Петро Трохановській (опр.), Річниці гу одсьвіжыню памяти 134

ЮВІЛЯРЕ

(Ред.) Семан Мадзелян 152

Семан Мадзелян, Млин над Мостишом 153

(Ред.) Павел Стефановській 160

Павел Стефановській, Памяташ Лемку?, Лемкы, Лемко в суді,
Бы засьпівати свою пісню на своїм подвірю, Земля – вершы 161

<http://lemko.org>

Digitally signed by <http://lemko.org>
DN: cn=<http://lemko.org>, o=Walter
Maksimovich, ou, email=walter@lemko.org,
c=US
Date: 2013.11.14 17:48:52 -05'00'

(...) А може тото примусове пересеління
было на руку ріжным політычным
опціям в Польщі, не лем злым
комухам..., як бы декотры теперішні
демотраты хотіли.

Бесідує ся, же час гоїт раны і терпіня.
То правда, але то завдякы тому, же тоты
котры іх досвідчыли одходят на все.
Єст іх штотраз меньше і буде з каждым
роком меньше, аж в кінци выштыкы
погмерають, бо такє єст наше жытя.
Останут по них спомины і стары
фотографіі. Іх племінныкы будут о них
памятати, але о часах, в котрых они
жыли, уж ні.

Сьвіт, котрый неприхыльны Лемкам
і не лем Лемкам силы зачали розваляти
в роках 1945-47, одышол безповоротні.
Бо навет тоты, котры вернули ся До-
мів по 1956. році, вернули ся до ока-
ліченой землі, хыжы. Ци колинебуд
офіры Акції «Вісла», іх племінныкы
почуют офіційне слово од польской
державы: „Przepraszamy”?

(Андрій Копча, *Дакус рефлексий*
На 65-ту річницю Акції „Вісла”.

